

บทที่ 2

อัลกุรอาน อัลหะดีษ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนของครูโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดปัตตานี และในบทนี้ผู้วิจัยได้ค้นคว้ารวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งแยกเป็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้

2.1 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพการสอน

2.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนและความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนกับประสิทธิภาพการสอน

2.1 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชนประเภทหนึ่ง ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2550 : ระบบออนไลน์) ที่ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้แปรสภาพมาจาก “ปอเนาะ” ซึ่งหมายถึงสถาบันที่ทำการสอนและเรียนวิชาศาสนาอิสลาม

สำหรับวัตถุประสงค์ในการแปรสภาพปอเนาะมาเป็นโรงเรียนราษฎร์หรือเอกชนสอนศาสนาอิสลามก็คือ รัฐบาลมองว่าการศึกษาตามระบบปอเนาะนั้นเป็นการศึกษาที่ล้าหลังและอาจจะเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ ดังนั้นรัฐบาลจึงพยายามให้ปอเนาะที่แปรสภาพมาเป็นโรงเรียนราษฎร์หรือเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบโรงเรียน กล่าวคือ มีหลักสูตรการเรียนการสอนและการวัดผลที่ชัดเจน มีห้องเรียน อาคารเรียน และอุปกรณ์การเรียนการสอนที่เป็นกิจจะลักษณะ และเพื่อให้ความพยายามบรรลุผล รัฐบาลจึงได้ใช้เงินอุดหนุนเป็นแรงจูงใจให้บรรดาโต๊ะครูนำปอเนาะของตนมาจดทะเบียนและแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์หรือเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ศิริลักษณ์ มโนรมย์, 2550 : ระบบออนไลน์)

ในอดีตโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจัดเป็นโรงเรียนเอกชนตามมาตรา 15 (2) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการกำหนดมาตรฐานโรงเรียนเอกชนระดับมัธยมศึกษาที่เปิดสอนวิชาศาสนาและวิชาสามัญ พ.ศ. 2536” โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามโรงเรียนใดสามารถจัดการศึกษาได้ตามมาตรฐานที่กำหนด จะได้รับอนุญาตให้เปลี่ยนสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนมาตรา

15(1) และจะได้รับเงินอุดหนุนเช่นเดียวกับโรงเรียนเอกชนสามัญศึกษาทั่วไป ซึ่งจำนวนเงินอุดหนุนนี้จะมากกว่าเงินอุดหนุนที่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมาตรา 15(2) ได้รับ (จารีรัพท์ สือนี, 2546 : 60)

ปัจจุบันโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่แปรสภาพมาจากปอเนาะในอดีตแยกประเภทตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 ดังนี้

2.1.1 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในระบบ หมายถึง โรงเรียนที่จัดการศึกษาโดยกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

2.1.2 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนอกระบบ หมายถึง โรงเรียนที่จัดการศึกษาโดยมีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา

ในส่วนของเงินอุดหนุนที่รัฐบาลให้แก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น ในปี พ.ศ. 2536 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ “ระเบียบว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเปิดสอนวิชาศาสนาควบคู่กับสามัญ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2536” การอุดหนุนตามระเบียบดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังนี้

1. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15(1) ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525

1.1 กรณีที่เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามทั่วไป ได้รับเงินอุดหนุนรายหัวนักเรียนร้อยละ 40 ของค่าใช้จ่าย จากค่าใช้จ่ายรายหัวนักเรียนภาครัฐ ซึ่งกำหนดให้รับเป็นรายเดือน และ

1.2 กรณีที่เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ที่จัดตั้งโดยมูลนิธิหรือมัสยิด ได้รับเงินอุดหนุนรายหัวนักเรียนร้อยละ 60

2. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15(2) ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 ได้รับการอุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายรายหัวนักเรียนตามประเภทของหลักสูตรการศึกษา โดยหักค่าธรรมเนียมการศึกษาที่โรงเรียนจัดเก็บจากนักเรียนทั้งปีออกดังนี้ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น 1,670 บาท/คน/ปี หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย 1,720 บาท/คน/ปี และหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน 1,660 บาท/คน/ปี โดยแบ่งออกเป็น ค่าตอบแทนโต๊ะครู ร้อยละ 10 ของเงินที่ได้รับอุดหนุนทั้งหมด ค่าตอบแทนครูสอนศาสนา ร้อยละ 40 และเป็นงบพัฒนาโรงเรียน ร้อยละ 50

หลังจากนั้นในปี 2539 กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับเปลี่ยนการให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามอีกครั้ง กรณีที่เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามทั่วไปได้รับเงินอุดหนุนรายหัวนักเรียนร้อยละ 60 ส่วนกรณีที่เป็นของมูลนิธิหรือมัสยิด ให้เงินอุดหนุนเต็มจำนวน (ร้อยละ 100) สำหรับอัตราการให้เงินอุดหนุนรายหัวแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามทั่วไปและที่เป็นของมูลนิธิหรือมัสยิด ล่าสุดในปี 2552 นั้น ในระดับก่อนประถมศึกษาจะได้รับ 1,700 บาท/คน/ปี ระดับประถมศึกษาจะได้รับ 1,900 บาท/คน/ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจะได้รับ 3,500 บาท/คน/ปี และระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจะได้รับ 3,800 บาท/คน/ปี ซึ่งอัตราเงินค่าใช้จ่ายนี้จะมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม 2552 จนถึง 30 เมษายน 2553 (สำนักบริหารงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน, 2550 : ระบบออนไลน์)

สำหรับหลักสูตรที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบัน ได้แก่

1. หลักสูตรวิชาสามัญ คือ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545 : 8) โดยแบ่งเป็น 4 ช่วงชั้น คือ

- 1.1 ช่วงชั้นที่ 1 (ระดับประถมศึกษาตอนต้น) ใช้เวลาเรียน 3 ปี
- 1.2 ช่วงชั้นที่ 2 (ระดับประถมศึกษาตอนปลาย) ใช้เวลาเรียน 3 ปี
- 1.3 ช่วงชั้นที่ 3 (ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น) ใช้เวลาเรียน 3 ปี
- 1.4 ช่วงชั้นที่ 4 (ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย) ใช้เวลาเรียน 3 ปี

2. หลักสูตรอิสลามศึกษา คือ หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2546 (สุชาติ วงศ์สุวรรณ, 2551 : ระบบออนไลน์) โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงชั้น คือ

- 2.1 ช่วงชั้นที่ 1 (ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น) ใช้เวลาเรียน 6 ปี
- 2.2 ช่วงชั้นที่ 2 (ระดับอิสลามศึกษาตอนกลาง) ใช้เวลาเรียน 3 ปี
- 2.3 ช่วงชั้นที่ 3 (ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย) ใช้เวลาเรียน 3 ปี

สำหรับสภาพทั่วไปของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น ถือว่ายังไม่ทัดเทียมกับโรงเรียนสังกัดอื่นๆ ในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอน การจัดการระบบการบริหารจัดการ ความพร้อมทางด้านอุปกรณ์การเรียนการสอน ฯลฯ ซึ่งทางรัฐบาลเองก็พยายามสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมาโดยตลอด แต่โรงเรียนเหล่านี้ก็ยังไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเต็มที่ตามที่คาดหวังไว้ ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุหลายประการ คือ

1. ผู้บริหารโรงเรียนขาดวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษา ขาดความรู้ทางการบริหาร การศึกษา ขาดจิตสำนึก และความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตนเอง

2. โรงเรียนส่วนใหญ่ขาดครูที่ชำนาญในการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และภาษาไทย

3. ครูสอนศาสนาที่มีวุฒิการศึกษาทางด้านสามัญต่ำ ขาดความรู้ในการใช้เทคนิคการสอนใหม่ๆ ขาดความรู้ในด้านจิตวิทยาการศึกษา รวมไปถึงด้านการวัดและการประเมินผลการศึกษา

จากสาเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้การสอนของครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามด้อยประสิทธิภาพ ดังนั้นรัฐควรให้การสนับสนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามดังประการต่อไปนี้ คือ

1. จัดอบรมผู้บริหาร โรงเรียนให้มีความรู้ทางการบริหารการศึกษา สร้างความตระหนักความรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ และความเป็นผู้ใฝ่รู้

2. จัดอบรมครูวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และภาษาไทยให้แก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้มีประสิทธิภาพในการสอนมากยิ่งขึ้น และสามารถเป็นต้นแบบแก่เพื่อนครูได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2543 : 18 อ้างถึงใน ชาร์รี่พท์ สือณี, 2546 : 61)

3. จัดอบรมครูสอนศาสนาอิสลามให้มีความรู้ทางด้านเทคนิคการสอนใหม่ๆ การวัดและการประเมินผล และจิตวิทยาการศึกษา

การที่ครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีประสิทธิภาพต่ำกว่าครูในโรงเรียนอื่นๆ นั้นนับว่าเป็นปัญหาหนึ่งทางการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งจะต้องเร่งทำการแก้ไข ทั้งนี้เพื่อให้ครูนั้นมีประสิทธิภาพที่เพิ่มมากขึ้นจนเทียบเท่ากับโรงเรียนอื่น สำหรับงานวิจัยที่ศึกษาถึงปัญหาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ก็คือ งานวิจัยของจางงค์ แสงอำไพ (2542 : บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาปัญหาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) เขตการศึกษา 2 และเขตการศึกษา 3 พบว่า 1) ปัญหาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเฉพาะงาน พบว่า งานประชุมเพื่อประสานแผน งานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานตามโครงการและกิจกรรมต่างๆ งานวางแผนและกำหนดวิธีดำเนินการเรียนการสอน งานประชุมด้านการเรียนการสอน งานห้องสมุด อยู่ในระดับมากตามลำดับ นอกนั้นอยู่ในระดับปานกลาง 2) โรงเรียนที่มีขนาดต่างกันมีปัญหาการบริหารงานวิชาการ โดยรวม งานแนะแนว งานวางแผน และกำหนดวิธีดำเนินการเรียนการสอน และงานห้องสมุด แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โรงเรียนขนาดเล็กมีค่าเฉลี่ยของระดับปัญหามากกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ 3) ประเภทของโรงเรียนที่ต่างกัน มีปัญหาการบริหารงานวิชาการ โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อทดสอบแต่ละงาน พบว่า งานพัฒนาหลักสูตร งานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานตามโครงการและกิจกรรม

ต่างๆ งานวางแผนและกำหนดวิธีดำเนินการเรียนการสอน และงานห้องสมุด มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โรงเรียนที่จัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน มีค่าเฉลี่ยของระดับปัญหาที่มากกว่าโรงเรียนที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

เมื่อมีการศึกษาถึงปัญหาทางการบริหารด้านวิชาการแล้ว จึงมีผู้ศึกษาถึงสภาพความต้องการและพัฒนาทางวิชาการของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามซึ่งก็คือ เรวัตี กระโหมวงศ์ และคณะ (2546 : บทคัดย่อ) โดยได้คัดเลือกโรงเรียนเพื่อดำเนินการพัฒนาวิชาการตามความต้องการจำนวน 3 โรงเรียนจากทั้งหมด 71 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนบุดตานุดดิน จังหวัดสงขลา โรงเรียนศรีฟารีดา บารูวิทยา จังหวัดยะลา และโรงเรียนนุรุดดิน จังหวัดนราธิวาส โดยต้องการการพัฒนาทางวิชาการในด้านการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การวิจัยในชั้นเรียน เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ การประเมินและพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน สื่อ และนวัตกรรมการเรียนรู้ และจิตวิทยาการเรียนการสอน หลังจากดำเนินการพัฒนาทางวิชาการแล้ว พบว่า 1) การนำมาตราฐานคุณภาพผู้เรียนไปใช้ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามทั้งสามแห่ง ได้นำมาตราฐานคุณภาพผู้เรียนไปใช้ในระดัปลานกลาง โดยมีการปรับปรุงมาตราฐานคุณภาพผู้เรียนให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานมีระดับในการปฏิบัติสูงสุด 2) การสรุปผลการประชุมเชิงปฏิบัติการตอบสนองความต้องการและสภาพที่เป็นจริงด้านการวางแผนและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ทั้งสามโรงเรียนได้วางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในระดัปลานกลาง ด้านสื่อและนวัตกรรมการเรียนรู้ โรงเรียนนุรุดดินและโรงเรียนศรีฟารีดา บารูวิทยาได้นำสื่อและนวัตกรรมการเรียนรู้ไปใช้ในภาพรวมในระดัปลานกลาง และด้านการประเมินผลและพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน โรงเรียนนุรุดดินและบุดตานุดดินได้นำการประเมินและพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนไปใช้ในภาพรวมอยู่ในระดัปลานกลาง

สำหรับด้านงานบริหารบุคคลของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น มีนักวิจัยได้ศึกษาไว้ ดังนี้

ซาร์รี่ฟท์ สือณี (2546 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สภาพปัจจุบัน ปัญหา และการพัฒนาการบริหารงานบุคคลในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และสะอาด อูสมมา (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการบริหารงานบุคลากรของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในเขตการศึกษา 2 พบว่า 1) สภาพปัจจุบันและปัญหาการบริหารงานบุคคล ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดัปลานกลาง 2) สภาพปัจจุบันและปัญหาการบริหารงานบุคคลในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้จำแนกตามขนาดของโรงเรียนในภาพรวมแตกต่างกัน โดยที่สภาพปัจจุบันการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารในโรงเรียนขนาดใหญ่

มีสภาพการปฏิบัติมากกว่าในโรงเรียนขนาดกลาง และในโรงเรียนขนาดเล็ก ตามลำดับ ยกเว้นด้านการพัฒนาบุคลากรที่ผู้บริหารในโรงเรียนขนาดกลางมีสภาพการปฏิบัติมากกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ และโรงเรียนขนาดเล็ก ส่วนปัญหาการบริหารงานบุคคลนั้น พบว่า ด้านการให้บุคลากรพ้นจากงานนั้น ผู้บริหารในโรงเรียนขนาดเล็กมีปัญหามากกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ 3) สภาพปัจจุบันและปัญหาการบริหารงานบุคคลในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้จำแนกตามจังหวัดที่โรงเรียนตั้งอยู่ในภาพรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกัน 4) ผู้บริหารโรงเรียนที่มีประสบการณ์ต่างกัน มีปัญหาการบริหารงานบุคคล โดยส่วนรวมและรายด้านแตกต่างกัน โดยที่ผู้บริหารที่มีประสบการณ์การทำงานต่ำกว่า 10 ปี มีปัญหาการบริหารงานบุคคลมากกว่าผู้บริหารที่มีประสบการณ์ตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป 5) ผู้บริหารที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน มีปัญหาการบริหารงานบุคคล โดยส่วนรวมและด้านการให้ได้มาเพื่อการสรรหาบุคลากร ด้านการพัฒนาบุคลากร แตกต่างกัน โดยที่ผู้บริหารที่มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าระดับปริญญาตรี มีปัญหาการบริหารงานบุคคลมากกว่าผู้บริหารที่มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป 6) แนวทางการพัฒนาการบริหารงานบุคคลในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นต่อการบริหารงานบุคคลด้านการสรรหาบุคลากร โดยใช้วิธีการสรรหาครูจากบุคคลที่มีความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลามและมีความเข้าใจสภาพสังคม 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้และจัดครูเข้าปฏิบัติงานโดยคำนึงถึงวิชาเอก ความถนัด และความสามารถ ด้านการพัฒนาบุคลากร ควรมีการส่งเสริมครูที่มีความสามารถ โดยการให้ความรู้แก่ครูด้วยกันในฐานะวิทยากร ส่งเสริมการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการในที่ประชุมวิชาการ ควรศึกษาสภาพปัญหาความต้องการของบุคลากรให้ชัดเจน ควรเสนอขออุดหนุนบุคลากรจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนในสาขาที่ขาดแคลน และสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาบุคลากร จะต้องใช้คนให้เหมาะสมกับงานด้านการบำรุงรักษาบุคลากร ควรให้คำปรึกษากับครูที่ต้องการความช่วยเหลือ ต้องให้เงินเดือนหรือค่าตอบแทนแก่บุคลากรอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม และควรให้บริการอาหาร น้ำ และพาหนะเดินทางแก่บุคลากรอย่างเหมาะสม ควรจัดสวัสดิการอย่างจริงจัง มีความรับผิดชอบร่วมกันในการสร้างความปลอดภัย ด้านการให้บุคลากรพ้นจากงาน ควรให้ครูมีการพ้นจากตำแหน่งหน้าที่เมื่อกระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรง

สำหรับแนวโน้มการบริหารของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในอนาคตนั้น สมเกียรติ รัตนะรัต (2549 : บทคัดย่อ) และสะการิยา แวโซะ (2550 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาแนวโน้มการบริหารจัดการโรงเรียนเอกชนทั่วไปและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ระหว่าง พ.ศ.2548-2558 พบว่า 1) การจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนโดยทั่วไปนั้นมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีระเบียบวินัย คุณธรรมจริยธรรม รู้จัก

นำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ มีลักษณะแห่งความเป็นประชาธิปไตย เน้นภาษาอาหรับ มลายู และภาษาอังกฤษสำหรับนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับภาษาไทย มุ่งจัดการศึกษาที่เน้นคุณภาพของนักเรียน ส่งเสริมสมานฉันท์ และมีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข 2) รูปแบบบริหารจัดการเป็นไปโดยผู้รับใบอนุญาตหรือผู้จัดการทำหน้าที่ควบคุม สั่งการ โดยที่ครูใหญ่เป็นผู้นำในการปฏิบัติงาน มีคณะกรรมการบริหารที่แยกบทบาทจากเจ้าของโรงเรียนอย่างชัดเจน บริหารวิชาการอย่างเป็นระบบ พัฒนาบุคลากรสู่มืออาชีพ บริหารงานด้วยแผนพัฒนาคุณภาพเชิงกลยุทธ์เพื่อการพัฒนา จัดบริการสาธารณูปโภคอย่างเหมาะสม และควรมีการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารเพื่อให้คล่องตัวในการจัดการศึกษา

งานวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามยังประสบปัญหาในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ประสิทธิภาพการสอนของครู ประสิทธิภาพการบริหารงานของผู้บริหารเกี่ยวกับงานวิชาการของโรงเรียนและการบริหารงานบุคคล ดังนั้นจึงจำเป็นสำหรับผู้บริหารโรงเรียน ครู และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่จะต้องร่วมมือในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านี้ โดยการจัดอบรมครู โดยเฉพาะครูวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และภาษาไทย เกี่ยวกับการพัฒนาประสิทธิภาพการสอน และจัดอบรมผู้บริหารให้มีความรู้ทางด้านการบริหารงานด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานวิชาการ งานบริหารบุคคล ฯลฯ และให้ตระหนักถึงความรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามสามารถที่จะทัดเทียมโรงเรียนประเภทอื่นๆ ทั้งของรัฐและเอกชนในทุกๆ ด้าน และเพื่อทำให้แนวโน้มการบริหารจัดการโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในอนาคตเป็นไปในทางที่ดีขึ้นและสอดคล้องกับที่งานวิจัยได้กล่าวไว้

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพการสอน

ประสิทธิภาพการสอนนั้น เปรียบได้ดังหัวใจหลักของการสอนที่ขาดไม่ได้ การสอนใดก็ตามที่ขาดประสิทธิภาพ ก็เท่ากับว่าเป็นการสอนที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดแก่ผู้เรียน นอกจากนี้ยังทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายในการเรียน ขาดความกระตือรือร้น และเกิดเจตคติที่ไม่ดีต่อสิ่งที่ได้เรียนรู้และต่อผู้สอนอีกด้วย เพื่อให้เข้าใจประสิทธิภาพการสอนมากยิ่งขึ้น ต่อไปนี้จะเป็นการนำเสนอความหมายของประสิทธิภาพการสอนและองค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอน

2.2.1 ความหมาย

ประสิทธิภาพการสอน หมายถึง การสอนที่ผสมผสานด้วยปัจจัยต่างๆ ที่สามารถให้เป็นผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของการสอนที่ได้ตั้งเอาไว้อย่างสมบูรณ์ (กำพล ณะนิมิตร, ม.ป.ป. : ระบบออนไลน์)

สุรางค์ โคว์ตระกูล (2541 :13) กล่าวว่า ประสิทธิภาพการสอน หมายถึง การสอนของครูที่สามารถให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ตามความถนัดและความสามารถของทุกคน

สุรศักดิ์ หอมอ่อน (2546 :12) กล่าวว่า ประสิทธิภาพการสอน หมายถึง ความสามารถในการสอน หรือยุทธวิธีในการสอน ตลอดจนลักษณะหรือพฤติกรรมต่างๆ ของครู อันจะส่งผลให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

กู๊ด (Good, 1973 : 589) ได้ให้ความหมายของประสิทธิภาพการสอนว่า หมายถึง การใช้แผนการสอนหรือวิธีการสอนซึ่งทำให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ

ดังนั้นประสิทธิภาพการสอน จึงหมายถึง ความสามารถของครูในการสอน การใช้แผนการสอน วิธีการสอน รวมไปถึงลักษณะและพฤติกรรมต่างๆ ของครู อันจะส่งผลให้การเรียนการสอนบรรลุวัตถุประสงค์ในด้านต่างๆ ตามที่กำหนดไว้อย่างสมบูรณ์

2.2.2 องค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอน

ประสิทธิภาพการสอนของครูนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อครูในทุกยุคทุกสมัย เพราะประสิทธิภาพการสอนของครูนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้ของนักเรียนตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ประสิทธิภาพการสอนของครูนั้นประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลายๆ ประการ ดังนั้นการพิจารณาว่าครูแต่ละคนมีประสิทธิภาพการสอนมากน้อยเพียงใดนั้นก็จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอนตามที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ในแต่ละด้าน ดังนี้ เจริญ ทองธรรมชาติ (2541 :11) ได้กำหนดองค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอนไว้ 9 ด้าน คือ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ด้านการจัดการกระบวนการเรียนการสอน ด้านการใช้จิตวิทยาการเรียนรู้ ด้านกลวิธีการสอน ด้านการควบคุมชั้นเรียน ด้านบรรยากาศชั้นเรียน ด้านความเป็นธรรม ด้านการวัดผลประเมินผล และด้านบุคลิกลักษณะของครู ณัฐติยา จตุรนาคกุล (2549 : บทคัดย่อ) ได้กำหนดองค์ประกอบที่เป็นตัวชี้วัดการสอนไว้ 6 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบด้านความรู้ ด้านการสอน ด้านการใช้สื่อการสอน ด้านบุคลิกภาพ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนักศึกษา ด้านการวัดและประเมินผล ทวีศักดิ์ สุทธิปัญญาปกรณ์ (2549 : บทคัดย่อ) กำหนดองค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอนไว้ 6 ด้าน คือ ด้านคุณสมบัติของครู ด้านความรู้ความสามารถในการสอน ด้านความสามารถในการใช้สื่อการสอน

ด้านการเน้นนักเรียนเป็นสำคัญ ด้านการอบรมและช่วยเหลือนักเรียน และด้านการวัดและการประเมินผล เทียมจันทร์ พาณิชย์ผลินไชย (2530 : บทคัดย่อ) ได้กำหนดองค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอนไว้ 6 ด้าน คือ ด้านความพร้อมในการสอน ด้านการวางแผนและการเตรียมการสอน ด้านการใช้จิตวิทยาการเรียนรู้ ด้านการประเมินผล ด้านบุคลิกลักษณะของครู และด้านความสัมพันธ์ของครูกับนักเรียน บุญเลิศ จันทร์ไศย์ (2544 : 3) กำหนดองค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอนไว้ 3 ด้าน คือ ด้านทักษะด้านผู้สอน ด้านการวางแผนการสอน และด้านสัมพันธภาพการสอนระหว่างอาจารย์กับนักศึกษา มัทนา ปิ่นม่วง (2536 : บทคัดย่อ) ได้กำหนดองค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอนไว้ 7 ด้าน คือ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ด้านการจัดกระบวนการเรียนการสอน ด้านบุคลิกลักษณะของครู ด้านการวัดและการประเมินผล ด้านการใช้จิตวิทยาการเรียนรู้ ด้านความเป็นธรรม และกลวิธีในการสอน ศิริบุญญา ศรีประมวล (2549 : 5-6) ได้กำหนดองค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอนไว้ 6 ด้าน คือ องค์ประกอบด้านความรู้ความสามารถทางเนื้อหาวิชา ความรู้ความสามารถในการสอน การใช้จิตวิทยาในการสอน การมุ่งมั่นพัฒนาตนเอง บุคลิกลักษณะที่เหมาะสม และความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และสุรศักดิ์ หอมอ่อน (2546 : 6) ได้กำหนดองค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอนไว้ 12 ด้าน คือ องค์ประกอบด้านเจตคติต่อวิชาที่สอน ด้านขวัญและกำลังใจของครู ด้านบุคลิกลักษณะของครู ด้านการเตรียมการสอนของครู ด้านการใช้ภาษาในการสื่อสารของครู ด้านการให้การเสริมแรงแก่นักเรียน ด้านการใช้สื่อการสอน ด้านการวัดและการประเมินผล ด้านบรรยากาศในการเรียนการสอน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ด้านปริมาณงานอื่นที่ครูได้รับมอบหมาย และด้านความรู้ในเนื้อหาวิชาที่สอน ส่วนหนึ่งจากองค์ประกอบของประสิทธิภาพการสอนที่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา ได้แก่ คุณลักษณะของครู ความรู้ความสามารถในการสอน ความสามารถในการใช้สื่อการสอน การเน้นนักเรียนเป็นสำคัญ และการวัดและการประเมินผล ซึ่งมีรายละเอียดดังที่จะได้นำเสนอต่อไป

2.2.2.1 คุณลักษณะของครู

คุณลักษณะของครู คือ ลักษณะที่ดีที่พึงมีติดตัวครูอยู่เสมอ เช่น ความรับผิดชอบ การมีคุณธรรมจริยธรรม การมีบุคลิกภาพที่ดีงาม ฯลฯ

คุณลักษณะของครู คือ การมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีความวิริยะอุตสาหะ มีจริยธรรม และสามารถประเมินพฤติกรรมได้ (การรับรองมาตรฐานการสอนของครู, 2549 : ระเบียบออนไลน์)

คุณลักษณะที่ดีของครูนั้น นับได้ว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของประสิทธิภาพการสอน เพราะทุกๆ คำพูดและการกระทำที่ครูแสดงออกมานั้นจะกลายเป็นแม่แบบของนักเรียนและมีผลทางด้านจิตใจต่อการแสดงความสามารถและศรัทธาต่อครูของเขาด้วยความจริงใจ (สวณีย์ วีระพันธุ์, 2550 : ระบบออนไลน์) และเมื่อครูสามารถที่จะครอบครองหัวใจของนักเรียนได้แล้ว ก็จะเป็นการง่ายในการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนให้สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ณัฐพรหม อินทยศ (2550 : ระบบออนไลน์) กล่าวถึงลักษณะของครูที่ดีตามทัศนะของนักจิตวิทยามนุษยนิยมไว้ว่า "ครูที่ดี" ตามแนวคิดของนักจิตวิทยามนุษยนิยม ไม่ได้ขึ้นกับวิธีการสอน แต่คือครูที่นักเรียนรู้สึกว่าเป็นที่พึ่งได้เสมอทั้งในยามสุขและทุกข์ และเป็นผู้ที่พร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือนักเรียนอยู่เสมอ และครูควรมีลักษณะ 5 ประการดังต่อไปนี้ คือ

1. ครูจะต้องเป็นผู้ที่ตระหนักรู้ (Aware) เกี่ยวกับความรู้สึกของตนเองว่าเป็นอย่างไร และมีความเต็มใจที่จะแสดงออกให้ผู้อื่นทราบตามความเป็นจริง เช่น เวลาที่นักเรียนแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในห้องเรียนทำให้ครูไม่พอใจ ครูจะบอกนักเรียนตรงๆ ว่า พฤติกรรมของนักเรียนทำให้ครูไม่พอใจ แต่ขณะเดียวกันก็ควรบอกให้นักเรียนเข้าใจอย่างชัดเจนว่า ไม่ใช่ตัวของนักเรียนที่ครูไม่พอใจ แต่พฤติกรรมของนักเรียนต่างหากที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจ

2. ครูจะต้องเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญต่อความรู้สึกของนักเรียน สามารถเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) และสามารถที่จะเข้าใจว่าทำไมนักเรียนจึงรู้สึกหรือมีความคิดเห็นต่อเหตุการณ์บางสิ่งบางอย่างเช่นนั้น

3. ครูจะต้องมีความเข้าใจและยอมรับนักเรียนแต่ละคนว่า เป็นปัจเจกบุคคลสามารถยอมรับทั้งข้อดีและข้อเสียของนักเรียน จนกระทั่งทำให้นักเรียนรู้ว่าแม้ว่าตนจะไม่ใช่เป็นบุคคลที่มีความประพาศสมบูรณ์ ครูก็ยอมรับและให้ความเชื่อถือไว้วางใจ ทำให้มีความหวังว่าตนจะมีโอกาสที่จะพัฒนาให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4. ครูต้องยอมรับความสามารถของนักเรียนในกรณีที่นักเรียนแสดงความสามารถที่ครูเองไม่มี และถือว่าตนสามารถที่จะเรียนรู้จากนักเรียนได้ ทำให้นักเรียนเห็นว่า ครูก็มีความนับถือในความรู้ของนักเรียนเช่นกัน

5. ครูต้องเป็นกัลยาณมิตรของนักเรียน โดยคุณลักษณะของผู้สอนที่เรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตรประกอบด้วย ความน่ารัก (ในฐานะเป็นที่วางใจและสนิทสนม) ความน่าเคารพ ความน่ายกย่อง ควรรู้จักพูด อดทนต่อถ้อยคำต่างๆ สามารถกล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งได้ และไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย

ดังกล่าวนี้นสอดคล้องกับงานวิจัยของหลายกลุ่มด้วยกัน เช่น เกลียว บุริภักดี และคณะ (2520 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องลักษณะของครูที่ดี แผนกประถมศึกษา คณะครุศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2520 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง ขอบเขต หน้าที่ และเกณฑ์มาตรฐาน สำหรับการสอนในระดับประถมศึกษา ศูนย์พัฒนาศึกษาแห่งชาติของประเทศไทย ทบวงมหาวิทยาลัย (2529 : บทคัดย่อ) สรุปผลการวิจัยและการสัมมนาของโครงการการปฏิรูปการฝึกหัดครู กองวิจัยการศึกษา กรมวิชาการ (2535 : บทคัดย่อ) วิจัยเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมของครู ในอุดมคตินักเรียนระดับประถมศึกษา และสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู (2535 : บทคัดย่อ) วิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบคุณลักษณะความเป็นครูของข้าราชการครูที่ได้รับการบรรจุ และแต่งตั้งจากการสอบแข่งขันกับการคัดเลือกตามโครงการครูทายาท พอดีสรุปลักษณะของครูที่ดีจากผลการวิจัยต่างๆ ได้ดังนี้ (อ้างถึงในธีรศักดิ์ อัครบวร, 2544 : 68-72)

1. คุณลักษณะทางด้านส่วนตัว ครูที่ดีควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1.1 ความประพฤติดี กล่าวคือ ครูต้องมีความประพฤติทั้งในและนอกห้องเรียน และในการดำเนินชีวิตตามปกติ เพื่อเป็นแบบอย่างให้กับนักเรียน

1.2 มีความใฝ่รู้ดี กล่าวคือ ครูควรมีความรู้ในเรื่องที่จะสอนอย่างดี นอกจากนี้ครูจะต้องมีความรอบรู้ในเรื่องต่างๆ มีความทันสมัย ทันวิทยาการที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

1.3 สุขภาพกายดี กล่าวคือ ครูต้องมีสุขภาพกายที่แข็งแรง เพื่อจะสามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ได้โดยเรียบร้อยสมบูรณ์

1.4 สุขภาพจิตดี กล่าวคือ ครูต้องมีสุขภาพจิตที่ดีเพื่อที่จะสามารถควบคุมตนเอง จากความโกรธหรือไม่พอใจในความประพฤติของนักเรียน และสามารถอดทนต่อความรู้สึกผิดหวังที่ไม่ได้ตั้งใจจากความไม่พร้อมของนักเรียนได้

1.5 บุคลิกภาพดี กล่าวคือ บุคลิกภาพเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยสร้างความน่าเชื่อถือในตัวครูให้แก่ นักเรียน

1.6 ความตรงต่อเวลา กล่าวคือ ครูจะต้องเป็นคนตรงต่อเวลาในการเข้าสอน หรือออกจากการสอน ตลอดจนตรวจงานของศิษย์ให้เสร็จตามเวลาที่กำหนด ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความเคารพและน่าเชื่อถือให้แก่ครู

1.7 มีเจตคติที่ดีต่อนักเรียน กล่าวคือ ครูต้องเข้าใจถึงความต้องการ และความสามารถของนักเรียน ตลอดจนเข้าใจในความแตกต่างระหว่างบุคคลของนักเรียน นอกจากนี้จะต้องช่วยกระตุ้นให้นักเรียนมีความปรารถนาที่จะเรียนรู้และมีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

1.8 ความสามารถในการพูด กล่าวคือ ครูจะต้องออกเสียงให้ถูกต้องและชัดเจน ในการสั่งสอนหรืออธิบายบทเรียน เพื่อให้ให้นักเรียนเข้าใจได้ง่าย รวมไปถึงระดับของการใช้น้ำเสียงตามสภาวะและเหตุการณ์

2. คุณลักษณะทางด้านวิชาการและงานครู มีลักษณะดังนี้

2.1 รอบรู้วิชาการกว้างขวาง กล่าวคือ ครูต้องเป็นผู้ชี้แนะในการศึกษาเล่าเรียนให้แก่ นักเรียน ช่วยเหลือด้านการเรียน ตลอดจนการแนะแนว ให้นักเรียนเข้าใจและสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ของตนเองได้

2.2 มีความรู้ในวิชาที่สอนดี กล่าวคือ ครูต้องมีความรู้ในเรื่องที่ต้องสอนและวิชาที่ตนรับผิดชอบ ความรู้ในวิชาที่สอนจะดีมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับการเตรียมการสอน ความขยันหมั่นเพียร และความใฝ่รู้ของครูด้วย

2.3 มีความรู้ในวิธีสอนดี กล่าวคือ ครูจะต้องสามารถสอนได้ดี ฉะนั้นครูจึงควรวางแผนการสอนอย่างดีไม่ว่าจะเป็นการกำหนดจุดประสงค์ รูปแบบการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนการประเมินผลการเรียน

2.4 มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กล่าวคือ ครูที่ดีจะต้องมีความพยายามริเริ่มและหาวิธีการใหม่ๆ มาใช้สอนนักเรียนเพื่อให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้จะต้องหาความรู้เพิ่มเติมทั้งในด้านวิชาการ วิธีการสอน ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวใหม่ๆ ในวงการศึกษายู่เสมอ

2.5 เจตคติที่ดีต่ออาชีพ กล่าวคือ ครูต้องมีความศรัทธาต่องานครู สนใจที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความกระตือรือร้น นอกจากนี้ครูต้องตั้งใจพัฒนาการทำงานให้ดียิ่งขึ้นอยู่เสมอด้วย

2.6 มีความสามารถในการปรับบทเรียนให้กับนักเรียน กล่าวคือ ครูที่ดีต้องรู้จักวิธีการสอนอยู่ตลอดเวลา รู้จักปรับบทเรียนให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของนักเรียน

2.7 มีความเข้าใจนักเรียน กล่าวคือ ครูจะต้องเข้าใจความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคน เพื่อที่จะสามารถช่วยเหลือนักเรียนทั้งในด้านการเรียนและด้านความประพฤติของแต่ละคนได้ดียิ่งขึ้น

2.8 มีความสามารถในการใช้กลวิธีการสอนต่างๆ กล่าวคือ ครูต้องเลือกใช้วิธีการสอนที่เหมาะสมกับเนื้อหาสาระและวัยของนักเรียนในแต่ละชั้นเรียน นอกจากนี้ครูจะต้องรู้จักใช้อุปกรณ์การสอนหรือสื่อการสอนให้เหมาะสมกับบทเรียน ต้องรู้จักเร้าให้นักเรียนเกิดความสนใจและอยากรู้ อยากเห็น และจะต้องส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักการแก้ปัญหาต่างๆ ด้วย

3. คุณลักษณะทางด้านสังคม คุณลักษณะทางด้านสังคมของครูจำแนกได้ดังนี้

3.1 สัมพันธภาพที่ดีกับศิษย์ กล่าวคือ ครูจะต้องสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับนักเรียน ทั้งนี้เพื่อจะทำให้การอบรมขัดเกลาของครูนั้นดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและประสบความสำเร็จ

3.2 สัมพันธภาพที่ดีกับเพื่อนครู กล่าวคือ ครูต้องรู้จักการทำงานเป็นทีม มีความรับผิดชอบในหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย รู้จักช่วยเหลือเพื่อนครูด้วยกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน

3.3 สัมพันธภาพที่ดีกับผู้ปกครอง กล่าวคือ ครูจะต้องสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้ปกครองเพราะว่าครูและผู้ปกครองจะต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวนักเรียน

3.4 สัมพันธภาพที่ดีต่อบุคคลทั่วไปในชุมชนและท้องถิ่น กล่าวคือ ในการปฏิบัติงานนั้นครูจะต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐในหน่วยงานต่างๆ ผู้นำหรือผู้ที่ประชาชนให้ความนับถือ การมีสัมพันธภาพที่ดีต่อบุคคลเหล่านั้น จะทำให้พวกเขามีทัศนคติที่ดีกับโรงเรียน และพร้อมที่จะให้การช่วยเหลือสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนอย่างเต็มที่และสม่ำเสมอ

นอกจากนี้ บุศรินทร์ บริบูรณ์ และ วันชนะ ศรีแก้ว (2550 : ระบบออนไลน์) กล่าวว่าลักษณะที่ดีของครูมี 10 ประการ คือ

1. ความมีระเบียบวินัย โดยประพฤติทั้งทางกาย วาจา และใจ
2. ความซื่อสัตย์สุจริต คือ การประพฤติที่ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน
3. ความขยัน ประหยัด และขีดมั่นในสัมมาชีพ คือ ความประพฤติที่ไม่ทำให้เสียเวลาชีวิต และปฏิบัติกิจอันควรกระทำให้เกิดประโยชน์กับสังคม
4. ความสำนึกในหน้าที่และการงาน คือ ความประพฤติที่ไม่เอาเปรียบสังคม
5. ความเป็นผู้มีความคิดริเริ่ม วิจารณ์ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล คือ ความประพฤติในลักษณะสร้างสรรค์และปรับปรุง มีเหตุผลในการทำหน้าที่การงาน
6. ความกระตือรือร้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ คือ ความประพฤติที่สนับสนุนและให้ความร่วมมือ
7. ความเป็นผู้มีพลานามัยที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ คือ มีความมั่นคงในจิตใจ มีอารมณ์แจ่มใส และมีธรรมะอยู่ในใจ
8. ความสามารถในการพึ่งพาตนเองและมีอุดมคติเป็นที่พึง คือ ไม่ไหว้วานหรือขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นโดยไม่จำเป็น
9. ความภาคภูมิใจและรู้จักทำนุบำรุงศิลปะ วัฒนธรรม และทรัพยากรของชาติ คือ ความประพฤติซึ่งแสดงออกซึ่งศิลปะและวัฒนธรรมแบบไทยๆ มีความรัก และหวงแหนวัฒนธรรมของตนเองและทรัพยากรของชาติ

10. ความเสียสละ เมตตาอารี กตัญญูทเวที กล้าหาญและมีความสามัคคี คือ ความประพฤติที่แสดงออกถึงการแบ่งปัน เกื้อกูลผู้อื่น

สำหรับครุมุสลิมนั้น ไม่ว่าจะทำการสอนในวิชาใดก็ตามเขาจำเป็นต้องมี คุณลักษณะของครูเหมือนกับคุณลักษณะของครูแห่งมนุษยชาติ นั่นก็คือ ท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสชมท่านถึงการมีคุณลักษณะหรือจริยธรรมของท่านในอัลกุรอาน สูเราะฮ์อัลกอ ลัม อายะฮ์ที่ 4 ว่า

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ (القلم : 4)

ความว่า “และแท้จริงเจ้านั้นอยู่บนคุณธรรมอันยิ่งใหญ่” (อัลกอ ลัม : 4)

และพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสอีกว่า

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ

اللَّهَ كَثِيرًا﴾ (الأحزاب : 21)

ความว่า “โดยแน่นอนในเราะสูลของอัลลอฮ์มีแบบฉบับอันดีงามสำหรับพวกเจ้า แล้ว¹ สำหรับผู้ที่หวัง (จะพบ) อัลลอฮ์และวันปรโลกและรำลึกถึงอัลลอฮ์อย่างมาก”

(อัลอะหฺซาบ : 21)

ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของครุมุสลิมทุกคนที่จะต้องศึกษาจริยวัตรอันงดงามของท่านนบี ﷺ ในทุกๆ ด้าน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างจริยธรรมให้กับตนเองและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้อื่นรวมทั้งลูกศิษย์ของตนต่อไป

ศักรินทร์ สุมาลี (2550 : ระบบออนไลน์) ได้สรุปลักษณะของครูที่พึงประสงค์ตามทัศนะอิสลามไว้ ดังนี้

¹ อัลลอฮ์ ตะอาลา ทรงประกาศยืนยันถึงสุขภาพจิตของท่านนบี ﷺ ว่ายังเป็นปกติมิได้มีอาการวิปริตผิดธรรมดาหรือเป็นคนเสียสติ ดังที่พวกมุชริกีนได้กล่าวใส่ร้ายใส่ร้ายไม่ พร้อมกับแจ้งให้ทราบอีกว่า การตอบแทนคุณความดีแต่ท่านนบีจะมีค่าอย่างท่วมท้นตลอดระยะเวลาที่ท่านทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนาของพระองค์ และว่าท่านนบี ﷺ อยู่ในจรรยาบรรณที่ยิ่งใหญ่ เป็นแบบอย่างอันดีงามแก่มวลมุสลิมินและบุคคลทั่วไป

² คือ แบบฉบับอันสูงส่งที่จำเป็นต้องปฏิบัติตามในทุกคำพูด การปฏิบัติ และสถานะ เพราะท่านมิได้พูดและปฏิบัติตามอารมณ์ หากแต่เป็นวะหฺยูและการประทานให้ลงมา

1. ด้านคุณลักษณะส่วนตัว

1.1 การผูกพันใกล้ชิดกับอัลลอฮฺ โดย

1.1.1 มีอิสลามเป็นเป้าหมายชีวิต

1.1.2 บริสุทธิ์ใจและตั้งใจมั่นในการปฏิบัติงานสอน เพื่อแสวงหาความโปรดปรานจากอัลลอฮฺ และหวังการตอบแทนจากพระองค์

1.1.3 มีความศรัทธามั่นและเกรงกลัวต่ออัลลอฮฺ โดยปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับกฎหมายอิสลาม และคำบัญชาที่พระองค์สั่งใช้ อีกทั้งไว้วางใจในการอนุมัติการช่วยเหลือจากพระองค์

1.1.4 มีมานะฮฺหรือความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ จริงใจ และมีความจริงจังอย่างสูงในการปฏิบัติงานสอน

1.2 บุคลิกลักษณะอันปราศจากข้อบกพร่อง ได้แก่

1.2.1 ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนและบุคคลทั่วไปในทุกๆ ด้าน

1.2.2 มีบุคลิกภาพที่ดีงามทั้งทางด้านการแต่งกาย การพูด ลักษณะนิสัย และการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

1.2.3 ปฏิบัติต่อนักเรียนด้วยความรัก ความเมตตา และอ่อนโยน

1.2.4 มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อนักเรียนและบุคคลทั่วไป

1.2.5 เปิดใจกว้าง มีจิตใจโอบอ้อมอารีต่อนักเรียนและบุคคลทั่วไป

1.2.6 มีความยุติธรรมและเสมอภาค

1.2.7 มีความกล้าหาญและเชื่อมั่นในตนเอง

1.2.8 มีความหนักแน่น อดกลั้น และอดทน

1.2.9 มีไหวพริบ ปฏิภาณดี

1.2.10 มีระเบียบวินัย

2. คุณลักษณะทางด้านวิชาการ

2.1 มีความรู้ความเข้าใจในอิสลามอย่างถ่องแท้และถูกต้อง

2.2 มีความสามารถในการอ่านและท่องจำอัลกุรอาน สามารถอ่านได้ดี และถูกต้อง

2.3 มีความรู้ ความสามารถทางภาษาอาหรับ

2.4 มีความรู้ ความเข้าใจทางด้านการศึกษาและความรู้ทั่วไป

2.5 ทันทต่อเหตุการณ์หรือสถานการณ์ปัจจุบัน

2.6 มีความกระตือรือร้นในการหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ

3. คุณลักษณะทางด้านวิชาชีพ

3.1 มีความรู้และเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่สอน

3.2 มีจิตวิญญาณแห่งความเป็นครู ยึดมั่นในคุณธรรม และจรรยาบรรณครู

3.3 มีทักษะและความสามารถในการถ่ายทอดวิชาความรู้และประสบการณ์แก่นักเรียนด้วยความเชื่อมั่นและศรัทธา

3.4 มีความจริงใจ และอุทิศเวลาในการวางแผนและเตรียมการสอน

3.5 มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ตลอดจนรู้จักใช้เทคนิควิธีการสอนและสื่อการสอนที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแต่ละบทเรียน

3.6 มีความรู้ ความเข้าใจทางด้านจิตวิทยาการศึกษาและพัฒนาการ

3.7 สามารถให้คำปรึกษาและชี้แนะแนวทางที่ดีให้นักเรียน

3.8 รู้จักเชื่อมโยงบทเรียนให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน

3.9 มีความรู้และความเข้าใจทางการวิจัยสำหรับครู

4. คุณลักษณะทางด้านสังคม

4.1 ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในทุกๆ ด้าน แก่ชุมชน และบุคคลทั่วไป

4.2 มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีใจเมตตา อ่อนโยน และสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษากับชุมชน

นอกจากนี้ คณะกรรมการการพัฒนาหลักสูตรและปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้อิสลามศึกษา (2546 : 297-301) กล่าวถึงคุณลักษณะของครูผู้สอนอิสลามศึกษาไว้ 10 ประการ ดังนี้

1. มีสัจจะ (الصدق) ครูผู้สอนอิสลามศึกษาจักต้องมีสัจจะ ไม่ว่าจะพูดกับใครก็ตาม คำพูดของครูต้องเป็นที่น่าเชื่อถือ มีสาระเป็นองค์ความรู้ที่สามารถถ่ายทอดต่อไปได้โดยเฉพาะนักเรียน จะต้องสามารถนำสาระที่ได้รับจากครูผู้สอนไปสร้างเจตคติที่ดีและก่อให้เกิดพฤติกรรมที่ดีตามมา

2. ไว้วางใจได้ (الامانة) ครูผู้สอนอิสลามศึกษาจักต้องเป็นผู้ที่สังคมเชื่อถือและไว้วางใจ โดยเฉพาะพ่อแม่ ผู้ปกครองที่นำบุตรหลานมาให้เรียนที่โรงเรียน ครูจะต้องเป็นแม่พิมพ์ที่ดีสามารถสร้างให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ได้ นั่นก็คือผู้เรียนต้องมีความรู้คู่คุณธรรมหน้าที่อันนี้ถือว่าเป็นภารกิจสำคัญที่ครูผู้สอนอิสลามศึกษาจักต้องแสดงออกมาให้สังคมมั่นใจได้และข้อสำคัญ ผู้เรียนได้รับความรู้ครบถ้วนตามมาตรฐานและสาระการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ ส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนบรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้

3. เป็นผู้ถ่ายทอดที่ดี (التبليغ) คุณลักษณะข้อนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อครูผู้สอนอิสลามศึกษา เพราะการนำคุณธรรมความดีที่มีอยู่ในคำสอนอิสลามมาถ่ายทอดสู่ผู้เรียนและชุมชนให้เข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้องได้นั้น ผู้สอนต้องรู้จักประมวลความรู้และข้อปฏิบัติต่างๆ ทั้งที่มีอยู่ในอัลกุรอานและหะดีษมาจัดเป็นองค์ความรู้อิสลามศึกษา และถ่ายทอดสู่ผู้เรียนให้เข้าใจกระจ่างชัดโดยไม่ปิดบัง คุณลักษณะดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นแบบฉบับของท่านนบี ﷺ ที่ได้เผยแผ่คำสอนที่ได้รับจากอัลลอฮฺ ﷻ ผู้มวลมนุษยชาติ และคำสอนนั้นก็สอดคล้องกับพื้นฐานของผู้เรียน และสัมพันธ์กับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในแต่ละช่วงเวลา และสิ่งที่สำคัญที่สุดในคุณลักษณะข้อนี้ คือ ครูผู้สอนอิสลามศึกษาจะต้องปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนในฐานะที่เป็นผู้ได้รับความเชื่อมั่นจากสังคม และนี่คือแบบฉบับของการถ่ายทอดความรู้ที่ดี

4. เป็นผู้ชาญฉลาด (الفطنة) ครูผู้สอนอิสลามศึกษาจะต้องเป็นผู้ที่ค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ มีความเข้าใจพื้นฐานความรู้ทุกสาระวิชา เป็นผู้ที่สามารถบูรณาการความรู้แห่งอิสลามศึกษาเข้ากับสาระความรู้วิชาอื่นๆ ที่กำหนดไว้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ อีกทั้งเป้าหมายของการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐานต้องการให้ผู้เรียนมีผลการเรียนรู้ในภาพรวม คือ ผู้เรียน “เก่ง ดี มีความสุข อยู่ในสังคมอย่างสันติสุข” โดยไม่แบ่งแยกออกเป็นส่วนๆ

5. นอบน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่งหรือโอ้อวด (التواضع) คุณธรรมในด้านนอบน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่งหรือโอ้อวด เป็นจริยธรรมที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับครูผู้สอนอิสลามศึกษา เพราะครูคือบุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีของนักเรียน หากครูมีคุณลักษณะข้อนี้ ผู้เรียนก็ย่อมตั้งสมเข้าเป็นลักษณะนิสัยส่วนตัวจนกลายเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของสังคมในที่สุด พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสไว้ในอัลกุรอาน สุเราะฮ์อัลฟุรกอน อายะฮ์ที่ 63 ว่า

﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا

سَلَامًا﴾ (الفرقان : 63)

ความว่า “และปวงบ่าวของพระผู้ทรงกรุณาปราณี คือ³ บรรดาผู้ที่เดินบนแผ่นดินด้วยความสงบเสงี่ยม⁴ และเมื่อพวกโจ่งเขลากล่าวทักทายพวกเขา พวกเขาจะกล่าว ว่า สานติ หรือسلام” (อัลฟุรกอน : 63)

³ คือ ปวงบ่าวซึ่งอัลลอฮ์ทรงรักพวกเขา

⁴ ไม่ใช่เดินอย่างสะเปะสะปะ เย่อหยิ่งจองหอง หรือเดินแกว่งไปแกว่งมา หรือเดินอวกโก้

และในสุเราะฮ์อัลอิสรออฺ อายะฮ์ที่ 37

﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ۝﴾
(الإسراء : 37)

ความว่า “และอย่าเดินบนแผ่นดินอย่างเย่อหยิ่ง แท้จริงเจ้าจะแยกแผ่นดินไม่ได้เลย และจะไม่บรรลุความสูงของภูเขา⁵” (อัลอิสรออฺ : 37)

6. มีขันติและมั่นคง (الصبر والتحمل) ครู คือ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียน เกิดพฤติกรรมอันพึงประสงค์ ดังนั้นความขันติและมั่นคงของครูผู้สอนจึงมีความสำคัญ มีความละเอียดอ่อน เพราะครูจะต้องประสานสัมพันธ์กับหลายฝ่าย ตั้งแต่เด็กนักเรียนไปจนถึงพ่อแม่ ผู้ปกครอง ตลอดไปจนถึงชุมชน ครูจะต้องไม่ย่อท้อต่อการปฏิบัติงาน จะต้องยืนหยัด มั่นคง หนักแน่นในการปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยยึดพระดำรัสของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ที่ตรัสไว้ในสุเราะฮ์อัลบะเกาะเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 153 ว่า

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ۝﴾
(البقرة : 153)

ความว่า “บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย! จงอาศัยความอดทนและการละหมาดเถิด แท้จริงอัลลอฮ์นั้นทรงอยู่ร่วมกับผู้อดทนทั้งหลาย” (อัลบะเกาะเราะฮ์ : 153)

และอายะฮ์ที่ 177

﴿...وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ۝﴾ (بعض من الآية 177 : البقرة)

ความว่า “...และบรรดาผู้ที่อดทนในความทุกข์ยาก และในความเดือดร้อน⁶ และขณะต่อสู้ในสมรภูมิ ชนเหล่านี้แหละคือผู้ที่พุดจริง และชนเหล่านี้แหละคือผู้ที่มีความยำเกรง” (ส่วนหนึ่งจากอายะฮ์ที่ 177 : อัลบะเกาะเราะฮ์)

⁵ ความหมายคือ โฉมมนุษย์เอ๋ย ! เจ้านั้นอ่อนแอน่าสงสาร ไม่สมควรที่เจ้าจะแสดงความเย่อหยิ่งโต เพราะเจ้านั้นต่ำต้อยและอ่อนแอยิ่งกว่าแผ่นดินและภูเขาเสียอีก

⁶ เช่น ได้รับการเจ็บป่วย หรือสูญเสียสิ่งที่ตนรัก

7. หนักแน่นและให้อภัย (الحلم والعفو) การปฏิบัติหน้าที่ของครูผู้สอนอิสลาม ศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จ กล่าวคือ ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานได้นั้น ครูต้องใช้ ความหนักแน่น ความอดกลั้นและให้อภัยอยู่ตลอดเวลา ทั้งต่อผู้เรียน ผู้ร่วมงาน และผู้ เป็นหัวหน้า โดยเฉพาะในการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนร่วมกันนั้น ทุกคนมีโอกาสทำ ผิดพลาดได้ ดังนั้นความหนักแน่น อดกลั้น และการให้อภัยที่ครูผู้สอนมีต่อผู้เรียนจึงเป็นสิ่งที่ช่วย แก้ปัญหาต่างๆ ได้ อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสไว้ในสุเราะฮ์อัลอะอฺรอฟ อายะฮ์ที่ 199 ว่า

﴿ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ... ﴾ (بعض من الآية 199 : الأعراف)

ความว่า “เจ้า (มุหัมมัด) จงยึดถือไว้ซึ่งการอภัย⁷ และจงใช้ให้กระทำความสิ่งที่ ชอบ...” (ส่วนหนึ่งจากอายะฮ์ที่ 199 : อัลอะอฺรอฟ)

และในสุเราะฮ์อัลมูมินูน อายะฮ์ที่ 96

﴿ أَدْفَعْ بِآلَتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ... ﴾ (بعض من الآية 96 : المؤمنون)

ความว่า “เจ้าจงปราบความชั่วด้วยสิ่งที่ดียิ่ง⁸...” (ส่วนหนึ่งจากอายะฮ์ที่ 96 : อัลมู มินูน)

8. เมตตาสงสาร (الرحمة) สังคมมนุษย์ประกอบด้วยบุคคลที่มีสถานภาพแตกต่างกัน ทั้งในด้านฐานะ เศรษฐกิจ การศึกษา และระดับทางสังคม ครูผู้สอนอิสลามจึงต้องศึกษาผู้เรียน เป็นรายบุคคลเพื่อหาความแตกต่างให้พบ และเมื่อพบแล้วจำเป็นต้องให้ความเมตตา และแก้ไข ปัญหาด้วยความเมตตาและจริงใจ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความอบอุ่นใจ และความมั่นใจ อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสไว้ในสุเราะฮ์ อัลหุญรอต อายะฮ์ที่ 10 ว่า

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾

(الحجرات : 10)

⁷ หมายถึงให้มีการผ่อนปรนตามสมควร

⁸ คือ ด้วยการอภัย และทำตัวเป็นผู้มีมารยาท เพื่อดึงจุดจิตใจ ทำให้การเป็นศัตรูกลายเป็นมิตร และความโกรธแค้นกลายเป็นความ รักใคร่

ความว่า “แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธานั้นเป็นพี่น้องกัน⁹ ดังนั้นพวกเจ้าจงไกล่เกลี่ย ประนีประนอมกันในระหว่างพี่น้องทั้งสองฝ่ายของพวกเจ้า¹⁰ และจงยำเกรง ต่ออัลลอฮ์เถิด เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับความเมตตา” (อัลหุญรอต : 10)

และท่านนบีมุหัมมัด ﷺ กล่าวไว้ว่า

((إِرْحَمَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمَكَ مَنْ فِي السَّمَاءِ))¹¹

ความว่า “จงเมตตาแก่ผู้ที่อยู่บนพื้นแผ่นดินนี้ แล้วผู้ที่อยู่บนชั้นฟ้า (อัลลอฮ์) ก็จะ ทรงเมตตาท่าน”

((إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرَّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ))¹²

ความว่า “แท้จริงอัลลอฮ์นั้นทรงรักความอ่อนโยนในกิจการงานทั้งปวง”

9. รู้จักพอเพียงและพอใจในสิ่งที่มี (القناعة والزهد) การรู้จักความพอดี พอใจใน สิ่งที่ตนมีอยู่ และได้รับนั้นเป็นคุณสมบัติแท้จริงของผู้ศรัทธาต่ออิสลาม ครูผู้สอนศาสนาอิสลามใน ฐานะผู้ศรัทธาต่ออิสลามจึงพึงมีลักษณะข้อนี้ ซึ่งส่งผลให้ไม่เป็นผู้ที่อิจฉาริษยาผู้อื่น เป็นผู้รู้จัก ประมาทตนเอง พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่โลภและกอบโกยในทรัพย์สิน ไม่คดโกง และไม่ละเมิด สิทธิของผู้อื่น ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสไว้ในสุเราะฮ์อันนิสาอฺ อายะฮ์ที่ 32 ว่า

﴿وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ...﴾

(بعض من الآية 32 : النساء)

ความว่า “และจงอย่าปรารถนาในสิ่งที่อัลลอฮ์ ได้ทรงให้แก่บางคนในหมู่พวกเจ้า เหนือกว่าอีกบางคน¹³...” (ส่วนหนึ่งจากอายะฮ์ที่ 32 : อันนิสาอฺ)

⁹ ความเป็นพี่น้องกันในหมู่มุสลิมมุอิมินนั้น ผลที่จะติดตามมาก็คือ ความรักใคร่ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การให้ความช่วยเหลือ และความร่วมมือกัน นี่คือนัยมุ่งหมายหลักของมุอิมินผู้ศรัทธา ในอายะฮ์เป็นการบ่งชี้ว่าการเป็นพี่น้องกันในอิสลามนั้นเข้มข้นกว่า การเป็นพี่น้องทางสายเลือดหรือวงศ์ตระกูล

¹⁰ คือ อย่าให้การแตกแยกเข้ามามีบทบาท และอย่าให้การเกลียดชังระหว่างกันเข้ามาถึงสู่อยู่ในหมู่คณะ

¹¹ หะดีษบันทึกโดย al-Ṭabarāni, 1980 หะดีษหมายเลข 10277, al-Ṭabarāni กล่าวว่าหะดีษนี้เป็นหะดีษมุรตัด

¹² หะดีษบันทึกโดย al-Bukhāri, 1997 หะดีษหมายเลข 6024

และท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวไว้ว่า

((أَزْهَدُ فِي الدُّنْيَا يُحِبُّكَ اللَّهُ، وَأَزْهَدُ فِيمَا فِي أَيْدِي النَّاسِ يُحِبُّوكَ))¹⁴

ความว่า “จงพอใจเพียงในโลกคุณขานี้ อัลลอฮ์จะทรงรักท่าน และจงพอใจเพียง (อย่าไปยุ่งเกี่ยว) ในสิ่งที่ผู้อื่นครอบครอง พวกเขาเหล่านั้นก็จะรักท่าน”

10. กล้าหาญ (الشجاعة) ความกล้าหาญเป็นคุณลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับครูสอนอิสลามศึกษา กล่าวคือ เมื่อครูผู้สอนปฏิบัติงานใดๆ ก็แล้วแต่จะต้องมีความกล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ และกล้าตัดสินใจ โดยใช้อัลกุรอานและสุนนะฮ์ของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นแนวทางในการทำงาน อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสไว้ในอัลกุรอาน สุเราะฮ์อัลมาอิดะฮ์ อายะฮ์ที่ 35 ว่า

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (المائدة : 35)

ความว่า “ผู้ศรัทธาทั้งหลาย พึงยำเกรงอัลลอฮ์เถิด และจงแสวงหาสื่อ¹⁵ไปสู่พระองค์ และจงต่อสู้และเสียสละในหนทางของอัลลอฮ์เถิด เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับความสำเร็จ” (อัลมาอิดะฮ์ : 35)

คุณลักษณะทั้ง 10 ประการนี้ไม่ใช่เฉพาะสำหรับครูผู้สอนอิสลามศึกษาเท่านั้น แต่เป็นคุณลักษณะที่ครูมุสลิมทุกคนจะต้องมีติดตัวไว้เสมอ ทั้งนี้เพราะเป็นคุณลักษณะที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ประพฤติเป็นแบบอย่างเอาไว้

นอกจากนี้ อิบน์ ซะฮุนุน (อ้างถึงใน อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2546 : 54) กล่าวเพิ่มเติมถึงลักษณะของครูที่สมบูรณ์ว่า จะต้องมีความรับผิดชอบต่อผู้เรียนทั้งในและนอกห้องเรียน โดยจะต้องติดตามคุณพฤติกรรมของผู้เรียนว่าเป็นอย่างไร นอกจากนี้ครูจะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ปกครองของผู้เรียนอีกด้วย

¹³ ไม่ใช่ฝ่ายชายปรารถนาในสิ่งที่ตนไม่สามารถจะกระทำได้เหมือนฝ่ายหญิง ขณะเดียวกันก็มีฝ่ายหญิงปรารถนาในสิ่งที่ตนไม่สามารถจะกระทำได้เหมือนฝ่ายชาย เพราะแต่ละฝ่ายถูกบังคับมาให้มีความสามารถแตกต่างกัน

¹⁴ หะดีษบันทึกโดย Ibn Mājah, 1954 หะดีษหมายเลข 4102 (Nawawi) กล่าวว่า หะดีษนี้บันทึกโดย Ibn Mājah และคนอื่นๆ ด้วยสายรายงานที่หะสัน)

¹⁵ คือจะให้มัลลันอันดีงามนั้นเกิดจากการปฏิบัติศาสนบัญญัติ อันจะเป็นสิ่งให้เต็มซึ่งความโปรดปรานของอัลลอฮ์ขณะที่กลับไปยังพระองค์

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปคุณลักษณะของครูที่ดีได้ 3 ด้าน (ธีรศักดิ์ อัครบวร, 2544 : 75 และ วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2544 : 149) คือ

1. ภูมิรู้ ลักษณะของครูที่ดีในด้านนี้ ได้แก่ คุณสมบัติส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถทางวิชาการที่จะสอน ตลอดจนการเป็นผู้ที่มีสติปัญญาดี เฉลียวฉลาด เชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เป็นต้น ภูมิรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งได้แก่ การสอนดีและปกครองดี สามารถอธิบายได้รวบรัดชัดเจน ควบคุมชั้นเรียนให้อยู่ในระเบียบวินัย เป็นต้น

2. ภูมิธรรม ลักษณะของครูที่ดีในด้านนี้ ได้แก่ การประพฤติดี เว้นจากอบายมุขทั้งปวง กระทำแต่สิ่งที่ดี ที่สุจริต ตามหลักศาสนา ทั้งกาย วาจา และใจ มีจรรยาบรรณ ซื่อสัตย์ เสียสละ ยุติธรรม เป็นต้น

3. ภูมิฐาน ลักษณะของครูที่ดีในด้านนี้ ได้แก่ บุคลิกภาพดี รูปร่างท่าทางดี แต่งกายสะอาดเรียบร้อย พุดจาไพเราะ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นต้น

สำหรับงานวิจัยบางส่วนที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะของครู ได้แก่ งานวิจัยดังต่อไปนี้

วิภาวี เวทวงศ์ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์องค์ประกอบคุณลักษณะของครูดีเด่นสายงานการสอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า คุณลักษณะของครูดีเด่นสายงานการสอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานมี 8 องค์ประกอบ เรียงตามลำดับความสำคัญขององค์ประกอบ ดังนี้ ด้านการจัดกระบวนการการเรียนรู้ ด้านคุณธรรมและจริยธรรม ด้านความเป็นประชาธิปไตย ด้านผลงานวิชาการ ด้านการพัฒนาตนเองและเพื่อนครู ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านบุคลิกภาพ และด้านความรักและความศรัทธาต่ออาชีพครู ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าครูดีเด่นสายงานการสอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากจะต้องมีองค์ประกอบของการเป็นครูดีและการเป็นคนดีแล้ว ยังต้องมีผลงานดีอีกด้วย

นงนุช บุญตาปวน (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การประเมินความต้องการจำเป็นคุณลักษณะของครู ตามความคิดเห็นของนักเรียนระดับประถมศึกษา ช่วงชั้นที่ 2 เขตสวนหลวง สังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนมีความต้องการจำเป็นคุณลักษณะของครูด้านวิชาการ ด้านการสอน ด้านบุคลิกภาพ ด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านคุณธรรมและจริยธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จตุรงค์ ศรีทอง (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง คุณลักษณะของครูช่างอุตสาหกรรมที่พึงประสงค์ ตามทัศนะของนักศึกษาสถาบันราชภัฏ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า นักศึกษาสถาบันราชภัฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทัศนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของครูช่าง

อุตสาหกรรมที่พึงประสงค์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกๆ ด้าน คือ ด้านบุคลิกภาพ ต้องการครูที่กล้ากระทำในสิ่งที่มีเหตุผล ด้านความสามารถในการสอน ครูควรมีความรู้ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ ในวิชาที่สอนเป็นอย่างดี ครูควรฝึกให้นักศึกษารู้จักนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตประจำวัน ครูควรประเมินอย่างยุติธรรม และด้านจรรยาบรรณต้องการครูที่รักและศรัทธาในอาชีพของตน และเมื่อเปรียบเทียบทัศนคติของนักศึกษาภาคปกติกับนักศึกษาภาคสมทบที่มีต่อคุณลักษณะของครูในภาพรวมทั้ง 3 ด้าน มีทัศนคติที่แตกต่างกัน คือ แต่งกายสุภาพเรียบร้อย แนะนำพร้อมทั้งเตรียมเอกสารและตำราที่ใช้ประกอบการเรียน มีความซื่อสัตย์สุจริต และไม่หลงงมงายในอบายมุข

ัญญาภรณ์ สมบูรณ์ (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง คุณลักษณะของครูที่ดีตามความคิดเห็นของนักเรียน โรงเรียนเอกชน ระดับประถมศึกษา เขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต 3 พบว่า นักเรียนให้ความสำคัญเกี่ยวกับคุณลักษณะของครูที่ดี ด้านคุณธรรมจริยธรรมมากที่สุด รองลงมาได้แก่ด้านวิชาชีพ และด้านบุคลิกภาพ ตามลำดับ ในด้านคุณธรรมจริยธรรม นักเรียนให้ความสำคัญเรื่องความรับผิดชอบต่อนหน้าที่การสอน ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และตั้งใจสอนนักเรียน ด้านวิชาชีพ นักเรียนให้ความสำคัญเรื่องมีความสามารถอธิบายบทเรียนให้นักเรียนเข้าใจได้ง่าย วางตนเป็นแบบอย่างที่ดี และนักเรียนสามารถสอบถามข้อสงสัยเกี่ยวกับการเรียนได้ตลอดเวลา และด้านบุคลิกภาพ นักเรียนให้ความสำคัญเรื่องบุคลิกการแต่งกายดี สะอาด เรียบร้อย เหมาะสมกาลเทศะ ใช้ภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง และมีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส

จากงานวิจัย สามารถสรุปได้ว่า ครูที่ดีที่พึงประสงค์จะต้องมีคุณลักษณะต่อไปนี้ คือ ต้องมีความรักและศรัทธาในอาชีพครู มีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีความรู้ในวิชาที่ตนสอนเป็นอย่างดี ใช้ภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง มีคุณธรรมจริยธรรมอันได้แก่ ความกล้าหาญในสิ่งที่ควร ความยุติธรรม ซื่อสัตย์สุจริต การเป็นแบบอย่างที่ดี การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความเป็นประชาธิปไตย ออกห่างจากอบายมุข นอกจากนี้จะต้องมีบุคลิกภาพที่ดีงาม มีผลงานทางวิชาการ และรู้จักพัฒนาตนเองและผู้อื่น

2.2.2.2 ความรู้ความสามารถในการสอน

ชาญชัย อินทรประวัติ (2550 : ระบบออนไลน์) ได้ให้ความหมายของความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาที่สอนของครูไว้ว่า หมายถึง การเข้าถึงแก่นของเนื้อหา ทฤษฎี หลักการต่างๆ และความคิดรวบยอดของเนื้อหา ทั้งนี้เพราะถ้าครูผู้สอนไม่รู้ และไม่เข้าใจในเนื้อหาที่สอนแล้ว ก็จะนำไปสู่ความยากลำบากในการที่จะทำให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหานั้นด้วย

ความรู้เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้กับชีวิตความเป็นครู เพราะครูจะต้องเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ โดยเฉพาะวิชาที่ตนเองสอนซึ่งครูจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาที่ตนเองสอนเป็นอย่างดี เพื่อที่จะสามารถจัดขั้นตอนของประสบการณ์ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ดังกล่าวนี้อาจทำให้นักเรียนรู้สึกเลื่อมใสและเชื่อมั่นในวิชาที่ตนเองเรียนจนกระทั่งทำให้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (นักศึกษาระดับปริญญาโท เอกจิตวิทยาการศึกษา (ภาคสมทบ), 2538 : 117)

จำเนียร ศิลปวานิช (ม.ป.ป. : 128) กล่าวถึงความรู้ของครูว่า ครูต้องมีความรู้ในเรื่องที่สอนดีมากพอที่จะอธิบายให้นักเรียนได้เข้าใจอย่างลึกซึ้ง และการมีความรู้ดีนั้น เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนของครูและการค้นคว้าความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของอัลฆะซาลี (al-Ghazali, 2001 : 69-72) ที่ว่า ครูที่ดีต้องรู้จริงในเนื้อหาที่จะสอนและจะต้องมั่นใจในความรู้ของตน

นอกจากนี้ครูจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องจิตวิทยาพัฒนาการ เพื่อที่จะได้รู้ลักษณะและธรรมชาติของนักเรียน ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และอารมณ์ และรู้ในเรื่องของจิตวิทยาการศึกษา เพื่อที่จะเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของตัวนักเรียน และทราบว่า การเรียนรู้โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมคิดร่วมทำ ย่อมเกิดผลมากกว่าการเรียนรู้โดยการฟังอย่างเดียว หรือการเรียนรู้นั้นจะต้องเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป เป็นต้น (ชาญชัย อินทรประวัตติ, 2550 : ระบบออนไลน์)

สำหรับความสามารถในการสอนของครูนั้น ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งไม่น้อยไปกว่าความรู้ของครู เพราะความสามารถในการสอน หมายถึง การที่ครูสามารถทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้โดยใช้ทักษะและอาศัยเทคนิควิธีการต่างๆ เพื่อนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้ ทั้งนี้ความหมายของการสอนมิได้หมายความว่าเฉพาะ การถ่ายทอดความรู้จากตัวครูไปสู่นักเรียนเท่านั้น แต่หมายถึง ความสามารถในการทำให้นักเรียน “เรียนรู้” และเกิดอาการ “ใฝ่รู้” ด้วย (ชาญชัย อินทรประวัตติ, 2550 : ระบบออนไลน์)

นอกจากนี้แล้ว ความรู้ความสามารถในการสอนนั้นยังเป็นหลักการสำหรับการเตรียมความพร้อมของบุคคลที่จะประกอบวิชาชีพครู ซึ่งประกอบไปด้วย การมีความรู้ดี การมีทักษะการสอนดี และการมีความสามารถในการแก้ปัญหาการสอน (จำเนียร ศิลปวานิช, ม.ป.ป. : 128-129)

อากรณ ใจเที่ยง (2546 : 11-13) ได้ให้ความหมายของการสอนที่ดีไว้ว่า หมายถึง การสอนที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีไม่ว่าจะเป็นลักษณะใดก็ตาม และกล่าวถึงลักษณะของการสอนที่ดีไว้ ดังนี้

1. เป็นการสอนที่มีการเตรียมการสอนมาอย่างดี ครอบคลุมประกอบของการสอน อันได้แก่ จุดประสงค์การสอน เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการสอน และการวัดและการประเมินผล

2. เป็นการสอนที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนา ทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา และจิตใจ

3. เป็นการสอนที่ผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้สอดคล้องกับจุดประสงค์เนื้อหา และผู้เรียน

4. เป็นการสอนที่ผู้เรียนได้ลงมือกระทำกิจกรรมด้วยตนเอง

5. เป็นการสอนที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร

6. เป็นการสอนที่คำนึงถึงผลประโยชน์ที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวันตลอดไป

7. เป็นการสอนที่สร้างความสนใจผู้เรียน

8. เป็นการสอนที่มีบรรยากาศส่งเสริมการเรียนรู้ ทั้งบรรยากาศทางด้านวัตถุและจิตใจ

9. เป็นการสอนที่ผู้สอนรู้จักใช้จิตวิทยาได้อย่างเหมาะสม

10. เป็นการสอนที่ส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย

11. เป็นการสอนที่มีกระบวนการ โดยมีขั้นนำ ขั้นสอน และขั้นสรุป

12. เป็นการสอนที่มีการวัดและการประเมินผลทั้งก่อน ระหว่าง และหลังจากสิ้นสุดการเรียน

13. เป็นการสอนที่ผู้สอนสอนด้วยจิตวิญญาณแห่งความเป็นครู

และจำเนียร ศิลปวานิช (ม.ป.ป. : 127-128) ได้แนะนำถึงหลักการสอนที่ดี 12 ประการ คือ

1. ควรเริ่มต้นจากการตั้งความมุ่งหมาย การกำหนดวิธีสอน การใช้อุปกรณ์ และการวัดผลให้สอดคล้องกับตารางวิเคราะห์หลักสูตร โครงการสอน และแผนการสอน

2. ต้องมีความมุ่งหมายของบทเรียน มีการเตรียมเนื้อหาอุปกรณ์การประเมินผลให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายที่กำหนดไว้

3. ต้องยึดนักเรียนเป็นหลัก โดยต้องคำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องวัยและอายุ ตลอดจนประสบการณ์เดิมของนักเรียนมากกว่าที่จะเอาหลักสูตรเป็นเกณฑ์

4. ครูต้องสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมแก่การเรียนรู้ ทั้งในแง่ของสิ่งแวดล้อมและอารมณ์ของนักเรียน

5. ควรมุ่งให้นักเรียนได้รับความรู้ ความสามารถ ทักษะและเจตคติที่พร้อมจะประพฤติตนเป็นคนดี

6. ต้องส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น

7. ต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนรู้จักค้นคว้า และทดลองด้วยตนเองในสิ่งที่เรียนบ้าง มิใช่ยึดจากตำราที่ครูสอนเพียงอย่างเดียว

8. ควรที่จะบูรณาการเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องกันในแต่ละวิชา ทั้งในแง่ทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความต่อเนื่องของประสบการณ์และมีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน

9. ทำให้นักเรียนเกิดความสนใจในสิ่งที่เรียน โดยใช้แรงกระตุ้นทั้งจากภายในและภายนอก

10. ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินกิจกรรม การเรียนการสอน รวมไปถึงการวัดและการประเมินผลการเรียนการสอนด้วย

11. ไม่ควรยึดติดกับวิธีสอนวิธีใดวิธีหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ควรที่จะเลือกใช้วิธีสอนให้เหมาะกับบทเรียน วิชาของนักเรียน หลักสูตร และประมวลการสอน

12. จะต้องมีการประเมินผลการเรียนของนักเรียนตลอดเวลา ไม่ว่าจะใช้วิธีการสังเกตซักถามในขณะที่เรียน หรือเป็นการสอบ ทั้งนี้เพื่อที่ครูจะได้ทราบว่าการสอนของครูบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่

ดังกล่าวนี้สอดคล้องกับคำกล่าวของสุรางค์ โคว์ตระกูล (2541 : 28) ที่ว่า “ครูต้องพยายามจัดเนื้อหาในวิชาที่ตนสอนให้ตรงกับหลักสูตร เพื่อให้นักเรียนเปลี่ยนพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพราะวัตถุประสงค์เป็นแนวทางให้ผู้รับผิดชอบในการศึกษาทุกคนทราบจุดหมายปลายทางของการศึกษาทุกระดับ” และสอดคล้องกับแนวคิดของนักศึกษาระดับปริญญาโท เอก จิตวิทยาการศึกษา (ภาคสมทบ) (2538 : 118) ที่ว่า ครูที่มีสมรรถภาพที่ดีนั้นจะต้องรู้จักวิธีการจัดระเบียบของเนื้อหาวิชา และวิธีการนำเสนอเนื้อหาวิชานั้นๆ ในชั้นเรียนได้อย่างเหมาะสมกับสภาพของนักเรียน อีกทั้งสามารถใช้วิธีการสอนแบบต่างๆ ให้สอดคล้องกับเนื้อหาวิชานั้นๆ ได้

สำหรับรูปแบบหรือวิธีการสอนนั้นมีมากมาย ไม่ว่าจะเป็นวิธีการสอนแบบสาธิต บรรยาย ร่วมอภิปราย การใช้คำถาม การเล่าเรื่อง ฯลฯ ครูสามารถนำรูปแบบหรือวิธีสอนเหล่านี้มาปรับใช้ในการสอนให้เหมาะกับเนื้อหาวิชาที่สอน โดยไม่จำเป็นที่จะต้องยึดรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเสมอไป แต่ครูอาจใช้รูปแบบเหล่านี้ผสมผสานกันไปตามความเหมาะสมของเนื้อหาและประโยชน์ที่นักเรียนจะได้รับเป็นหลัก

และสำหรับรูปแบบการสอนรูปแบบหนึ่งที่มีปรากฏในอัลกุรอาน ก็คือ การสอนแบบสนทนาและร่วมอภิปราย ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่ครูควรนำมาใช้ในการสอน เพราะการสอนใน

รูปแบบนี้จะทำให้ผู้ร่วมอภิปรายเกิดความสนใจ เกิดความคิดใหม่ๆ มีความเชื่อมั่นในตนเองเพราะจะต้องเสนอความคิดของตนออกไปให้คนอื่นรับรู้ ในอัลกุรอานเองก็ได้มีการนำเสนอในรูปแบบของการอภิปราย ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการเริ่มต้นในลักษณะของการใช้คำถามและเมื่อมีการนำเสนออายะฮ์ที่เกี่ยวกับคำถาม ก็จะมีการนำเสนอคำตอบในประเด็นที่ถูกถามในรูปแบบที่แตกต่างกันไป (ชัยน มุฮัมมัด ซาฮาตะฮ์, ม.ป.ป. : 92-95) สำหรับคำถามที่อัลลอฮ์ ﷻ ใช้ถามในอัลกุรอาน เช่น

﴿وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ...﴾

(بعض من الآية 163 : الأعراف)

ความว่า “และเจ้าจงถามพวกเขา¹⁶ ถึงเมืองที่เคยอยู่ใกล้ทะเล¹⁷...” (ส่วนหนึ่งจากอายะฮ์ที่ 163 : อัลอะอฺรอฟ)

และอายะฮ์ที่ว่า

﴿سَلَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمَا آتَيْنَهُمْ مِّنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ...﴾

(بعض من الآية 211 : البقرة)

ความว่า “เจ้าจงถามวงศ์วานอิสราเอลเถิดว่าสัญญาณอันชัดเจนก็มากน้อยแล้ว ที่เราได้นำมายังพวกเขา...” (ส่วนหนึ่งจากอายะฮ์ที่ 211 : อัลบะเกาะเราะฮ์)

เหล่านี้คือการถามที่มีเป้าหมายของการถามที่แตกต่างกันออกไป ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของผู้สอนตามต้องการ และในบางครั้งผู้สอนกลับเป็นผู้ถูกถาม ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿...وَسَأَلُونَكَ عَنِ الَّتِي تَمَىٰ قُلُوبُهُمْ حَيْرٌ...﴾

(بعض من الآية 220 : البقرة)

¹⁶ หมายถึง พวกยิว

¹⁷ คือ เมืองอัยละฮ์ ซึ่งเป็นเมืองของยิวสมัยนบีมุซา

ความว่า “...และพวกเขาจะถามเจ้าเกี่ยวกับบรรดาเด็กกำพร้า จงกล่าวเถิดว่า การแก้ไขปรับปรุงใดๆ ให้แก่พวกเขานั้น เป็นสิ่งที่ดียิ่ง...” (ส่วนหนึ่งจากอายะฮ์ที่ 220 : อัลบะเกาะเราะฮ์)

นอกจากนี้ก็มีรูปแบบการสอนแบบอุปมาอุปมัย โดยเป็นการสอนที่ยกตัวอย่างเปรียบเทียบให้ผู้เรียนเห็นชัดเจนมากยิ่งขึ้น นับเป็นการง่ายแก่ครูในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ นักเรียน ดังที่อัลลอฮฺ ﷻ ทรงสอนมนุษย์ให้ทำความดีด้วยการบริจาคทรัพย์สินของพวกเขาเพื่ออัลลอฮฺ พระองค์ตรัสว่า

﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضْعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَسِعَ عَلِيمٌ﴾ (البقرة : 261)

ความว่า “อุปมาบรรดาผู้ที่บริจาคทรัพย์ของพวกเขาในทางของอัลลอฮ์นั้น อุปมาดังเมล็ดพืชเมล็ดหนึ่งซึ่งงอกขึ้นเป็นเจ็ดรวง ซึ่งในแต่ละรวงนั้นมีร้อยเมล็ด¹⁸ และอัลลอฮ์นั้นจะทรงเพิ่มพูนแก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์อีก¹⁹ และอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงกว้างขวาง ผู้ทรงรอบรู้” (อัลบะเกาะเราะฮ์ : 261)

จากอายะฮ์นี้ อัลลอฮ์ได้ทรงเปรียบเทียบผลบุญที่จะมนุษย์จะได้รับจากการบริจาคทรัพย์สินไปในหนทางของอัลลอฮ์ กับเมล็ดพืชเมล็ดเดียวแตงอกงอกถึง 700 เมล็ด เท่ากับว่าเขาจะได้รับผลบุญถึง 700 เท่านั่นเอง ดังกล่าวนี้เป็นการทำให้มนุษย์เข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับผลตอบแทนที่เขาจะได้รับจากการบริจาคทรัพย์สินของเขาเพื่ออัลลอฮ์

นอกเหนือจากรูปแบบการสอนทั้งสองรูปแบบนี้ ยังมีรูปแบบการสอนและเทคนิคต่างๆ อีกมากมายที่ท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ได้ทำไว้เป็นแบบอย่าง ดังงานวิจัยของยูทธนา เกื้อกูล (2550 : บทคัดย่อ) เรื่องวิทยาการสอนของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ พบว่า วิธีสอนของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ มีความโดดเด่นและมีความหลากหลาย ซึ่งประกอบไปด้วยวิธีสอนที่สำคัญ ได้แก่ วิธีสอนแบบบรรยาย วิธีสอนแบบสาริต วิธีสอนแบบอภิปราย วิธีสอนแบบฝึกฝนและปฏิบัติ วิธีสอนแบบใช้คำถาม วิธีสอนแบบตักเตือน วิธีสอนแบบตัมบิบบและตัมบิบบ วิธีสอนแบบอุปมาอุปมัย วิธีสอนแบบเล่าเรื่อง และวิธีสอนโดยการแสดงเป็นแบบอย่าง และเทคนิคการสอนของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ มี

¹⁸ รวมเป็นเจ็ดร้อยเมล็ด อันหมายถึงว่า ถ้าบริจาคหนึ่งบาทจะได้รับการตอบแทนถึงเจ็ดร้อยบาท

¹⁹ หมายถึง ผู้ที่หมั่นกระทำความดีเป็นเนื่องนิจ เพื่อหวังในความโปรดปรานของอัลลอฮ์จนเป็นที่รักใคร่ของพระองค์

ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะและมีความหลากหลายเช่นเดียวกัน ซึ่งประกอบไปด้วยเทคนิคที่สำคัญ ได้แก่ เทคนิคการสอนแบบค่อยเป็นค่อยไปที่ละขั้นตอน เทคนิคการให้ความสำคัญต่อความแตกต่างระหว่างบุคคล เทคนิคการเร้าความสนใจ เทคนิคการใช้สื่อประกอบการเรียนการสอน เทคนิคการสร้างความเป็นมิตรกับผู้เรียน เทคนิคการสอนแบบหยอกล้อ เทคนิคการสอนโดยการเทียบและยอมรับ เทคนิคการสอนโดยการสาบานยืนยัน เทคนิคการสอนแบบเน้นย้ำ และเทคนิคการสอนตามกาลเทศะ และผลจากการศึกษายังพบว่า ท่านนบีมุหัมมัด ﷺ มิได้จำกัดวิธีสอนวิธีใดวิธีหนึ่งเป็นการเฉพาะเจาะจงในการสอนแต่ละครั้งของท่าน แต่ท่านจะใช้วิธีสอนและเทคนิคการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละบทเรียนและตามสถานการณ์ที่หลากหลาย ดังนั้นวิทยาการสอนของท่านจึงเป็นวิทยาการสอนที่สมบูรณ์และได้ถ่ายทอดจวบจนมาถึงปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุปก็คือ ในการสอนนั้นครูไม่ควรที่จะยึดวิธีการสอนแบบใดแบบหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ควรใช้หลายวิธีผสมผสานกันตามความเหมาะสมของจุดประสงค์การเรียนรู้ บทเรียน เวลา สถานที่ จำนวนนักเรียน วัย และความสามารถของผู้เรียน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด และสำหรับความรู้ความสามารถในการสอนของครูนั้น มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

จิราภา ทานกระโทก (2542 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาสมรรถวิสัยด้านการสอนของครูในโรงเรียนฝึกอาชีพรุงเทพมหานคร พบว่า ครูผู้สอนประเมินสมรรถวิสัยด้านการสอนอยู่ในช่วงต้นของระดับมาก และมีความต้องการได้รับการพัฒนาสมรรถวิสัยด้านการสอน

อุดมศักดิ์ เพชรผา (2539 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง ความต้องการเพิ่มสมรรถภาพการสอนของครูวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 11 โดยใช้เครื่องมือเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความต้องการเพิ่มสมรรถภาพการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ของครูวิทยาศาสตร์แบ่งออกเป็น 7 ด้าน คือ ด้านการพัฒนาหลักสูตรวิชาวิทยาศาสตร์ ด้านการวินิจฉัยและประเมินผลนักเรียน ด้านการวางแผนการสอนวิทยาศาสตร์ ด้านการสอนวิทยาศาสตร์ ด้านการจัดการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ ด้านการบริหารวัสดุอุปกรณ์วิทยาศาสตร์ และด้านการปรับปรุงความสามารถในการเป็นครูวิทยาศาสตร์ พบว่า ความต้องการเพิ่มสมรรถภาพด้านการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ทั้ง 7 ด้าน อยู่ในระดับมาก โดยที่การปรับปรุงความสามารถในการเป็นครูวิทยาศาสตร์เป็น 1 ใน 3 ลำดับแรกที่ครูต้องการมากที่สุด ส่วนการสอนวิทยาศาสตร์นั้นต้องการเป็นลำดับสุดท้าย

พระพรหมพวงส์ (2545 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง สมรรถภาพการสอนของครูบรรพชิตวิชาพระพุทธศาสนาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษาอำเภอเมืองเชียงใหม่ พบว่า ด้านสมรรถภาพการดำเนินการสอน ในการนำเข้าสู่บทเรียน ครู

บรรพชิตมีการเตรียมความพร้อมของนักเรียน กระตุ้นและเร้าความสนใจของนักเรียนโดยการใช้ถ้อยคำ ท่าทาง และการสนทนาซักถาม ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น ครูบรรพชิตมีการบอกวัตถุประสงค์ของเรื่อง มอบงานให้นักเรียนค้นคว้าและเขียนรายงาน เปิดโอกาสให้อภิปรายและยอมรับความคิดเห็นของนักเรียน ให้ความสนใจและช่วยเหลือนักเรียนในห้องอย่างทั่วถึง สำหรับการสรุปบทเรียน ครูบรรพชิตมีการสรุปบทเรียนเมื่อสิ้นสุดการสอนทุกครั้ง และเปิดโอกาสให้นักเรียนสรุปบทเรียนร่วมกัน

จากงานวิจัยสรุปได้ว่า ความรู้ความสามารถของครูในการสอนนั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเรียนการสอน โดยเป็นสิ่งที่ครูต้องการที่จะพัฒนาเป็นลำดับแรกๆ ของการพัฒนาทางด้านสมรรถภาพการสอนของครู ทั้งนี้เพราะการที่ครูมีความรู้ความสามารถในการสอนเป็นอย่างดีนั้น จะช่วยให้ครูมีความมั่นใจ และสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักเรียนได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้จะทำให้ให้นักเรียนเลื่อมใสในตัวครูและทำให้เกิดแรงจูงใจในการเรียนรู้

2.2.2.3 ความสามารถในการใช้สื่อการสอน

จำเนียร ศิลปวานิช (ม.ป.ป. : 254) ให้ความหมายของสื่อการสอนว่า หมายถึง วัสดุอุปกรณ์ และวิธีการที่ใช้เป็นสื่อกลางให้ผู้สอนสามารถส่งหรือถ่ายทอดไปยังผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บุคคลผู้เป็นครูจำเป็นต้องที่จะต้องมีความสามารถและทักษะในการใช้สื่อการสอน เพราะสื่อการสอนเปรียบได้กับมือที่สามของครู สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องทุ่นแรง ช่วยเสริมให้การสอนน่าสนใจ ลดพลังงานการพูดหรืออธิบายของครูให้น้อยลง ประหยัดเวลาในการสอน ช่วยกระตุ้นความสนใจของนักเรียน ช่วยสร้างความเข้าใจให้ชัดเจนขึ้น ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้น และสามารถจดจำได้นาน (อาภรณ์ ใจเที่ยง, 2546 : 187)

จำเนียร ศิลปวานิช (ม.ป.ป. : 254) กล่าวถึงคุณค่าของสื่อการสอนไว้ 3 ด้าน คือ

1. คุณค่าทางด้านวิชาการ กล่าวคือ

- 1.1 ทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงและเรียนได้ดีกว่าการไม่ใช้สื่อการสอน
- 1.2 ลักษณะที่เป็นรูปธรรมของสื่อการสอนช่วยทำให้ผู้เรียนเข้าใจความหมายของสิ่งต่างๆ ได้ดีขึ้น และยังช่วยส่งเสริมด้านความคิดและการแก้ไขปัญหาอีกด้วย
- 1.3 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สื่อการสอนให้ประสบการณ์ที่เป็นจริงแก่ผู้เรียน ทำให้เรียนรู้อย่างถูกต้อง ทั้งยังทำให้ผู้เรียนจดจำเรื่องราวต่างๆ ได้มากและนานขึ้น
- 1.4 สื่อการสอนบางชนิด เช่น ภาพยนตร์ ภาพนิ่ง จะช่วยเร่งทักษะในการเรียนรู้แก่นักเรียน

2. คุณค่าทางด้านจิตวิทยาการเรียนรู้ กล่าวคือ

2.1 สื่อการสอนทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและต้องการเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ มากขึ้น เช่น การอ่าน ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ จินตนาการ การแก้ปัญหา และความซาบซึ้งในคุณค่า

2.2 สื่อการสอนทำให้ผู้เรียนเกิดความคิดรวบยอดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเกิดเจตคติที่ดีต่อการเรียน

2.3 สื่อการสอนเร้าให้ผู้เรียนเกิดความพอใจและกระตุ้นให้นักเรียนทำกิจกรรมด้วยตนเอง

3. คุณค่าทางเศรษฐกิจการศึกษา กล่าวคือ

3.1 สื่อการสอนช่วยให้นักเรียนที่เรียนช้าเรียนได้เร็วและมากขึ้น ส่วนนักเรียนที่ฉลาดก็จะสามารถเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น

3.2 สื่อการสอนช่วยประหยัดเวลาในการสอนของครู และช่วยเสริมการสอนของครูให้ดียิ่งขึ้น

3.3 สื่อการสอนช่วยขจัดปัญหาในเรื่องสถานที่ เวลา และระยะทาง เช่น สามารถนำสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตมาศึกษาได้ นำสิ่งที่อยู่ไกลเกินไปมาศึกษาได้ นำสิ่งที่เล็กหรือใหญ่เกินไปมาศึกษาได้ เป็นต้น

3.4 สื่อการสอนช่วยลดการเรียนรู้ตกซ้ำชั้นของนักเรียนได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของอากรณ ใจเที่ยง (2546 : 188) ที่ว่า สื่อการสอนให้ประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอน ดังนี้

1. สื่อกับผู้เรียน

1.1 เป็นสิ่งช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ เพราะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเนื้อหาบทเรียนที่ซับซ้อนได้ง่ายขึ้นในระยะเวลาอันสั้น และสามารถช่วยให้เกิดความคิดรวบยอดในเรื่องนั้นได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว

1.2 ช่วยกระตุ้นและสร้างความสนใจให้กับผู้เรียน ทำให้ไม่เบื่อหน่ายกับการเรียน

1.3 ช่วยทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจตรงกัน และเกิดประสบการณ์ร่วมกันในวิชาที่เรียน

1.4 ช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากขึ้น อันจะนำไปสู่มนุษยสัมพันธ์อันดีระหว่างนักเรียนกับครูและระหว่างนักเรียนด้วยกันเอง

1.5 ช่วยสร้างเสริมลักษณะนิสัยที่ดีในการค้นคว้าหาความรู้ และช่วยให้ผู้เรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์จากการใช้สื่อ

1.6 ช่วยแก้ปัญหาเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยการจัดให้มีการใช้สื่อในการเรียนการสอนรายบุคคล

2. สื่อกับผู้สอน

2.1 ช่วยให้บรรยากาศในการเรียนมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น ผู้สอนมีความสนุกสนานในการสอนมากกว่าการใช้วิธีบรรยายเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความมั่นใจในตัวเองของผู้สอนให้เพิ่มขึ้นด้วย

2.2 ช่วยแบ่งเบาภาระของครูผู้สอนในด้านการเตรียมเนื้อหา เพราะบางครั้งอาจให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากสื่อได้เอง

2.3 เป็นการกระตุ้นให้ผู้สอนตื่นตัวอยู่เสมอในการเตรียมและผลิตวัสดุใหม่ๆ เพื่อใช้เป็นสื่อการสอน ตลอดจนคิดค้นเทคนิคต่างๆ เพื่อให้การเรียนรู้ น่าสนใจมากขึ้น

และเมื่อพิจารณาถึงประเภทของสื่อการสอน นักวิชาการหลายท่านได้แบ่งประเภทสื่อการสอนต่างกันอย่างออกไป ดังนี้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2545 : 210) ได้แบ่งสื่อการสอนออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ

1. โสตทัศนวัสดุ ได้แก่

- 1.1 ภาพ เช่น ภาพเขียน ภาพถ่าย เป็นต้น
- 1.2 วัสดุลายเส้น เช่น การ์ตูนลายเส้น แผนภูมิ เป็นต้น
- 1.3 วัสดุมีทรง ได้แก่ หุ่นจำลอง ของจริง

2. เครื่องมือโสตทัศนอุปกรณ์ ได้แก่

- 2.1 เครื่องเสียง เครื่องเล่น แผ่นเสียง เครื่องขยายเสียง
- 2.2 เครื่องฉาย เช่น เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายฟิล์มสตริป เครื่องฉายภาพยนตร์

3. กิจกรรมโสตทัศนอุปกรณ์ ได้แก่

- 3.1 การศึกษานอกสถานที่
- 3.2 การจัดนิทรรศการ
- 3.3 การจัดสถานการณ์จำลอง

และจำเนียร ศิลปวานิช (ม.ป.ป. : 255-263) แบ่งประเภทของสื่อการสอนไว้ ดังนี้

1. การแบ่งประเภทสื่อการสอนตามคุณสมบัติ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ

1.1 เครื่องมืออุปกรณ์ (Hardware) เป็นสื่อที่มีขนาดใหญ่ ประกอบด้วยกลไกทางไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ เครื่องฉายต่างๆ เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายสไลด์

เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น เครื่องมือเหล่านี้จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้รับ โดยผู้สอนจะต้องนำความรู้หรือข่าวสารในรูปแบบต่างๆ มาป้อนเครื่องเหล่านี้

1.2 วัสดุ (Software) เป็นสื่อที่มีขนาดเล็ก เบา เคลื่อนย้ายได้ง่าย มีลักษณะเป็นวัสดุที่บรรจุข้อความเรื่องราวหรือเนื้อหาที่จะใช้ในการถ่ายทอดไปสู่ผู้รับ เช่น फिल्मภาพยนตร์ फिल्मสตริป แผ่นสไลด์ แผ่นเสียง แถบบันทึกภาพ เป็นต้น วัสดุเหล่านี้จำเป็นจะต้องอาศัยเครื่องมืออุปกรณ์ขนาดใหญ่ในการถ่ายทอด แต่ก็มีวัสดุบางชนิดที่สามารถใช้ส่งหรือถ่ายทอดความรู้ข่าวสารไปยังผู้รับได้โดยตรงโดยไม่ต้องอาศัยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ เช่น รูปภาพ หนังสือ ตำรา หุ่นจำลอง แผนที่ ลูกโลก เป็นต้น

1.3 เทคนิคหรือวิธี (Techniques or Methods) หมายถึง กระบวนการและกิจกรรมทั้งหลายที่ครูใช้ในการสอนเพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายที่ตั้งไว้ เทคนิคและวิธีการเหล่านี้ในบางครั้งอาจจะต้องอาศัยเครื่องมือและวัสดุเข้าช่วย แต่ในบางครั้งครูอาจใช้เทคนิค โดยไม่ต้องอาศัยเครื่องมือหรือวัสดุเข้าช่วยเลยก็ได้ เช่น การอภิปราย การพุดรายงาน การอ่าน การสัมภาษณ์ การจัดนิทรรศการ การสาธิตการทดลอง การฝึกงาน เป็นต้น

2. การแบ่งประเภทสื่อการสอนตามคุณลักษณะ การแบ่งสื่อในลักษณะเช่นนี้ วิลเบอร์ ยัง (Wilbure Young) (จำเนียร ศิลปวานิช, ม.ป.ป. : 256) ได้จัดแบ่งไว้ดังนี้

2.1 ทัศนวัสดุ (Visual Materials) ได้แก่ กระดานดำ กระดานผ้าสำลี แผนภูมิ รูปภาพ फिल्मสตริป สไลด์

2.2 โสตวัสดุ (Audio Materials) ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง เครื่องรับวิทยุ ห้องปฏิบัติการทางภาษา ระบบขยายเสียง ฯลฯ

3. การแบ่งประเภทสื่อการสอนตามแบบหลุยส์ ชอเรส (Louis Shores) (จำเนียร ศิลปวานิช, ม.ป.ป. : 257) ดังนี้

3.1 สิ่งตีพิมพ์ (Printed Materials) ได้แก่ หนังสือแบบเรียน หนังสืออ่านประกอบ นิตยสารหรือวารสาร

3.2 วัสดุกราฟฟิก (Graphic Materials) ได้แก่ แผนภูมิ แผนภาพ โปสเตอร์ การ์ตูน แผนที่ ลูกโลก ภาพล้อ

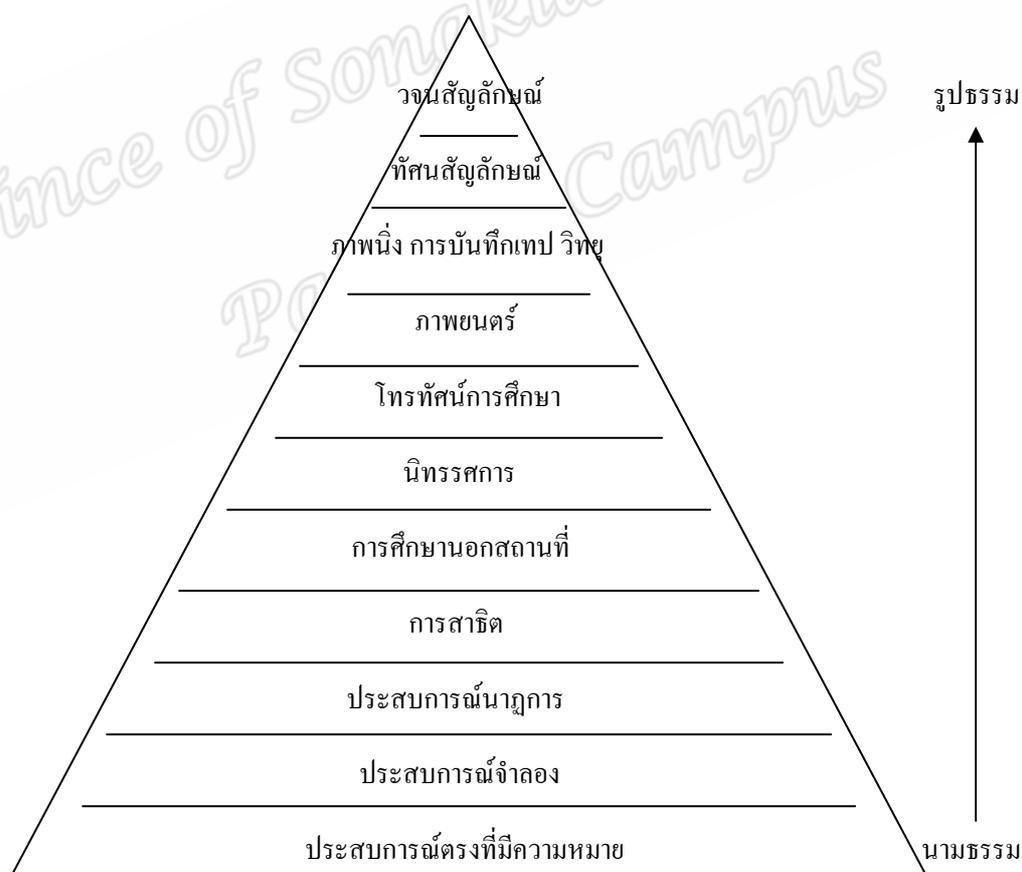
3.3 วัสดุเครื่องฉาย (Projected Material and Equipment) ได้แก่ เครื่องฉายภาพนิ่ง เครื่องฉายภาพยนตร์ फिल्मภาพยนตร์

3.4 วัตถุถ่ายทอดเสียง (Transmission) ได้แก่ เครื่องเล่นแผ่นเสียง เครื่องบันทึกเสียง เครื่องรับวิทยุ เครื่องรับโทรทัศน์

4. การแบ่งประเภทสื่อการสอนตามประสบการณ์ ผู้ที่แบ่งสื่อการสอนตามประสบการณ์นั้นมี 2 ท่าน คือ เอ็ดการ์ เดล (Dale, 1969 : 107 อ้างถึงใน สื่อการสอนสำหรับครูธุรกิจ, 2550 : ระบบออนไลน์ และ จำเนียร ศิลปวานิช, ม.ป.ป. : 258) และ เจมส์ เอส คินเดอร์ (อ้างถึงใน จำเนียร ศิลปวานิช, ม.ป.ป. : 258)

เอ็ดการ์ เดล แบ่งสื่อการสอนออกเป็น 11 ประเภทโดยพิจารณาจากลักษณะของประสบการณ์ที่ได้รับจากสื่อการสอนประเภทนั้น โดยยึดถือเอาความเป็นนามธรรมและรูปธรรมเป็นหลักในการจัดแบ่งประเภท เดลได้จัดแบ่งประเภทของสื่อในรูปแบบของกรวยประสบการณ์ (Cone of Experience) โดยจัดสื่อที่มีความเป็นรูปธรรมมากที่สุดไว้เป็นฐานกรวยและสื่อที่เป็นนามธรรมที่สุดไว้ที่ยอดกรวยดังนี้

ภาพประกอบ 2 กรวยประสบการณ์ของเอ็ดการ์ เดล (Cone of Experience)

ที่มา: Dale , 1969 : 107 อ้างถึงใน สื่อการสอนสำหรับครูธุรกิจ, 2550 : ระบบ
ออนไลน์ และ จำเนียร ศิลปวานิช, ม.ป.ป. : 258

จากกรวยประสบการณ์ สามารถอธิบายได้ดังนี้ (จำเนียร ศิลปวานิช, ม.ป.ป. : 259-
262)

1. ประสบการณ์ตรงที่มีความหมาย คือ ประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับมาจากความเป็นจริงด้วยตัวเองไม่ว่าจะโดยวิธีสัมผัส ดมกลิ่น มองเห็น ได้ยิน หรือ ชิมรส
2. ประสบการณ์จำลอง คือ การจำลองสิ่งต่างๆ เพื่อให้ง่ายกว่าและสะดวกกว่าศึกษาจากของจริง เช่น การศึกษาจากหุ่นจำลอง วัตถุโบราณ ลูกโลก เป็นต้น
3. ประสบการณ์นาฏการ คือ การศึกษาจากการแสดงละครเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความจริงมากที่สุด
4. การสาธิต คือ การศึกษาจากการอธิบายข้อเท็จจริง แสดงความคิดเห็น หรือ กระบวนการต่างๆ ให้ผู้ฟังได้ฟังพร้อมกับแสดงให้เห็นด้วย
5. การศึกษานอกสถานที่ คือ การศึกษาแหล่งข้อมูลภายนอกโรงเรียน นับว่าเป็นการสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเพราะนักเรียนได้ศึกษาจากของจริง
6. นิทรรศการ คือ การศึกษาจากการจัดแสดงสิ่งต่างๆ ที่จัดขึ้นเพื่อให้ความรู้แก่ผู้เข้าชม ไม่ว่าจะเป็นนิทรรศการสำเร็จรูป หรือนิทรรศการที่นักเรียนช่วยกันจัดขึ้น
7. โทรทัศน์การศึกษา คือ การศึกษาผ่านทางโทรทัศน์
8. ภาพยนตร์ คือ การศึกษาจากการจำลองเหตุการณ์โดยผ่านการดูและฟังซึ่งใกล้เคียงกับความเป็นจริง
9. ภาพนิ่ง การบันทึกเทป และวิทยุ คือ การศึกษาจากภาพนิ่งซึ่งได้แก่ ภาพถ่าย ภาพวาด ภาพพิมพ์ ฯลฯ การศึกษาจากการบันทึกเทป ได้แก่ แผ่นเสียงและเครื่องเล่นแผ่นเสียง เทป และเครื่องบันทึกเสียง ตลอดจนอุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับเสียง ส่วนการศึกษาจากวิทยุ คือ การศึกษาผ่านการกระจายเสียงจากวิทยุซึ่งช่วยการศึกษาได้มาก
10. ทัศนสัญลักษณ์ คือ การศึกษาจากแผนภูมิ แผนภาพ แผนที่ แผนที่ ป้ายโฆษณา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ช่วยถ่ายทอดความหมายให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น
11. วจนสัญลักษณ์ คือ การศึกษาจากตัวหนังสือ อักษรสัญลักษณ์ทางคำพูดที่เป็นเสียงพูด จัดได้ว่าเป็นนามธรรมมากที่สุด ดังนั้นการใช้สื่อประเภทนี้จะต้องระมัดระวังมากที่สุดเพื่อป้องกันการเข้าใจที่คลาดเคลื่อนและผิด

เคล ได้กล่าวถึงการสอนว่า เพื่อช่วยให้การสอนมโนภาพ (Teaching of Concepts) ได้ผลเราควรใช้กรวยประสบการณ์ ซึ่งเป็นแนวทางที่แสดงให้เห็นขั้นตอน ของประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียนเรียนจากประสบการณ์ตรงไปจนถึงประสบการณ์นามธรรมในที่สุด (ประเภทของสื่อการเรียนการสอน, 2550 : ระบบออนไลน์) และเคลยังให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับสื่อการสอน 11ประเภทของเขาไว้ดังนี้ (จำเนียร ศิลปวานิช, ม.ป.ป. : 262-263)

1. ครูสามารถเลือกใช้สื่อจากชั้นใดก็ได้ในการสอน ไม่จำเป็นจะต้องเรียงลำดับหรืออาจผสมผสานกัน เพื่อให้ให้นักเรียนเรียนรู้ได้ดีที่สุด
2. ไม่มีประสบการณ์ชั้นไหนจะดีกว่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัญหาในการสอน สถานการณ์ในการเรียน และพื้นฐานเดิมของผู้เรียน
3. ครูต้องสอนให้นักเรียนเอาความรู้เดิมมาผนวกกับประสบการณ์ใหม่ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ และเป็นการได้รับประสบการณ์ตรงอยู่เสมอ
4. ประสบการณ์หรือสื่อในแต่ละชั้นไม่ได้จำกัดระดับชั้นของนักเรียน นักเรียนทุกระดับสามารถสามารถเรียนรู้ได้จากทุกชั้นประสบการณ์เหมือนกัน ต่างกันก็ตรงที่เด็กโตจะมีความรู้สะสมไว้มากกว่าเด็กเล็กเท่านั้นเอง

ส่วนเจมส์ เอส. คินเดอร์ (อ้างถึงใน จำเนียร ศิลปวานิช, ม.ป.ป. : 263) ก็ได้จัดแบ่งประเภทสื่อการสอนที่ยึดหลักประสบการณ์ที่ผู้เรียนจะได้รับเช่นเดียวกัน แต่เขาแบ่งไว้เพียง 3 อันดับ โดยยึดหลักว่า ความเข้าใจในสิ่งที่เป็นรูปธรรมง่ายกว่าสิ่งที่เป็นนามธรรม เขาจึงแสดงไดอะแกรมที่เรียกว่า Perspective of Audio ดังนี้ (ประเภทของสื่อการเรียนการสอน, 2550 : ระบบออนไลน์)

ภาพประกอบ 3 ไคอะแกรม Perspective of Audio ของ เจมส์ เอส คินเคอร์

ที่มา: ประเภทของสื่อการเรียนการสอน, 2550 : ระบบออนไลน์

นอกจากนี้ นักวิชาการบางส่วนถือว่า ทำทางการเคลื่อนไหวของร่างกายก็สามารถเป็นสื่อในการสื่อสารระหว่างครูกับนักเรียนได้ โดยแบ่งทำทางการเคลื่อนไหวเหล่านั้นออกเป็นหลายหมวดหมู่ เช่น การเคลื่อนไหวร่างกายประกอบการพูด การเดินเข้าหา หรือขยับตัวออกห่าง การแสดงท่าทางประกอบด้วยการสัมผัสเครื่องมือ เสื้อผ้า หรือร่างกาย การแสดงออกทางสีหน้า การเปลี่ยนระดับของน้ำเสียงสูงต่ำ เป็นต้น (ชัยน์ มุฮัมมัด ซาฮาตะส์, ม.ป.ป. : 81-86) ซึ่งสอดคล้องกับสื่อที่เป็นประเภทเทคนิคหรือวิธีของจำเนียร ศิลปวานิช (ม.ป.ป. : 256) ที่ไม่จำเป็นต้องใช้อุปกรณ์ และสอดคล้องกับทฤษฎีประสบการณ์ของเอ็ดการ์ เดล ในชั้นที่ 4 ซึ่งก็คือการสาธิต และสอดคล้องกับไคอะแกรมลำดับที่ 2 ของเจมส์ เอส คินเคอร์ ซึ่งก็คือ ประสบการณ์แทนด้วยโสตทัศนวัสดุนั่นเอง

อัลลอฮ์ เองก็ตรัสเกี่ยวกับการใช้การเคลื่อนไหวของร่างกายเป็นสื่อไว้ในอัล

กรุณาว่า

﴿...قَالَ آيَاتِكَ إِلَّا تَكَلَّمُ النَّاسُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمَزًا...﴾

(بعض من الآية 41 : آل عمران)

ความว่า “...พระองค์ตรัสว่าสัญญาณของเจ้านั้นคือ เจ้าจะไม่สามารถพูดแก่ผู้คนเป็นเวลาสามวัน²⁰ นอกจากด้วยการแสดงท่าทางเท่านั้น²¹...” (บางส่วนจากอายะฮ์ที่ 41 :อาลิอิมรอน)

อายะฮ์นี้อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสถึงการให้ท่านหญิงมัรยัม²² แสดงท่าทางด้วยมือหรือนิ้วมือเป็นสื่อในการสื่อสารแทนการพูดคุยกับผู้คนเป็นเวลา 3 วัน นอกจากนี้ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ก็เคยใช้มือในการอธิบายเรื่องราวบางอย่างแก่บรรดาเศาะหาบะฮ์²³ เพื่อให้พวกท่านเหล่านั้นเข้าใจคำพูดของท่านนบีมากยิ่งขึ้น ดังที่ท่านอนูมุชา อัลดฮอรียฺ รอฎียัลลอฮูอันฮู²⁴ รายงานว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า

((الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا وَشَبَكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ))²⁵

ความว่า “(ความสัมพันธ์ระหว่าง) ศรัทธาชนกับศรัทธาชน ประหนึ่งอาคารที่ยึดติดซึ่งกันและกัน” แล้วท่านได้รวบนิ้วมือเข้าด้วยกัน เพื่อให้บรรดาเศาะหาบะฮ์

นอกจากการใช้มือเป็นสื่อในการสอนแล้ว ท่านนบี ﷺ ก็เคยใช้ภาพวาดเป็นสื่อในการสอนบรรดาเศาะหาบะฮ์เพื่อให้พวกท่านเหล่านั้นเข้าใจศาสนาอิสลามโดยการใช้กิ้งไม้ขีดลงบนพื้นดินเพื่อประกอบการอธิบายอายะฮ์ของอัลลอฮ์ ﷻ ว่า

²⁰ หมายถึง สามคืนด้วย

²¹ คือ ใช้มือแสดงท่าทางบอกใบ้แทนการพูด

²² มารดาของท่านนบีอิซา ﷺ

²³ เศาะหาบะฮ์ คือ บุคคลที่อยู่ร่วมสมัยกับท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้พบเห็นท่านนบี ศรัทธาต่อท่านนบี และสิ้นชีวิตในสภาพที่เป็นมุสลิม

²⁴ รอฎียัลลอฮูอันฮู แปลว่า ขออัลลอฮ์ทรงพอพระทัยท่าน เป็นคำสรรเสริญที่มุสลิมกล่าวหลังจากเอ่ยนามของเศาะหาบะฮ์ท่านใดท่านหนึ่ง แต่หากเป็นเศาะหาบะฮ์หลายท่านจะใช้คำว่า รอฎียัลลอฮูอันฮูม แปลว่า ขออัลลอฮ์ทรงพอพระทัยพวกท่านทั้งหลาย

²⁵ หะดีษบันทึกโดย Muslim, 2001 หะดีษหมายเลข 2585

﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّيْنَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (الأنعام: 153)

ความว่า “และแท้จริงนี่คือทางของข้าอันเที่ยงตรง พวกเจ้าจงปฏิบัติตามมันเถิด และอย่าปฏิบัติตามหลาย ๆ ทาง²⁶ เพราะมันจะทำให้พวกเจ้าแยกออกไปจากทางของพระองค์ นั่นแหละที่พระองค์ได้สั่งเสียมันไว้แก่พวกเจ้า เพื่อว่าพวกเจ้าจะยำเกรง” (อัลอันอาม : 153)

สำหรับหลักการในการใช้สื่อการสอนนั้นนักวิชาการหลายท่านแนะนำไว้ ดังนี้
อันยาร์ด (อ้างถึงใน จำเนียร ศิลปวานิช, ม.ป.ป. : 263) และ อัมภา บุญช่วย (2533 : 125) ได้เสนอ หลักในการใช้สื่อการสอน 4 หลักการ ดังนี้

1. หลักการเลือก กล่าวคือ ควรพิจารณาให้สัมพันธ์กับเนื้อหา บทเรียน ชั้นเรียน วิทยากรผู้รู้พื้นฐาน และประสบการณ์ของผู้เรียน หาได้ง่าย ใช้เท่าที่จำเป็น สอดคล้องกับวิธีการสอน น้ำหนักเบา ส่วนประกอบมั่นคงแข็งแรง ราคาไม่แพง ทนสมัย มีความปลอดภัยในการใช้ งานในการรักษาและซ่อมแซมและควรทดลองใช้ก่อนเสมอ

2. หลักการเตรียม จะช่วยให้ครูเกิดความพร้อม โดยจะต้องเตรียมทั้งตัวครูนักเรียน และสื่อให้พร้อมทุกครั้ง

3. หลักการนำเสนอ กล่าวคือ ขั้นตอนการนำเสนอ นั้น ครูจะต้องคำนึงว่า สื่อเป็นเพียงผู้ช่วยครูในการจัดกิจกรรม ไม่มีสื่อชนิดใดที่ทำหน้าที่แทนครูได้อย่างสมบูรณ์ การใช้สื่อจึงต้องเหมาะสมกับวิธีสอน จุดมุ่งหมาย จังหวะ เวลา และบุคลิกภาพของครู

4. หลักการประเมินการใช้สื่อ กล่าวคือ หลังจากใช้สื่อเสร็จแล้ว ครูผู้สอนควรมีการประเมินการใช้สื่อ หรือวัดผลความเข้าใจของนักเรียน โดยจะต้องประเมินทั้งตัวครูผู้สอนเอง นักเรียน และสื่อ เพื่อให้ทราบว่า การเรียนการสอนได้ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้มากน้อยเพียงใด เพื่อที่จะได้ปรับปรุงตัวสื่อและการใช้สื่อให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535 : 211-212) ได้แนะนำข้อควรคำนึงในการใช้สื่อการสอน ดังนี้

1. การจัดทำสื่อการสอน สามารถจัดทำได้ดังนี้

²⁶ คือทางอื่นๆ ที่มนุษย์อุดริกำหนดขึ้นเอง ซึ่งมีไม่มาจากอัลลอฮ์และเราะสูลของพระองค์

1.1 ครู อาจารย์จัดทำขึ้นเอง โดยใช้วัสดุท้องถิ่นหรือวัสดุเหลือใช้ ตลอดจนวัสดุที่มีราคาถูก

1.2 ให้นักเรียนเป็นผู้จัดทำขึ้นภายใต้การแนะนำของครู

1.3 สื่อการสอนบางชนิด อาจได้รับบริจาคจากองค์กร หรือมูลนิธิต่างๆ

1.4 สื่อการสอนประเภทเครื่องมือและอุปกรณ์ราคาแพงที่โรงเรียนไม่สามารถจะจัดซื้อได้ ให้ใช้การยืมจากหน่วยงานอื่นในกรณีที่จำเป็นต้องใช้

1.5 ทางโรงเรียนควรจัดเตรียมงบประมาณไว้ส่วนหนึ่งเพื่อไว้ซื้อสื่อที่ไม่สามารถจะจัดทำขึ้นเองได้

2. การเลือกใช้สื่อการสอน ในการเลือกใช้สื่อการสอนครูจะต้องคำนึงถึง

2.1 ลักษณะของวิชาที่สอนว่าเป็นวิชาทฤษฎีหรือปฏิบัติการ แล้วจึงเลือกให้เหมาะสม

2.2 คุณลักษณะของนักเรียน ได้แก่ อายุ ระดับสติปัญญา ระดับชั้นเรียน จำนวนนักเรียน เวลาที่เรียน และลักษณะของห้องเรียน

2.3 การเลือกใช้สื่อการสอนในห้องเรียนที่นักเรียนมีบทบาทในการเรียนการสอน มีกิจกรรมการเรียนรู้และสามารถรับประสบการณ์ใหม่ๆ ได้ด้วยตนเอง ครูสามารถเลือกใช้สื่อประสมในการสอน

เขาวภา ชินคำ (2550 : ระบบออนไลน์) ได้ให้คำแนะนำในการพิจารณาเลือกใช้สื่อการสอนแต่ละครั้งสำหรับครู ดังนี้

1. ความเหมาะสม คือ สื่อที่จะใช้นั้นเหมาะสมกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการสอนหรือไม่

2. ความถูกต้อง คือ สื่อที่จะใช้ช่วยให้ นักเรียนได้ข้อสรุปที่ถูกต้องหรือไม่

3. ความเข้าใจ คือ สื่อที่จะใช้นั้นควรช่วยให้นักเรียนรู้จักคิดอย่างมีเหตุผลและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่นักเรียน

4. ประสบการณ์ที่ได้รับ คือ สื่อที่ใช้นั้นช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่ นักเรียน

5. เหมาะสมกับวัย คือ ระดับความยากง่ายของเนื้อหาที่บรรจุอยู่ในสื่อชนิดนั้น ๆ เหมาะสมกับระดับความสามารถ ความสนใจ และความต้องการของนักเรียนหรือไม่

6. เทียบตรงในเนื้อหา คือ สื่อที่ใช้นั้นช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้เนื้อหาที่ถูกต้องหรือไม่

7. ใช้การได้ดี คือ สื่อที่นำมาใช้ควรทำให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียนรู้ได้ดี

8. คุ่มค่ากับราคา คือ ผลที่ได้จะคุ้มค่ากับเวลา เงิน และการจัดเตรียมสื่อที่นั้นหรือไม่

9. ตรงกับความต้องการ คือ สื่อนั้นช่วยให้นักเรียนร่วมกิจกรรมตามที่ครูต้องการหรือไม่

10. ช่วงเวลาความสนใจ คือ สื่อนั้นช่วยกระตุ้นให้นักเรียนสนใจในช่วงเวลานานพอสมควรหรือไม่

และอารมณ์ ใจเที่ยง (2546 : 191-192) ได้กล่าวถึงข้อควรคำนึงในการใช้สื่อการสอน ดังนี้

1. ควรฝึกใช้ก่อนสอนเสมอ เพื่อความคล่องตัวในการสอน
2. ควรแสดงสื่อการสอนให้เห็นได้ชัดทั่วทั้งห้อง
3. ควรหาที่ตั้งหรือแขวนสื่อที่มีขนาดใหญ่ เช่น แผนภูมิ แผนที่ ไม่ควรที่จะยื่นถือ เพราะจะทำให้ผู้สอนขาดความคล่องแคล่วในการสอน
4. ควรใช้ไม่ยาวและมีปลายแหลมชี้ แผนภูมิ แผนที่ กระดานดำ แทนการใช้นิ้วมือ โดยที่ผู้สอนจะต้องยืนชิดไปด้านหนึ่งด้านใด เพื่อจะได้ไม่บังสายตาของนักเรียน
5. ควรนำสื่อการสอนมาวางเรียงกันไว้เป็นลำดับที่หน้าชั้นก่อนถึงเวลาสอน เพื่อให้สะดวกในการหยิบใช้ และควรจัดวางไว้ในลักษณะที่ไม่หันเหความสนใจของนักเรียนก่อนถึงเวลาที่จะใช้
6. ควรเลือกใช้เครื่องมือประกอบการใช้สื่อให้เหมาะสม
7. ในบางกรณีควรมีการเตรียมผู้เรียนล่วงหน้าก่อนมีการใช้สื่อการสอน เช่น ต้องการให้ผู้เรียนมีการสังเกตในเรื่องใด ตอนใด ก็ควรแจ้งให้ทราบก่อน
8. ควรใช้สื่อการสอนให้คุ้มค่ากับที่ได้เตรียมมา และใช้อย่างทะนุถนอม
9. พยายามเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีกิจกรรมร่วม หรือได้ศึกษาจากสื่อการสอนนั้นๆ ด้วยตนเอง
10. ควรฝึกให้ผู้เรียนเกิดระเบียบในการใช้สื่อการสอน เช่น ในโอกาสที่ต้องแจกสื่อการสอนให้นักเรียนตามโต๊ะเรียน ผู้สอนควรเริ่มแจกจากโต๊ะหน้า หลังจากนั้นก็ต่อไปโต๊ะหลังเรื่อยๆ ตามลำดับ

11. ควรคำนึงถึงถึงความปลอดภัยในการใช้สื่อบางชนิด โดยเฉพาะในกรณีที่จำเป็นต้องให้ผู้เรียนใช้ด้วยตนเอง ควรกำชับให้ผู้เรียนระมัดระวังเป็นพิเศษ เช่น การใช้ของมีคม การใช้สิ่งของที่เกี่ยวข้องกับไฟ เป็นต้น

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อการสอน มีดังนี้

วีระพร จำปาอ่อน (2548 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การใช้สื่อการสอนของครูในสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน สังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต 1 และเขต 2 พบว่า การใช้สื่อการสอนของ

ครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยภาพรวมและรายชั้นตอนมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับชั้นตอนจากการปฏิบัติมากไปหาน้อย คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ การเลือก คัดแปลงหรือการออกแบบสื่อ การวิเคราะห์ลักษณะผู้เรียน การประเมินผล การกำหนดการตอบสนองของผู้เรียน และการใช้สื่อ

ศุภลักษณ์ ศรีบุตตะ (2542 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การใช้สื่อการสอนของครู ภาษาอังกฤษในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครพนม พบว่า ครู ภาษาอังกฤษมีการใช้สื่อการสอนโดยภาพรวม และเป็นรายด้าน 4 ด้านอยู่ในระดับมาก โดยมีรายข้อในแต่ละด้านที่มีการใช้อยู่ในระดับมาก และมีค่าเฉลี่ยมากจำนวน 4 ข้อ ดังนี้ 1) ด้านการเลือก ได้แก่ เลือกสื่อการสอนที่เหมาะสมกับเนื้อหาและวิธีสอน เลือกสื่อการสอนที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของเนื้อหาที่จะสอน เลือกสื่อการสอนที่มีวิธีการใช้ที่ง่ายและสะดวก และเลือกสื่อการสอนที่เหมาะสมกับวัยและประสบการณ์ของผู้เรียน 2) ด้านการเตรียม ได้แก่ ศึกษารายละเอียดจากคู่มือและแผนการสอนก่อนการสอน เตรียมสื่อการสอน โดยคำนึงถึงเวลาในการใช้สื่อการสอนในแต่ละครั้ง จัดเตรียมห้องเรียนให้เหมาะสมกับการใช้สื่อการสอน และเตรียมการใช้สื่อการสอนโดยคำนึงถึงเนื้อหาที่จะสอนและประสบการณ์เดิมของนักเรียน 3) ด้านการนำเสนอ ได้แก่ นำเสนอสื่อการสอนให้เหมาะสมกับเนื้อหา นำเสนอสื่อการสอนเหมาะกับระดับของผู้เรียน นำเสนอสื่อการสอนตามที่กำหนดไว้ในแผนการสอน และนำเสนอสื่อการสอนให้เหมาะสมกับเวลาทำการสอน 4) ด้านการประเมินผล ได้แก่ ทดสอบหลังการสอนเสมอ สังเกตพฤติกรรมของนักเรียนจากการสนใจในการใช้สื่อการสอนประกอบการสอน ทำการทดสอบผู้เรียนตามจุดประสงค์ที่กำหนด และทดสอบระหว่างการสอนเพื่อให้นักเรียนเกิดความกระตือรือร้น

ชัยภูมิต พงศ์สัมพันธ์ (2544 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการใช้สื่อการสอนของครูในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอนาดัง จังหวัดเลย พบว่า การใช้สื่อการสอนของครู ครูผู้สอนมีประสบการณ์เกี่ยวกับการใช้ตำรา แบบเรียน แบบฝึกหัด บัตรคำ บัตรภาพ ของจริง ของตัวอย่าง กระดานชอล์ก และการเล่นเกมอยู่ในระดับมาก สำหรับสื่อการสอนที่ครูมีประสบการณ์ในการใช้อยู่ในระดับน้อยที่สุด ได้แก่ เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เครื่องฉายสไลด์ หรือบทเรียน โปรแกรม เนื่องจากโรงเรียนขาดแคลนงบประมาณในการจัดซื้อ สำหรับการเตรียมใช้สื่อการสอน การใช้สื่อการสอนประกอบในกิจกรรมการเรียนการสอน การประเมินผลการใช้สื่อการสอนอยู่ในระดับมาก ส่วนการทดลองใช้สื่อก่อนทำการสอน และการใช้สื่อในกิจกรรมการสอนซ่อมเสริม อยู่ในระดับปานกลาง

จากงานวิจัย สรุปได้ว่า ครูผู้สอนให้ความสำคัญกับการใช้สื่อในการสอนอย่างมาก โดยเริ่มจากการกำหนดวัตถุประสงค์ในการใช้สื่อ การเลือกสื่อ การเตรียมสื่อ การนำเสนอ และการ

ประเมินผลจากการใช้สื่อ สำหรับสื่อที่ใช้บ่อยนั้นเป็นสื่อพื้นฐานที่โรงเรียนมี ใช้งบประมาณไม่มาก ในการจัดซื้อ ได้แก่ ตำรา แบบเรียน แบบฝึกหัด บัตรคำ บัตรภาพ ของจริง ของตัวอย่าง กระดาน ชอล์ก และการเล่นเกม เป็นต้น ส่วนเครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เครื่องฉายสไลด์ หรือบทเรียน โปรแกรม เป็นสื่อที่ได้ใช้น้อยมากหรือแทบจะไม่ได้ใช้ เนื่องจากต้องอาศัยงบประมาณในการจัดซื้อ ที่สูง

2.2.2.4 การเน้นนักเรียนเป็นสำคัญ

การเน้นนักเรียนเป็นสำคัญ หมายถึง การเน้นให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการดำเนิน กิจกรรมการเรียนการสอนด้วยตนเอง รวมถึงการยอมรับในความสามารถของนักเรียนในการปฏิบัติ กิจกรรมต่างๆ หรือเรียกอีกอย่างว่า“การจัดการเรียนการสอน โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง” (Student-Centered Instruction)

ทิสนา แคมมณี (2547 : 120) ให้ความหมายของ การจัดการเรียนการสอน โดยยึด ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางว่า เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นตัวตั้ง โดยคำนึงถึงความ เหมาะสมกับผู้เรียนและประ โยชน์สูงสุดที่ผู้เรียนจะได้รับ และมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิด โอกาสให้ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ ได้มีส่วนร่วมอย่างตื่นตัวและได้ใช้กระบวนการ เรียนรู้ต่างๆ อันจะนำผู้เรียนไปสู่การเรียนรู้ที่แท้จริง

การมีส่วนร่วมอย่างตื่นตัว (Active Participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้เรียน รู้เป็นผู้จัดกระทำต่อสิ่งเร้า (สิ่งที่เรียนรู้) มิใช่เพียงรับสิ่งเร้าหรือการมีส่วนร่วมอย่างเป็นผู้รับ (Passive Participation) โดยจะต้องเป็นการตื่นตัวที่เป็น ไปอย่างรอบด้าน ทั้งทางด้านทางกาย สติปัญญา สังคม และอารมณ์ (ทิสนา แคมมณี, 2547 : 120)

ส่วนการเรียนรู้ที่แท้จริง หมายถึง ผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการที่บุคคล รับรู้และจัดกระทำต่อสิ่งเร้าต่างๆ เพื่อสร้างความหมายของสิ่งเร้า (สิ่งที่เรียนรู้) เชื่อมโยงกับความรู้ และประสบการณ์เดิมของตน จนเกิดเป็นความหมายที่ตนเข้าใจอย่างแท้จริง และสามารถอธิบาย ตามความเข้าใจของตนได้ (ทิสนา แคมมณี, 2547 : 121)

วีระเดช เชื้อนาม (2550 : ระบบออนไลน์) ได้ให้ความหมายของ การจัดการเรียน การสอน โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญว่า คือ การจัดการเรียนการสอนโดยคำนึงถึงประโยชน์ของผู้เรียน เป็นประการสำคัญ

กิ่งฟ้า สินธุวงษ์ (2550 : ระบบออนไลน์) ให้ความหมายของการจัดกิจกรรมการ เรียนการสอนที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลางว่า หมายถึง การจัดกิจกรรมที่ให้โอกาสผู้เรียนมีส่วนร่วม กิจกรรมมากที่สุดด้วยความมุ่งหวังที่จะทำให้ผู้เรียนได้พัฒนากระบวนการคิด สร้างความรู้ได้ด้วย

ตนเอง โดยมีปฏิสัมพันธ์แบบมีส่วนร่วมกับผู้สอนและผู้เรียนด้วยกัน เพื่อพัฒนา กาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญาในบริบทที่มีอยู่ เกิดขึ้นตามสภาพจริง และพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้ที่จะ คิดวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ วางแผน และตัดสินใจแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง เพื่อการเรียนรู้ตลอด ชีวิตที่จะช่วยทำให้คุณภาพของชีวิตดีขึ้น

หรรษา นิลวิเชียร (2546 :105) ได้กล่าวถึงสาระสำคัญของการจัดการเรียนการสอน ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางว่า คือ การจัดให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงโดยให้โอกาสได้ เรียนรู้ด้วยตนเองและฝึกการคิดในระดับสูง โดยใช้หลักสูตรที่มีความยืดหยุ่นและให้ความสำคัญกับ กระบวนการเรียนรู้ นอกจากนี้ครูจะต้องจัดการเรียนการสอนตามความแตกต่างระหว่างบุคคล และ จะต้องมียุทธศาสตร์ในการให้คำแนะนำปรึกษาและสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้

สำหรับหลักในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนั้น มี นักวิชาการหลายท่านกล่าวไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 ก :1) กล่าวถึงหลักในการจัด กิจกรรมการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังนี้

1. เน้นกระบวนการกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ รู้จักตนเอง การอยู่ ร่วมกับผู้อื่น การพึ่งพาอาศัยกัน ่วิธีศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองและศึกษาหาความรู้ร่วมกับผู้อื่น รู้จักประเมินตนเองและยอมรับการประเมินจากผู้อื่น

2. เน้นการปฏิบัติจริงทุกขั้นตอน เพื่อฝึกให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง โดย การจัดกิจกรรมตามความสนใจ ให้วางแผนการเรียนร่วมกัน ให้ปฏิบัติจริงมากที่สุด เพื่อค้นหา คำตอบและสรุปความรู้ด้วยตนเอง เน้นความแตกต่างระหว่างบุคคล ฝึกให้เป็นทั้งผู้นำและผู้ตามที่ดี และเน้นให้เรียนรู้จากธรรมชาติในชีวิตจริง

3. การจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริงของผู้เรียนและสิ่งแวดล้อม เริ่มตั้งแต่ โกลด์ตัวจนถึงสังคมโลก เช่น สภาพปัญหาในชุมชน การประกอบอาชีพในชุมชน ฯลฯ และ ประเมินผลตามสภาพจริงโดยเน้นความสำเร็จของผู้เรียน พิจารณาตัวบ่งชี้พฤติกรรม คุณลักษณะ ต่างๆ ที่เกิดกับผู้เรียน ทั้งนี้ผู้สอนต้องปรับตัวบ่งชี้ให้สอดคล้องกับแบบประเมินของหลักสูตรด้วย

4. ให้ผู้เรียนทำโครงการนำเสนอแนวคิดและขั้นตอนการดำเนินงานพร้อมทั้งให้ ปฏิบัติจริง เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

5. การจัดกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้รู้ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น รู้จัก แยกแยะ เชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ กล่าวแสดงออก มีเหตุผล เคารพให้เกียรติผู้อื่น โดยครูจะต้อง ส่งเสริมจัดสภาพแวดล้อมและอำนวยความสะดวกให้เกิดสิ่งเหล่านี้บนความเชื่อพื้นฐานที่ว่า ผู้เรียนสามารถ

เรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ อีกทั้งครูจะต้องยอมรับในการกระทำของนักเรียนพร้อมให้กำลังใจเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนมีนิสัยชอบปฏิบัติและสร้างสรรค์ผลงานอย่างมีความสุข

สมศักดิ์ ภูวิภาดาพรรณ อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อ้างถึงใน หวน พิณรุพันธ์, 2550 : ระบบออนไลน์) ได้สรุปหลักสำคัญของการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางไว้ 7 ประการ คือ

1. ความต้องการหรือความสนใจของผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ
 2. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนมากที่สุด
 3. เน้นให้ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง คือ ให้สามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ในสภาพความเป็นจริง สามารถวิจัยเชิงปฏิบัติการ และสืบค้นหาความรู้ด้วยตนเอง
 4. เป็นการพึ่งพาตนเอง เพื่อให้เกิดทักษะที่จะนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และสามารถเข้าใจวิธีการเรียนรู้ของตนเองได้
 5. เน้นการประเมินตนเอง การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนประเมินตนเองอย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นการประเมินตามสภาพจริง และใช้แฟ้มสะสมผลงานเข้าช่วย
 6. เน้นความร่วมมือ ซึ่งเป็นทักษะสำคัญในชีวิตประจำวัน
 7. เน้นรูปแบบการเรียนรู้ ซึ่งอาจจัดได้ในรูปแบบกลุ่มหรือรายบุคคล
- ซุกรู (Sukru, 1997 อ้างถึงในหรรษา นิลวิเชียร 2546 : 107) ได้แนะนำถึงหลักการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางไว้ 5 ประการ ดังนี้
1. การพัฒนาเด็กแบบองค์รวมอย่างเต็มที่ ทั้งร่างกาย อารมณ์ สติปัญญา และจิตวิญญาณซึ่งจะต้องอาศัยหลักสูตรที่มีความสมดุล
 2. นับถือความแตกต่างระหว่างบุคคล ส่งเสริมให้เด็กมีอิสรภาพที่จะเรียนรู้ตามความสนใจและตามอัตราการเรียนรู้ของตนเอง
 3. จัดให้มีการทำกิจกรรมและการค้นพบ นักเรียนมีบทบาทในการเรียนรู้ด้วยตนเองเพิ่มขึ้น หลักสูตรจะเน้นกิจกรรมและประสบการณ์มากกว่าการท่องจำความรู้
 4. มีการจัดหลักสูตรแบบบูรณาการ เน้นความสำคัญของประสบการณ์และบูรณาการประสบการณ์
 5. จัดหลักสูตรที่ใช้การเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมเป็นฐาน โดยจัดโปรแกรมที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้อย่างเต็มที่ มีความยืดหยุ่น ตอบสนองความสนใจ ความต้องการและศักยภาพของผู้เรียน

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตราที่ 24 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545 ข : 14-15) ว่าด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้ โดยให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

4. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ

6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

นอกจากนี้สุเทพ อ่วมเจริญ (2550 : ระบบออนไลน์) ได้แนะนำว่า ครูผู้สอนควรมีบทบาทในการจัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนี้

1. ต้องเป็นผู้สร้างบรรยากาศที่ดีในชั้นเรียน

2. ต้องคอยช่วยทำให้เกิดความกระตือรือร้นในเป้าหมายของนักเรียนแต่ละคนและกลุ่ม

3. ต้องใช้ความต้องการ และความสนใจของผู้เรียนแต่ละคน เป็นแรงจูงใจในการเรียนการสอน

4. ต้องพยายามจัดหาแหล่งทรัพยากรในการเรียนรู้ให้เปิดกว้างมากที่สุด

5. ต้องคำนึงว่าตนเองเป็นแหล่งทรัพยากรในการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นได้สำหรับกลุ่มผู้เรียน

6. ในการปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน ครูจะต้องแยกแยะระหว่างเนื้อหาวิชาและความรู้สึกของผู้เรียน และให้ความสำคัญกับสองสิ่งนี้แก่นักเรียนอย่างเหมาะสม

7. ในห้องเรียนที่มีความเป็นกันเอง ผู้สอนสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเอง เป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มและแสดงความคิดเห็นได้ในฐานะผู้เรียนคนหนึ่งเท่านั้น

8. ผู้สอนควรเริ่มแสดงความรู้สึก ความนึกคิดของตนเองกับสมาชิกของกลุ่มใน ลักษณะที่เป็นการแสดงออกระหว่างบุคคลที่มีความใกล้ชิดกัน ซึ่งแต่ละฝ่ายจะรับฟังหรือไม่ก็ได้

9. ตลอดเวลาที่มีการปฏิสัมพันธ์กัน ผู้สอนจะต้องไวต่อการแสดงออกทางอารมณ์ ที่ลึกซึ้งและรุนแรงระหว่างสมาชิกของกลุ่ม

10. ผู้สอนจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก และยอมรับว่าตนเองมี ข้อจำกัดบางประการในการเป็นผู้อำนวยความสะดวก

สำหรับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญที่นักวิชาการ กล่าวถึงไว้มีดังนี้

ทิสนา แจมมณี (2547 : 281-282) ได้นำเสนอรูปแบบโมเดลชิปปา (CIPPA Model) ซึ่งมีลักษณะที่เป็นตัวบ่งชี้ความหมายของผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง คือ

C มาจากคำว่า Construct หมายถึง ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง

I มาจากคำว่า Interaction หมายถึง การที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและ สิ่งแวดล้อม

P มาจากคำว่า Physical Participation หมายถึง การที่ผู้เรียนใช้ทักษะทางร่างกาย ในการเรียนรู้

P มาจากคำว่า Process Learning หมายถึง การเรียนรู้กระบวนการ

A มาจากคำว่า Application หมายถึง การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้

และหวน พิณฑพันธ์ (2550 : ระบบออนไลน์) ได้เสนอรูปแบบวิธีของการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญเพิ่มเติมเป็นตัวอย่างไว้ ดังนี้

1. วิธีสอนแบบแก้ปัญหาหรือวิธีสอนแบบวิทยาศาสตร์ คือ เริ่มจากให้ผู้เรียนทราบถึงปัญหาก่อน แล้วคิดตั้งสมมติฐาน จากนั้นก็เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สรุปผล แล้วจึงนำผลสรุปไปใช้

2. วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน เป็นวิธีสอนที่ผู้สอนถามนำ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนแสวงหาคำตอบได้ ทั้งนี้ โดยการกระทำสืบเนื่องไปตามขั้นตอนที่สำคัญ คือ การเข้าใจปัญหา พิสูจน์หลักการและตัดสินใจสรุปต่างๆ แล้วจึงนำผลสรุปไปใช้

3. วิธีสอนแบบอุปนัย เป็นวิธีสอนที่ผู้สอนอธิบายจากข้อเท็จจริงหรือสิ่งที่มองเห็นได้ หรือให้ผู้เรียนทำการทดลองแล้วตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นภายหลัง

4. วิธีสอนแบบหน่วย เป็นวิธีสอนที่ให้ผู้เรียนทำการค้นคว้าหาข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์เป็นกลุ่ม จากนั้นให้นำมารายงานหน้าชั้น

5. วิธีสอนแบบระดมพลังสมอง เป็นวิธีสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนช่วยกันคิด ช่วยกันวิเคราะห์ ช่วยกันอภิปรายหาข้อสรุปจากประเด็นปัญหาที่ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันคิดขึ้น

6. วิธีสอนแบบมอบโครงการให้ทำ เป็นวิธีสอนที่ให้ผู้เรียนค้นคว้าหาความรู้เรื่อง ที่ผู้เรียนสนใจ โดยทำเป็นโครงการแล้วเขียนเป็นรายงานเสนอต่อผู้สอน

7. วิธีสอนแบบบูรณาการ เป็นวิธีสอนที่ให้ผู้เรียนทำกิจกรรมวิชาใดวิชาหนึ่ง ผสมผสานกับวิชาอื่นๆ หรือเชื่อมโยงกับวิชาอื่นๆ หรือวิธีสอนที่ให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทุกด้านไปพร้อมๆ กัน คือ ทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม

และสำหรับรูปแบบการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในอิสลามที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้แสดงให้เห็นก็คือ การให้ผู้เรียนสังเกตและสร้างความรู้ขึ้นมาด้วยตนเอง ดังที่พระองค์ตรัสว่า

﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْآيَاتِ الْكُبْرَىٰ ۖ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ

﴿١٧﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿١٩﴾﴾

(الغاشية : 17-20)

ความว่า “พวกเขาไม่พิจารณาคุณูฐบังเกิดหรือว่า มันถูกบังเกิดมาอย่างไร? และ ยังท้องฟ้าบ้างหรือว่ามันถูกยกให้สูงขึ้นอย่างไร? และยังมีภูเขาบ้างหรือว่ามัน ถูกปักตั้งไว้ได้อย่างไร? และยังมีแผ่นดินบ้างหรือว่ามันถูกแผ่ลาดไว้ได้อย่างไร?”²⁷

(อัลฆอชียะฮ์ : 17-20)

²⁷ มนุษย์เหล่านั้นมิได้พิจารณาใคร่ครวญคุณูฐบังเกิดหรือว่า อัลลอฮ์ทรงบังเกิดมันมาในรูปแบบที่แปลกประหลาดมีความอดทน และบึกบึนอย่างไร? อันนับได้ว่าเป็นการบังชี้ถึงเดชานุภาพของพระเจ้าผู้ทรงบังเกิดมัน พวกเขามีได้พิจารณาใคร่ครวญดูท้องฟ้าซึ่ง พระองค์ทรงสร้างมันอย่างแนบเนียนรัดกุม และทรงยกให้มันสูงชันสุดลูกหูลูกตา โดยปราศจากเสาค้ำจุน และมีได้พิจารณา ใคร่ครวญดูภูเขาที่สูงตระหง่านว่ามันถูกปักตั้งไว้อย่างแน่นหนา ไม่สั่นสะเทือน อีกทั้งแผ่นดินซึ่งพวกเขามีชีวิตอยู่บนมัน ว่ามันถูก ปูแผ่ลาดออกไปอย่างกว้างไกล โดยที่พวกเขาพักอาศัยอยู่และทำมาหากินด้วยการปลูกพืชผักชนิดต่างๆ อีกทั้งสัญจรไปมาอย่าง สะดวกสบาย การที่อัลลอฮ์ ตะอาลา ทรงนำสิ่งต่างๆ เหล่านี้มากล่าวไว้ ก็เพราะว่า ชาวอาหรับชนบทนั้นพวกเขาได้พบเห็นสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นประจำ เพราะพวกเขาต้องเดินทางอยู่เสมอเพื่อแสวงหาแหล่งที่ทำมาหากินในถิ่นต่างๆ ทั้งนี้เพื่อที่จะให้พวกเขาตระหนัก ถึงเดชานุภาพของพระเจ้าผู้สร้างสิ่งเหล่านี้ว่าพระองค์คือพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่

จากอายะฮ์นี้ อัลลอฮ์ได้ใช้คำถามเป็นการถามนำมนุษย์เกี่ยวกับการพิจารณาคุณถึงสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ ท้องฟ้า ภูเขา แผ่นดิน ฯลฯ ว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไร ใครเป็นผู้สร้าง แล้วให้มนุษย์หาคำตอบด้วยกับตัวเอง และเมื่อพวกเขาหาคำตอบให้กับตัวเองได้แล้วว่า ผู้ที่สามารถสร้างสิ่งเหล่านี้ได้นั้น ต้องไม่ใช่เป็นมนุษย์คนธรรมดา หากแต่เป็นพระเจ้าผู้ทรงยิ่งใหญ่ ผู้ทรงเดชานุภาพ อันจะนำไปสู่การยอมรับ และศรัทธาในพระองค์อย่างจริงจัง ตลอดจนยอมปฏิบัติ ตามในสิ่งที่พระองค์ทรงสั่งใช้อย่างเต็มใจ

การเรียนการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญอีกรูปแบบหนึ่งที่อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสไว้ คือ การเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนได้เป็นผู้ปฏิบัติ ทดลองด้วยตนเอง และสรุปผลด้วยตนเอง ดังที่อัลลอฮ์ตรัสว่า

﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرِنِي وَلَكِنِ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ نَرِنِي فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾﴾ (الأعراف : 143)

ความว่า “และเมื่อมุซาได้มาตามกำหนดเวลาของเรา²⁸ และพระเจ้าของเขาได้ตรัสแก่เขา เขา²⁹ ได้กล่าวขึ้นว่า โอ้พระเจ้าของข้าพระองค์ โปรดให้ข้าพระองค์เห็นด้วยเถิด โดยที่ข้าพระองค์จะได้มองดูพระองค์ พระองค์ตรัสว่า เจ้าจะเห็นข้าไม่ได้ เป็นอันขาด แต่ทว่าเจ้าจงมองดูเขา³⁰ นั้นเถิด ถ้าหากมันมันอยู่ ณ ที่ของมัน เจ้าก็จะเห็นข้า ครั้นเมื่อพระเจ้าของเขาได้ประจักษ์ที่ภูเขานั้น ก็ทำให้มันทลายตัวลงอย่างราบเรียบ และมุซาก็ล้มลงในสภาพหมดสติ ครั้นเมื่อเขาฟื้นขึ้น เขาก็กล่าววามหาวิสุทธิพระองค์ท่าน ข้าพระองค์ขอลูแก่โทษต่อพระองค์³¹ และข้าพระองค์นั้นคือคนแรกในหมู่ผู้ศรัทธาทั้งหลาย” (อัลอะอฺรอฟ : 143)

²⁸ หมายถึงอัลลอฮ์ โปรดทราบด้วยว่าอัลลอฮ์ทรงเปลี่ยนสรรพนามของพระองค์อยู่เป็นประจำ บางครั้งในอายะฮ์เดียวกันทรงใช้สรรพนามแทนพระองค์ด้วยสรรพนามบุรุษที่หนึ่งบ้าง และบุรุษที่สามบ้าง ดังอายะฮ์ที่ 143 นี้ ในสำนวนภาษาอาหรับนั้นถือว่าเป็นวิธีการที่แยบยลมาก เพราะทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังไม่รู้ลึกซึ้ง

²⁹ หมายถึงนบีมุซา ﷺ

³⁰ คือภูเขาซีนายที่ท่านนบีมุซาได้รับคำสั่งจากอัลลอฮ์ให้ไปรับบัญญัติสิบประการ

³¹ เนื่องจากการขอร้องในสิ่งอันเกินขอบเขตที่ท่านพึงกระทำ

จากอาชะฮุนี เนื่องจากว่าท่านนบีมุซา عليه السلام มีความปรารถนาที่จะเห็นพระองค์อัลลอฮฺบนโลกนี้ ด้วยสายตาของท่าน ท่านจึงวิงวอนต่ออัลลอฮฺให้พระองค์ปรากฏให้ท่านเห็น อัลลอฮฺจึงให้ท่านทำการทดลองด้วยตนเอง โดยการที่พระองค์ปรากฏที่ภูเขาซีนายแล้วมันก็ได้ฟังลง ส่วนท่านนบีมุซาก็เป็นลมหมดสติไป ดังกล่าวนี้จึงนำไปสู่ผลการทดลองว่าท่านไม่สามารถที่จะเห็นพระองค์อัลลอฮฺบนโลกนี้ได้ เพราะแม้กระทั่งภูเขาที่แข็งแกร่งกว่ามนุษย์หลายพันหลายหมื่นเท่ายังฟังทลายได้ แล้วนับประสาอะไรกับมนุษย์ที่อ่อนแอเล่า ดังนั้นการทดลองนี้จึงนำไปสู่ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งและแท้จริงถึงสิ่งที่ท่านนบีมุซา عليه السلام ต้องการ

กล่าวโดยสรุป “การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง คือ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมายต่อผู้เรียน โดยให้สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้และให้ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลายอย่างกระตือรือร้น เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองและมีการพัฒนาเต็มศักยภาพ” (หรรษา นิลวิเชียร, 2546 : 107)

สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ หรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีดังนี้

พรธนา ชุ่มกมล (2546 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเพชรบุรี พบว่าผู้ทำหน้าที่ฝ่ายบริหาร ได้ดำเนินการประชุมชี้แจงให้ครูตระหนักถึงความสำคัญเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้ครูทำหลักสูตรสถานศึกษา ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ครูผู้สอนมีการดำเนินการทั้ง 5 ด้าน คือ การเตรียมการดำเนินการ การจัดทำแผนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง ส่วนนักเรียนมีสภาพการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และสำหรับปัญหา พบว่า โรงเรียนไม่สามารถดำเนินการครบทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ในการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะกระบวนการคิด วิเคราะห์ และไม่สามารถจัดบริการสื่อและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนการสอนอย่างพอเพียง

เรณูนวล จูจันทร์ (2543 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของครู หมวดวิชาภาษาไทยและหมวดวิชาวิทยาศาสตร์ โรงเรียนในสหวิทยาเขตกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี พบว่า ครูผู้สอนหมวดวิชาภาษาไทยและหมวดวิชาวิทยาศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นต่าง ๆ ดังนี้ 1) ชั้นเตรียมการ ครูผู้สอนได้ดำเนินการ คือ เตรียมตนเอง โดยการศึกษาวิเคราะห์หลักสูตร จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม เตรียมแหล่งข้อมูลโดยเตรียมสื่อ แหล่งเรียนรู้ต่างๆ เตรียมตัวผู้เรียนโดยสำรวจความพร้อม แจกกลุ่มผู้เรียน แจกจุดประสงค์การเรียนรู้ แจกเกณฑ์การวัดผลประเมินผลและจัดทำแผนการสอนที่มีองค์ประกอบครบถ้วน 2) ชั้นดำเนินการ ครูผู้สอนใช้

เทคนิคการจัดการเรียนการสอน โดยจัดกิจกรรมให้นักเรียนมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นพบคำตอบด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการหลากหลาย เน้นให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงเป็นกลุ่ม ครูผู้สอนหมวดวิชาภาษาไทยเน้นการใช้กระบวนการเรียนทางภาษา ส่วนครูผู้สอนหมวดวิชาวิทยาศาสตร์ เน้นการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้ ครูผู้สอนได้จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยสอนทั้งในและนอกห้องเรียน นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อและพัฒนาตนเอง 3) ขึ้นประเมินผล ครูผู้สอนวัดและประเมินผลจากแบบทดสอบ แบบสังเกต รายงาน ผลงานถาม-ตอบ แบบฝึกหัด ครูผู้สอน นักเรียนและเพื่อนเป็นผู้ประเมิน นำผลการประเมินไปใช้พัฒนาการเรียนการสอน ส่งเสริมให้นักเรียนเรียนตามถนัด และใช้ตัดสินผลการเรียน

ศักดา ทรัพย์ขวัญเมือง (2543 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารงานการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในโรงเรียนมัธยมศึกษา กรมสามัญศึกษา จังหวัดปทุมธานี พบว่า สภาพการบริหารงานมีการวางแผน/โครงการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนและบุคลากร ตลอดจนการนิเทศติดตาม มีการสนับสนุนให้ผู้สอนและผู้เรียนมีส่วนร่วมต่อการเตรียมแผนการสอน บรรยากาศทางการเรียนรู้ แหล่งความรู้ สื่อการเรียนการสอน และการวัดและการประเมินผลเพื่อการวิเคราะห์ความก้าวหน้าของผู้เรียน แต่สภาพการบริหารงานน้อย คือ การอบรมให้ความรู้ การสนับสนุน การนิเทศติดตาม การประเมินผลเพื่อให้เกิดการปรับปรุงแก้ไข

จากงานวิจัย สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญหรือเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนี้ เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่โรงเรียนหลายโรงเรียนให้ความสำคัญโดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ การประชุมครูให้เห็นถึงความสำคัญของการสอนรูปแบบนี้ จนกระทั่งมีการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้สามารถนำการสอนไปใช้ได้จริง สำหรับการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนั้นประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนหลัก คือ ขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการ และขั้นการประเมินผล โดยจะเน้นให้นักเรียนมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินการและประเมินผล ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่แท้จริง

2.2.2.5 การวัดและการประเมินผล

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535 : 166) กล่าวว่า การวัดผลเป็นกระบวนการที่กำหนดจำนวนตัวเลขให้กับวัตถุ สิ่งของ หรือบุคคลตามความมุ่งหมายและเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างที่ปรากฏอยู่ในสิ่งที่จะวัดนั้นๆ เช่น การวัดความสามารถทางสมองด้านต่างๆ การวัดคุณสมบัติทางกายภาพ เช่น น้ำหนัก ขนาดของวัตถุ เป็นต้น

และได้ให้ความหมายของการประเมินผลว่า เป็นการพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับคุณภาพ คุณค่า ความจริง และการกระทำ บางทีขึ้นอยู่กับ การวัดเพียงอย่างเดียว แต่โดยทั่วไปจะเป็น

การวัดหลายๆ ทาง โดยอาศัยข้อมูลหรือรายละเอียดจากการสังเกต การตรวจผลงาน การสัมภาษณ์ หรือการทดสอบประกอบการพิจารณา การประเมินแต่ละครั้งจะต้องประกอบด้วยผลการวัดที่ได้จากกระบวนการต่างๆ เกณฑ์การพิจารณา และการตัดสินใจ

วสันต์ ทองไทย (2550 : ระบบออนไลน์) กล่าวว่า การวัดเป็นการตรวจสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียนในรูปของคะแนนหรือคำบรรยายที่เกี่ยวกับผลการเรียนรู้ของผู้เรียนที่แสดงออกทั้งในระยะเวลาก่อน ระหว่าง หรือหลังจากการเรียนการสอน ส่วนการประเมินผลเป็นกระบวนการนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการวัดมาพิจารณาตัดสินว่า ผู้เรียนสามารถบรรลุตามเป้าหมายหรือจุดประสงค์ของการจัดการศึกษาเพียงใด มีสิ่งใดที่ต้องการปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้น

การวัดและการประเมินผลนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะวัดการเรียนรู้ของนักเรียนใน 3 ด้าน (มลิวัลย์ ผิวคราม, 2550 : ระบบออนไลน์ และปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2535 : 169) คือ

1. ด้านพุทธิพิสัย เป็นพฤติกรรมทางด้านความรู้ความคิดทางสติปัญญา ซึ่งมีระดับขั้นของพฤติกรรม 6 ขั้นดังนี้

- 1.1 ความรู้ ความจำ
- 1.2 ความเข้าใจ
- 1.3 การนำไปใช้
- 1.4 การวิเคราะห์
- 1.5 การสังเคราะห์
- 1.6 การประเมินค่า

2. ด้านทักษะพิสัย เป็นพฤติกรรมภาคปฏิบัติที่เป็นการพัฒนาของระบบกล้ามเนื้อและประสาทสัมผัส ความสามารถในการใช้ระบบการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกาย ให้ประสานสัมพันธ์ ซึ่งมีระดับขั้นของพฤติกรรม 7 ขั้น ดังนี้

- 2.1 การรับรู้
- 2.2 การเตรียมพร้อม
- 2.3 การตอบสนองตามแนวทางที่แนะให้
- 2.4 การสร้างกลไกภายใน
- 2.5 การตอบสนองที่ซับซ้อน
- 2.6 การตัดแปลงให้เหมาะสม
- 2.7 การริเริ่มใหม่

3. ด้านจิตพิสัย เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวกับด้านอารมณ์ ความรู้สึกของการกระทำที่เป็นกระบวนการภายในของมนุษย์ ตอบสนองต่อสิ่งกระตุ้นภายนอก ซึ่งมีระดับขั้นของพฤติกรรม 5 ขั้น ดังนี้

3.1 การรับรู้

3.2 การตอบสนอง

3.3 การสร้างคุณค่า

3.4 การจัดระบบคุณค่า

3.5 การสร้างลักษณะนิสัยหรือบุคลิกภาพ

สำหรับประโยชน์ที่ได้รับจากการวัดและการประเมินผล มีนักวิชาการกล่าวไว้ ดังนี้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535 : 166) กล่าวถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการวัดและการประเมินผล ดังนี้

1. ครูอาจารย์ได้ทราบผลการสอนของตนและสามารถนำไปปรับปรุงการเรียนการสอนให้ดีขึ้น

2. นักเรียนทราบถึงผลการเรียนของตน และทราบว่าตนมีความรู้ความเข้าใจในบทเรียนมากน้อยเพียงใด อันจะนำไปสู่แนวทางในการปรับปรุงตนเอง

3. ใช้ปรับปรุงระบบการบริหารงานในสถานศึกษา โดยทำให้ทราบถึงสภาพที่แท้จริงของหลักสูตร โครงการสอน บันทึกการสอนว่าประสบปัญหาอย่างไร เพื่อที่จะนำมาปรับปรุงแก้ไขได้

4. ใช้เป็นข้อมูลทางการศึกษาทั่วไป เพื่อใช้เป็นแนวทางในการทำงานและศึกษาต่อ

5. ใช้เป็นหลักฐานด้านการศึกษาของสถานศึกษาในด้านการรับนักศึกษา ผลการเรียน การสำเร็จตามหลักสูตร

6. ใช้เป็นการประชาสัมพันธ์สถานศึกษาในด้านผลการเรียน และการสำเร็จการศึกษาของนักเรียน

นอกจากนี้การวัดและการประเมินผลยังให้ประโยชน์ในด้านการแนะแนว เช่น ช่วยให้ผู้เรียนทราบรายละเอียดเกี่ยวกับตัวผู้เรียน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการให้คำแนะนำปรึกษา ช่วยให้ผู้เรียนทราบสาเหตุต่างๆ ของปัญหาเกี่ยวกับการเรียน การปรับตัว ช่วยในการสำรวจความถนัดและความสนใจของผู้เรียน ช่วยในการแนะแนวทั้งด้านการเรียนและอาชีพ ช่วยให้ผู้ปกครองเข้าใจเด็กของตนอย่างแท้จริง ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเอาชนะอุปสรรคและใช้潜能ได้อย่างถูกต้อง เป็นต้น

และให้ประโยชน์ในด้านการวิจัย คือ ทำให้มองเห็นปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับการเรียนการสอน การบริหาร ที่ควรจะศึกษาหาความจริงเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาทำให้ได้ข้อมูลต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับใช้วิเคราะห์ผลในกระบวนการวิจัย เป็นต้น (ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการวัดผลและประเมินผลการศึกษา, 2550 : ระบบออนไลน์)

สำหรับการวัดและการประเมินผลในอิสลามที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้แสดงให้เห็นเป็นแบบอย่างนั้นมีมากมาย ส่วนหนึ่งได้แก่ การที่ท่านนบีวัดและประเมินผลการละหมาดของชายคนหนึ่งภายในมัสยิด ดังรายงานของท่านอบูสุรอรเราะฮ์ รุฎัยลลอฮ์อันสุ³² ที่ว่า

((أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَدَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَرَدَّ النَّبِيُّ ﷺ عَلَيْهِ السَّلَامَ فَقَالَ : "ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ" فَصَلَّى ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : "ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ" (ثَلَاثًا) فَقَالَ : "وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ فَمَا أَحْسَنُ غَيْرَهُ فَعَلَّمَنِي" قَالَ : "إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ مَا تيسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَأْسًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ فَإِمَّا تُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا"))³³

ความว่า “ท่านนบี ﷺ ได้เข้าไปในมัสยิด หลังจากนั้นก็มีชายคนหนึ่งเข้ามาในมัสยิดด้วย แล้วเขาก็ได้ทำการละหมาด หลังจากนั้นก็ได้กล่าวสalamแก่ท่านนบี ﷺ ท่านนบี ﷺ ก็ตอบรับสalam และกล่าวกับเขาว่า : “ท่านจงกลับไปละหมาดใหม่เถิด เพราะว่าท่านยังไม่ได้ละหมาด” แล้วชายคนนั้นก็กลับไปละหมาดใหม่ แล้วเขาก็มาหาท่านนบี ﷺ และกล่าวสalamแก่ท่านอีก ท่านก็กล่าวแก่ชายคนนั้นว่า : “จงกลับไปละหมาดใหม่เถิด เพราะว่าท่านยังไม่ได้ละหมาด” ท่านกล่าวเช่นนี้จนกระทั่งครบ 3 ครั้ง ชายคนนั้นจึงกล่าวกับท่านว่า : “ขอสาบานกับผู้ที่ทรงส่งท่านมาด้วยความสัตย์จริง ฉันไม่สามารถทำได้ดีไปกว่านี้อีกแล้ว ท่านโปรดสอนฉันเถิด ท่านนบีจึงกล่าวว่า : “เมื่อท่านทำการละหมาดก็จงตั้งบิรแล้วก็ตามอ่านอายะฮ์กุรอานที่คิดว่าง่ายสำหรับท่าน หลังจากนั้นก็จงรุกูอย่างสงบนิ่งและเงยขึ้นจากรุกูโดยยืนอย่างสงบนิ่ง แล้วจงสุญูดอย่างสงบนิ่ง และเงยขึ้นจากสุญูดโดยนั่งอย่าง

³² รุฎัยลลอฮ์อันสุ แปลว่า ขออัลลอฮ์ทรงพอพระทัยท่าน

³³ หะดีษบันทึกโดย al-Bukhāri, 2000 หะดีษหมายเลข 793; Muslim, 1996 หะดีษหมายเลข 397 (สำนวนที่อ้างเป็นของ al-Bukhāri)

สงบนิ่ง แล้วก็จงสูญดอย่างสงบนิ่ง ดังนั้นท่านก็จงปฏิบัติแบบนี้ในทุกๆ การ
ละหมาดของท่าน”

หะดีษนี้ทำให้เราทราบว่าท่านนบี ﷺ เองได้ทำการวัดการละหมาดของชายคนนี้
ว่าเขาทำอะไร แล้วจึงประเมินผลว่าการละหมาดของนั้นถูกต้องหรือไม่ และเมื่อท่านนบีประเมิน
แล้วว่าไม่ถูกต้อง สุดท้ายท่านต้องสอนการละหมาดที่ถูกต้องให้กับชายคนนั้นใหม่ ดังกล่าวนี้เป็น
การแก้ไขสิ่งที่ผู้เรียนผิดพลาดซึ่งทราบได้จากกการวัดและการประเมินผลนั่นเอง

นอกจากนี้อัลลอฮฺ ﷻ ก็ตรัสถึงการประเมินผลเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ภาย
หลังจากที่พวกเขาได้ฟื้นคืนชีพในวันกิยามะฮฺ³⁴ หลังจากที่ได้สิ้นชีวิตในโลกคุณยา³⁵ อัลลอฮฺ ﷻ
ตรัสว่า

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا
أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ
الْبَرِيَّةِ ﴿٦٩﴾ جَزَاءُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٦٧﴾﴾ (البينة : 6-8)

ความว่า “แท้จริงบรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธาในหมู่อะฮฺลุลคิตาบและนุซาเจรีดนั้นจะ
อยู่ในนรกยะหันนัม พวกเขาเป็นผู้พำนักอยู่ในนั้นตลอดกาล คนเหล่านั้นพวกเขา
เป็นมนุษย์ที่ชั่วช้ายิ่ง³⁶ แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธาและประกอบความดีทั้งหลาย คน
เหล่านั้นพวกเขาเป็นมนุษย์ที่ดียิ่ง การตอบแทนของพวกเขา ณ ที่พระเจ้าของพวกเขา
คือสวนสวรรค์หลากหลายอันสถาพร ณ เบื้องล่างของมันมีลำน้ำหลายสายไหล
ผ่าน พวกเขาเป็นผู้พำนักอยู่ในนั้นตลอดกาล อัลลอฮฺทรงปิติต่อพวกเขาและพวก

³⁴ วันกิยามะฮฺ คือ วันที่มนุษย์ทุกคนจะได้รับการฟื้นคืนชีพ เพื่อรับฟังการพิพากษาถึงการกระทำของพวกเขาขณะที่พวกเขาเคยมีชีวิต
อยู่ในโลกคุณยา

³⁵ โลกคุณยา คือ โลกที่มนุษย์ใช้ชีวิตอยู่ ก่อนที่จะสิ้นชีวิต ซึ่งเป็นโลกที่ไม่มั่นคงถาวร

³⁶ บรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธาและคนที่เป็นนบีของมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งเป็นชาวยะฮูด ชาวนะศอรอ และพวกนุซาเจรีด คนเหล่านี้ทั้งหมดใน
วันกิยามะฮฺจะอยู่ในนรกยะหันนัมและพำนักอยู่ในนั้นตลอดกาล พวกเขาจะไม่ได้ออกมาและจะไม่ตาย คนเหล่านั้นเป็นมนุษย์ที่ชั่ว
ช้าที่สุด

เขาก็ยินดีในพระองค์ นั่นคือสำหรับผู้ที่ถูกวางพระเจ้าของพวกเขา³⁷”

(อัลบัยยีนะฮ์ : 6-8)

การประเมินผลของอัลลอฮ์ในวันกิยามะฮ์ ถือว่าเป็นการประเมินการกระทำของมนุษย์ครั้งสุดท้าย พวกเขาจะได้รับการตัดสินตามการกระทำที่เคยทำไว้ขณะอยู่บนโลกศุนยา เป็นการประเมินผลที่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้ถูกประเมิน ได้กลับไปแก้ตัวใหม่ในสิ่งที่เคยผิดพลาดอีกแล้ว ดังนั้นก่อนที่มนุษย์จะได้รับการประเมินผลครั้งสุดท้ายในวันกิยามะฮ์ ก็จำเป็นสำหรับเขาที่จะต้องทำการวัดและการประเมินผลตัวเองตลอดเวลา ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่บนโลกศุนยา เพื่อที่ว่าหากพบข้อผิดพลาด หรือบกพร่องในการกระทำของเขา ก็จะสามารถแก้ไขให้ถูกต้องได้ทันทั่วทั้งที่ ก่อนที่จะสายเกินไป

สำหรับงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการวัดและการประเมินผล มีดังนี้

ปิยะนุช พุฒแก้ว (2545 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การใช้การประเมินผลตามสภาพจริงของผู้สอนรายวิชาภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารและการสืบค้นในสถาบันราชภัฏ พบว่า ผู้สอน 1 คน ประยุกต์แนวคิดและทฤษฎีการประเมินผลตามสภาพจริงมาใช้ในรูปของการประเมินด้วยชิ้นงาน ชิ้นงานนี้กำหนดให้ผู้เรียนสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในชีวิตของผู้เรียนและนำเสนอสิ่งที่สืบค้นให้แก่เพื่อน ผู้สอน 14 คนมีแนวโน้มไปในทิศทางที่ยอมรับในแนวคิดและทฤษฎีการประเมินผลตามสภาพจริง และผู้เรียนมองเห็นและตระหนักถึงคุณค่าของความตรงตามสภาพจริงของกิจกรรมการเรียนการสอนและการประเมินผลของรายวิชาภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารและการสืบค้น

ธีรเชษฐ์ เปานาเรียง (2545 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การจัดกระบวนการเรียนรู้และการประเมินผลการเรียนรู้ของครูต้นแบบ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ : กรณีศึกษา พบว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้และการประเมินผลการเรียนรู้ของครูต้นแบบ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์นั้นจะมีการเตรียมการสอน โดยเขียนแผนการสอนและเตรียมสื่อการสอนไว้ให้พร้อมก่อนสอนทุกครั้ง มีการสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างครูกับนักเรียนในเรื่องของการทำกิจกรรมและกำหนดเกณฑ์การประเมินผลไว้อย่างชัดเจน บรรยากาศในการจัดการเรียนรู้จะเป็นลักษณะการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างครูกับนักเรียน โดยครูผู้สอนจะเปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามและแสดงความคิดเห็นได้

³⁷ บรรดาผู้ศรัทธาที่มีคุณลักษณะสองประการคือ มีการศรัทธาและกระทำความดี คนเหล่านั้นเป็นมนุษย์ที่ดียิ่ง ส่วนการตอบแทนของพวกเขาในวันอาคิเราะฮ์ พวกเขาจะเข้าไปอยู่ในสวนสวรรค์อย่างถาวรจะไม่ตายและไม่ออกจากสวนสวรรค์ คนเหล่านั้นอัลลอฮ์ทรงพอพระทัยแก่พวกเขาในการที่พวกเขาได้กระทำความดี และมีความจงรักภักดี และพวกเขาก็ปีติยินดีที่พระองค์ทรงประทานความดีและได้รับเกียรติ การตอบแทนเช่นนั้นสำหรับผู้ที่มีความยำเกรงอัลลอฮ์

อย่างเต็มที่ ในด้านการประเมินผลการเรียนรู้ ครูจะเน้นการประเมินตามสภาพจริง โดยจะมีการประเมินผลการเรียนรู้จากผลงาน การทำกิจกรรมในห้องเรียน แบบประเมินตนเองและเพื่อนในห้องเรียน และเพิ่มสะสมผลงาน ซึ่งหลังการสอนทุกครั้งครูมีการบันทึกข้อดีและข้อบกพร่องของการสอนไว้ เพื่อนำไปปรับปรุงการสอนในครั้งต่อไป

ตระกูลพันธุ์ กันไว (2545 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การใช้โครงงานคณิตศาสตร์ในการประเมินผลการเรียนคณิตศาสตร์ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 พบว่า โครงงานคณิตศาสตร์สามารถใช้ในการประเมินผลการเรียนคณิตศาสตร์ ในด้านการนำความรู้ ความเข้าใจ และทักษะทางคณิตศาสตร์ไปใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้สำหรับการประเมินผลการเรียนคณิตศาสตร์โดยใช้โครงงาน ควรใช้แนวทางดังนี้ 1) เตรียมเอกสารประเมินโครงงานคณิตศาสตร์ 2) ชี้แจงนักเรียนเกี่ยวกับการประเมินแบบมีส่วนร่วมและการประเมินผลการเรียนคณิตศาสตร์โดยใช้โครงงานคณิตศาสตร์ 3) ทำการประเมินโครงงานคณิตศาสตร์อย่างต่อเนื่อง โดยใช้แบบประเมิน 4) แปลงคะแนนจากแบบประเมินโครงงานคณิตศาสตร์เป็นคะแนนของผลการเรียนคณิตศาสตร์

จากงานวิจัยทั้งหมด สามารถสรุปได้ว่า การวัดและการประเมินผลเป็นกระบวนการหนึ่งหรือองค์ประกอบหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในระบบการเรียนการสอน ทั้งนี้เพื่อให้ครูผู้สอนสามารถทราบถึงความก้าวหน้าของผู้เรียน และความบกพร่องของผู้สอนเพื่อให้ผู้สอนสามารถนำข้อบกพร่องในการสอนไปปรับปรุงและแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น สำหรับวิธีการประเมินผลนั้นสามารถกระทำได้หลายวิธี ไม่ว่าจะเป็นการประเมินตามสภาพจริง การประเมินแบบมีส่วนร่วม การประเมินผลโดยใช้โครงงาน ฯลฯ

ดังกล่าวนี้อาจเห็นได้ว่า องค์ประกอบด้านคุณลักษณะของครู ความรู้ความสามารถในการสอน ความสามารถในการใช้สื่อการสอน การเน้นนักเรียนเป็นสำคัญ และการวัดและการประเมินผลเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของประสิทธิภาพการสอน การที่จะทราบว่าครูมีประสิทธิภาพการสอนมากเพียงใดนั้นก็ต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบเหล่านี้ กล่าวคือหากมีการปฏิบัติตามองค์ประกอบเหล่านี้ในระดับที่มาก ก็จะแสดงว่าประสิทธิภาพการสอนของครูมีมาก ตรงกันข้ามหากปฏิบัติตามองค์ประกอบเหล่านี้ในระดับน้อย ก็ย่อมแสดงว่าครูมีประสิทธิภาพในการสอนน้อยเช่นกัน

2.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนและความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเหล่านี้กับประสิทธิภาพการสอน

ประสิทธิภาพการสอนของครูจะมีมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า “ปัจจัย” ดังนั้นจึงเรียกปัจจัยเหล่านี้ว่า “ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอน” ซึ่งหมายถึง ตัวแปรหรือกลุ่มตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการสอนของครูนั่นเอง ในอดีตที่ผ่านมาพบว่ามีนักวิจัยหลายท่านที่ศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนของครู ส่วนหนึ่งจากท่านเหล่านั้น ได้แก่ คงคา พุทธสาโรช (2537 : บทคัดย่อ) ศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนของครู ได้แก่ มีความรู้เรื่องหลักสูตรและเนื้อหาที่จะทำการสอนเป็นอย่างดี มีความเที่ยงตรงและยุติธรรมในการให้คะแนน มีความรู้ลึกที่ดีต่อนักเรียน มีความรักและชอบการสอนวิชาคณิตศาสตร์ มีความซื่อสัตย์สุจริตและรับผิดชอบต่อนักเรียน มีการเตรียมการสอนทุกครั้ง เกษม บุตรดี (2548 : บทคัดย่อ) ศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนของครูมี 8 ปัจจัย คือ เจตคติต่อวิชาที่สอน ความสามารถทางวิชาการ การใช้สื่อการสอน บรรยากาศในห้องเรียน ประสิทธิภาพในการสอน ผลการเรียนรู้ เจตคติต่อวิชาชีพครู และบุคลิกภาพของครู พิภูล ฤกษ์อำไพ (2548 : บทคัดย่อ) ศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนของครู ได้แก่ ปัจจัยที่ส่งผลต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน สุขภาพจิตของครู ขวัญและกำลังใจของครู ภาระงานอื่นที่ครูได้รับมอบหมาย สภาพเศรษฐกิจของครู ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และบุคลิกลักษณะของครู พรรณวิภา เสาวเวียง (2549 : บทคัดย่อ) ศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนของครู ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน การใช้จิตวิทยาการเรียนรู้ กลวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การควบคุมชั้นเรียน การจัดบรรยากาศชั้นเรียน การให้ความเป็นธรรม บุคลิกลักษณะของครู ภาวะผู้นำของผู้บริหาร ขวัญและกำลังใจของครู และการสนับสนุนทางสังคม และสำเนียง ประนัดศรี (2549 : บทคัดย่อ) ศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนของครู ได้แก่ สมรรถภาพในการใช้สื่อการสอน บรรยากาศในชั้นเรียน ความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียน เจตคติต่ออาชีพครู บุคลิกภาพของครู ความเป็นผู้นำทางวิชาการของผู้บริหาร โรงเรียน และแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครู สำหรับตัวแปรปัจจัยที่ผู้วิจัยสนใจจะศึกษา ได้แก่ แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครู เจตคติต่อวิชาที่สอน ขวัญและกำลังใจของครู และสุขภาพจิตของครู ซึ่งมีรายละเอียดดังจะนำเสนอต่อไปนี้

2.3.1 ปัจจัยด้านแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน

แรงจูงใจ (Motivation) คือ สิ่งซึ่งควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ อันเกิดจากความ ต้องการ (Needs) พลังกดดัน (Drives) หรือ ความปรารถนา (Desires) ที่จะพยายามดิ้นรนเพื่อให้ บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจจะเกิดมาตามธรรมชาติหรือจากการเรียนรู้ก็ได้ (วิกิพีเดีย, 2550 : ระบบออนไลน์)

แรงจูงใจ หมายถึง ผลของความต้องการภายในของตัวบุคคล และจากการกระตุ้น ของสิ่งเร้าภายนอก ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งออกมา เพื่อบรรลุเป้าหมาย หาก เป็นการผลักดันในการทำงาน เรียกว่า แรงจูงใจในการทำงาน (Plunkett, Attner and Allen, 2005 : 412 อ้างถึงในชมพูนุช ศรีพงษ์, 2550 : 142)

แรงจูงใจ หมายถึง การผสมผสานของแรงผลักดันที่เกิดจากความต้องการ ทางด้าน ร่างกาย จิตใจและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของบุคคลอย่างต่อเนื่องจนสามารถกระตุ้นให้แสดง พฤติกรรมอย่างมีเป้าหมาย (ฉลองศรี พิมลสมพงษ์, 2544 : ม.ป.บ. อ้างถึงในฉลองศรี พิมลสมพงษ์, 2547: ระบบออนไลน์)

ชมพูนุช ศรีพงษ์ (2550 : 139) กล่าวถึงความสำคัญของแรงจูงใจในการทำงานว่า แรงจูงใจในการทำงานเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติงานแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาทั้งเชิงบวกและลบ หากมีแรงจูงใจก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาในเชิงบวก แต่หากขาด แรงจูงใจก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาในทางลบ

แรงจูงใจของมนุษย์สามารถเกิดขึ้นได้จากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก (ความหมายของแรงจูงใจและการจูงใจ, 2550 : ระบบออนไลน์) ดังนี้

1. แรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motives)

แรงจูงใจภายในเป็นสิ่งที่ผลักดันจากภายในตัวบุคคลซึ่งอาจจะเป็นเจตคติ ความ คิดเห็น ความสนใจ ความตั้งใจ การมองเห็นคุณค่า (สัมพันธ์ แผล่งป่าหมื่น, ม.ป.ป. : ระบบ ออนไลน์) ความพอใจ ความต้องการ ฯลฯ สิ่งต่างๆ ดังกล่าวเหล่านี้มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมค่อนข้าง ถาวร เช่น คนงานที่เห็นคุณค่าของงาน มองว่าองค์กรคือสถานที่ให้ชีวิตแก่เขาและครอบครัว เขา ก็จะจงรักภักดีต่อองค์กร กระทำการต่างๆ ให้องค์กรเจริญก้าวหน้า

2. แรงจูงใจภายนอก (Extrinsic Motives)

แรงจูงใจภายนอกเป็นสิ่งที่ผลักดันภายนอกตัวบุคคลที่มากระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม อาจจะเป็นการได้รับรางวัล เกียรติยศ ชื่อเสียง คำชม การได้รับการยอมรับยกย่อง ฯลฯ แรงจูงใจนี้ ไม่คงทนถาวรต่อพฤติกรรม บุคคลจะแสดงพฤติกรรมเพื่อตอบสนองสิ่งจูงใจดังกล่าว เฉพาะใน กรณีที่ต้องการรางวัล ต้องการเกียรติ ชื่อเสียง คำชม การยกย่อง การได้รับ การยอมรับ ฯลฯ ตัวอย่าง

แรงจูงใจภายนอกที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม เช่น การที่คนงานทำงานเพียงเพื่อแลกกับ ค่าตอบแทน หรือเงินเดือน การแสดงความขยันตั้งใจทำงานเพียงเพื่อให้หัวหน้างานมองเห็นแล้ว ได้ความดี ความชอบ เป็นต้น (ความหมายของแรงจูงใจและการจูงใจ, 2550 : ระบบออนไลน์)

พริ้มเพรา ดิษขวณิช (2550 : ระบบออนไลน์) กล่าวถึงธรรมชาติของแรงจูงใจว่ามี ลักษณะเด่น 3 ประการ คือ

1. สภาวะบางอย่างที่กำลังจูงใจอยู่ภายในคนๆ นั้น ได้ผลักดันเขาให้ไปสู่ เป้าประสงค์
2. พฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นความพยายามเพื่อบรรลุเป้าประสงค์นั้น
3. การบรรลุผลสำเร็จของเป้าประสงค์ดังกล่าว

ลักษณะสามประการของการจูงใจนี้มักเกิดขึ้นเป็นวัฏจักร กล่าวคือภาวะที่กำลังจูงใจก่อให้เกิดพฤติกรรม พฤติกรรมนำไปสู่เป้าประสงค์ และเมื่อถึงเป้าประสงค์แล้วแรงจูงใจจะหมดไปหรือลดลง อย่างน้อยก็ชั่วคราว อธิบายได้ ดังนี้

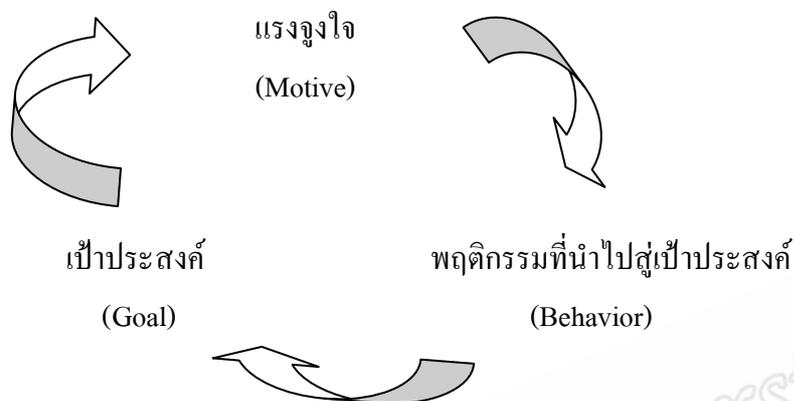
ขั้นแรกของวัฏจักร คือ สิ่งที่เรียกว่าแรงจูงใจ (Motive) คำนี้มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน ซึ่งแปลว่า เคลื่อนไหว ดังนั้นการจูงใจจึงมีลักษณะเหมือนกับตัวเคลื่อนไหวของพฤติกรรม (Mover of Behavior) มีคำอีกสองคำที่ถูกนำมาใช้เกี่ยวกับเรื่องนี้คือ แรงขับ (Drive) และความ ต้องการ (Need) แรงขับมักจะเกี่ยวข้องกับแรงกระตุ้นทางสรีรวิทยา เช่น ความหิว ความกระหาย และเพศ สำหรับความต้องการมักถูกนำมาใช้กับแรงจูงใจสำหรับความสัมฤทธิ์ที่ซับซ้อนมากกว่า เช่น ความรัก ความอบอุ่นทางจิตใจ สถานภาพ การยอมรับทางสังคม ฯลฯ

แม้ว่าแรงจูงใจทั้งหมดจะเป็นสภาวะภายในของอินทรีย์ก็ตาม สิ่งเหล่านี้มักจะถูกช่วยโดยสิ่งเร้าภายนอก ตัวอย่าง การช็อคไฟฟ้าที่เจ็บปวดจะก่อให้เกิดแรงจูงใจเพื่อหลีกเลี่ยงสิ่งนี้ ดังนั้นแรงจูงใจจึงมิได้เกิดขึ้นจากภายในคนเราเท่านั้น แต่ยังมีมาจกสิ่งเร้าในสิ่งแวดล้อมด้วย (พริ้มเพรา ดิษขวณิช, 2550 : ระบบออนไลน์)

ขั้นที่สองของวัฏจักร คือ พฤติกรรม (Behavior) ซึ่งถูกกระตุ้น โดยแรงขับหรือความต้องการ พฤติกรรมเช่นนี้บางทีเรียกว่า Instrumental หรือ Operant Behavior เพราะมีการมุ่งไปที่เป้าประสงค์จนก่อให้เกิดความพอใจแก่แรงจูงใจที่แฝงอยู่ ตัวอย่างเช่น ถ้าคนกระหายน้ำ เขาก็ต้องแสดงพฤติกรรมในการแสวงหาน้ำมาดื่มด้วย

ขั้นที่สามคือ การบรรลุเป้าประสงค์ (Goal) เมื่อคนกระหายน้ำพบน้ำ (เป้าประสงค์) เขาจะดื่มจนความกระหายหมดไป (Relief) ทำให้วัฏจักรของการจูงใจหยุดลงชั่วคราวระยะเวลาหนึ่งด้วย

ภาพประกอบ 4 วัฏจักรของการจูงใจ

ที่มา: พร้มเพรา ดิษยวณิช, 2550 : ระบบออนไลน์

นักทฤษฎีองค์การสมัยใหม่ (SiamHR Team, 2544 : ระบบออนไลน์) มีสมมติฐานในการจูงใจว่า ความสุขและความพึงพอใจของลูกจ้างจะนำมาซึ่งการทำงานที่มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น การศึกษาถึงความต้องการที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์ ทำให้นักทฤษฎีองค์การสมัยใหม่ เชื่อว่ามนุษย์จะมีความสุขและความพึงพอใจมากยิ่งขึ้นเมื่อความต้องการของเขาเหล่านั้นได้รับการสนองตอบ การศึกษาถึงความต้องการที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์ เรียกว่า เป็นการจูงใจโดยพิจารณาจากปัจจัยภายใน (Internal Motivation) ซึ่งการศึกษาในรายละเอียดเกี่ยวพันกันกับเรื่องราวของแต่ละบุคคลและลักษณะทางธรรมชาติของมนุษย์ และได้ศึกษาถึงปัจจัยภายนอกที่เป็นผลกระทบต่อการจูงใจบุคคลในการทำงาน (External Motivation) เช่น การศึกษาถึงสภาพการทำงานและลักษณะทั่วไปภายในองค์กรที่สามารถก่อให้เกิดแรงจูงใจขึ้นได้

เนื่องจากแรงจูงใจนั้นมีความสัมพันธ์อย่างมากกับพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคล ดังนั้นในอดีตที่ผ่านมาจึงมีผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับแรงจูงใจหลายท่าน จนกระทั่งเกิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับแรงจูงใจขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปสามารถที่จะแบ่งทฤษฎีแรงจูงใจออกเป็น 2 กลุ่ม (ชมพูนุท ศรีพงษ์, 2550 : 143) คือ

1. กลุ่มทฤษฎีความต้องการ เน้นศึกษาความต้องการที่สำคัญของบุคคลที่ทำให้เกิดแรงจูงใจแสดงพฤติกรรมบางสิ่งบางอย่างออกมา ได้แก่

1.1 ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Need Hierarchy Theory) มีแนวคิดหลัก คือ คนทุกคนมีความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด เรียงจากลำดับขั้นต่ำไปลำดับที่สูง ถ้าหาก

ความต้องการในลำดับขั้นต่ำยังไม่ได้รับการตอบสนอง ความต้องการในขั้นที่สูงกว่าก็จะไม่เกิดขึ้น และความต้องการใดได้รับการตอบสนองแล้วก็จะไม่เกิดเป็นแรงจูงใจอีกต่อไป ซึ่งลำดับขั้นความต้องการเรียงลำดับจากต่ำไปสูง ดังนี้ ความต้องการทางด้านร่างกาย ความต้องการมั่นคงปลอดภัย ความต้องการทางสังคม ความต้องการได้รับการยกย่อง และความต้องการสำเร็จตามความคิดของตน

1.2 ทฤษฎีสองปัจจัยของเฮิร์ซเบิร์ก (Two-Factor Theory) ซึ่งได้ทำการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างความพึงพอใจ แรงจูงใจกับผลการปฏิบัติงาน พบว่า มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือ ปัจจัยจูงใจ (Motivation Factors) เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความพึงพอใจแรงจูงใจในการทำงานโดยตรง และปัจจัยบำรุงรักษาจิตใจ (Hygiene Factors) เป็นปัจจัยที่ป้องกันไม่ให้เกิดความไม่พอใจในงาน

2. กลุ่มทฤษฎีเชิงความคิดและกระบวนการ เน้นศึกษาวิเคราะห์กระบวนการที่บุคคลแปลงความคิดความต้องการให้เกิดเป็นพฤติกรรม ได้แก่

2.1 ทฤษฎีความคาดหวัง (Expectancy Theory) ซึ่งอธิบายว่าแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมา มีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับความเข้มของความยึดมั่นในเป้าหมาย

2.2 ทฤษฎีความเป็นธรรม (Equity Theory) ซึ่งอธิบายว่า บุคคลจะมีแรงจูงใจในการทำงานให้สำเร็จก็ต่อเมื่อรู้สึกว่าตัวเองได้รับความเป็นธรรมและความเสมอภาคโดยการเปรียบเทียบสิ่งที่เขาให้กับองค์กรกับสิ่งที่ได้รับจากองค์กรและเปรียบเทียบกับของผู้อื่น

2.3 ทฤษฎีการเสริมแรง (Reinforcement Theory) ซึ่งอธิบายว่า บุคคลจะประพฤติปฏิบัติอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับเสริมแรงที่ได้รับจากการแสดงพฤติกรรมเดียวกันนี้ในครั้งก่อน และสำหรับการเสริมแรงที่มีพลังที่สุด คือ การเสริมแรงทางบวก

ในฐานะที่ผู้บริหารโรงเรียนมีตำแหน่งสูงสุดที่ทำงานอยู่ในองค์กรซึ่งก็คือโรงเรียนร่วมกับครูผู้อยู่ภายใต้บังคับบัญชา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารจะต้องสร้างแรงจูงใจในการทำงานของครูให้เกิดขึ้น โดยการนำเทคนิค วิธีการ รวมไปถึงทฤษฎีที่เกี่ยวกับแรงจูงใจมาปรับใช้กับครูผู้อยู่ภายใต้บังคับบัญชาตามความเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้ครูสามารถที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ อย่างเต็มความสามารถ

นอกจากนี้ การที่ผู้บริหารรู้จักใช้เทคนิคหรือทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจมาใช้ในการบริหารงานนั้น ยังเกิดประโยชน์ในด้านอื่นๆ อีก เช่น ได้รับความร่วมมือจากทุกคนในโรงเรียนในการจัดกิจกรรมต่างๆ ชุมชน องค์กรท้องถิ่นให้ความร่วมมือกับโรงเรียนมากขึ้น ทำให้การบริหารงานในโรงเรียนประสบความสำเร็จ ทำให้คุณภาพการเรียนการสอนมีคุณภาพและมี

ประสิทธิภาพ ได้รับการยอมรับจากเพื่อนร่วมงาน โรงเรียนได้รับการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืน ฯลฯ (แนวทางการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา, 2550 : ระบบออนไลน์)

ในอดีตที่ผ่านมา พบว่า มีผู้สนใจจำนวนไม่น้อยที่ศึกษาเกี่ยวกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูในโรงเรียนซึ่งมีความสัมพันธ์กับผู้บริหาร ส่วนหนึ่งจากงานวิจัยเหล่านั้น ได้แก่

ทรงวุฒิ แน่นหนา (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้พลังอำนาจของผู้บริหารกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูปฏิบัติการสอนโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครู โดยรวมอยู่ในระดับมาก แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อจำแนกตามประสิทธิภาพการบริหาร และแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อจำแนกตามขนาดโรงเรียน และการใช้พลังอำนาจของผู้บริหารทั้งโดยรวมและรายด้าน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับค่อนข้างสูง

อรวรรณ ตั้งจิตพิทักษ์ (2549 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะเชิงตราเขต 1 พบว่า 1) แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะเชิงตราเขต 1 โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง รายด้านอยู่ในระดับมากและปานกลาง เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ด้านความต้องการสัมพันธ์ ด้านความต้องการความเจริญก้าวหน้า และความต้องการดำรงชีวิต 2) แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะเชิงตราเขต 1 เพศชายและเพศหญิงแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 3) แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะเชิงตราเขต 1 โดยรวมและด้านความเจริญก้าวหน้า จำแนกตามขนาดของโรงเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโดยรวม โรงเรียนขนาดกลางและใหญ่แตกต่างกัน และด้านความเจริญก้าวหน้าของครู โรงเรียนขนาดเล็กและโรงเรียนขนาดใหญ่แตกต่างกัน

สายัณห์ ตากมัจฉา(2546 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดระยอง พบว่า 1) แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดระยอง โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงตามลำดับคะแนนเฉลี่ย ได้แก่ ด้านความต้องการความเจริญก้าวหน้า ด้านความต้องการความสัมพันธ์ ด้านความต้องการดำรงชีวิต 2) แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดระยอง ที่มีเพศต่างกัน มีแรงจูงใจในการ

ปฏิบัติงานแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 3) แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดระยอง ที่มีขนาดโรงเรียนต่างกัน มีแรงจูงใจในการปฏิบัติงานแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

คำรงค์ ศรีอร่าม (2543 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูผู้สอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 12 ผลการวิจัยพบว่า ระดับของแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูผู้สอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา มีแรงจูงใจอยู่ในระดับมาก และมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมผู้นำของผู้บริหารอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < .05$) ทั้งจำแนกตามประสบการณ์ของผู้บริหารและขนาดของโรงเรียน

สมหมาย นาควิเชียร (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูกับประสิทธิผลของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูกับประสิทธิผลของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 1 มีความสัมพันธ์เชิงบวก ในระดับมาก

จากงานวิจัยทั้งหมดสรุปได้ว่า แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโดยส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก โดยมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมผู้นำของผู้บริหารและประสิทธิผลของสถานศึกษา นอกจากนี้เพศของครูและขนาดของโรงเรียนก็มีผลที่ทำให้แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูมีความแตกต่างกัน

2.3.2 ปัจจัยด้านเจตคติต่อวิชาที่สอน

เจตคติ หมายถึง “ท่าทีหรือความรู้สึกนึกคิด ความชอบ ความขังของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง” (กาญจนา นาคสกุล : 2550: ระบบออนไลน์)

เจตคติ เป็นความรู้สึกที่เป็นแนวโน้มการแสดงออกของบุคคลต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งอาจมีทั้งทางบวกและทางลบ เจตคติจะเกิดขึ้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิมของแต่ละบุคคลซึ่งจะแตกต่างกันไป อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับการเรียนรู้ การเลี้ยงดูของครอบครัว สิ่งแวดล้อม และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ เจตคติไม่ใช่สิ่งที่ยึดแน่นอนตลอดไปอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ (สุคนธ์ ทิพ สำเนียงดี, 2550 : ระบบออนไลน์)

สรุปได้ว่าเจตคติ หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมในลักษณะชอบ ไม่ชอบ เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย พอใจ ไม่พอใจในลักษณะเฉพาะตัวตามที่บุคคลที่มีอยู่และเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้

กนกนันท์ วรรณภาส (2540 : 8) ให้ความหมายของเจตคติต่อการสอนและต่อนักเรียนว่า หมายถึง “มีการยกย่องนักเรียนอย่างจริงจังและมีความตั้งใจสอน แสดงความรู้สึกที่ดีเมื่อเริ่มสอน และตอบคำถามด้วยความจริงใจ”

เรื่องเชช สีหาอินทร์ (2547 : 7) ให้ความหมายของเจตคติต่อการสอนวิชาภาษาอังกฤษของครูภาษาอังกฤษว่า หมายถึง “การที่ครูภาษาอังกฤษรัก มีความรู้สึกที่ดี และให้ความสำคัญต่อการสอนวิชาภาษาอังกฤษ รวมทั้งเห็นคุณค่าของวิชาภาษาอังกฤษที่มีต่อชีวิตประจำวันและทางวิชาการ”

เจตคติจะเกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 ประการ (องค์ประกอบของเจตคติ, 2549 : ระบบออนไลน์) คือ

1. ความคิด (Cognitive Component) คือ ความเชื่อของบุคคลที่มีต่อเป้าหมายซึ่งมาจากกระบวนการคิดที่ใช้เหตุผลเชิงตรรกะเป็นหลัก (เจตคติที่เกี่ยวข้องกับงาน, 2550 : ระบบออนไลน์) เช่น ความเชื่อว่าคุณค่าหรือสิ่งของนั้นดีหรือไม่ดี สิ่งนั้นหรือสภาพการณ์นั้นเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม เป็นต้น

2. ความรู้สึก (Affective Component) คือ อารมณ์ของบุคคลที่มีผลสืบเนื่องจากแนวความคิดต่อสิ่งต่างๆ ถ้าบุคคลมีความคิดที่ดีต่อสิ่งใด ก็จะมีความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งนั้น ตรงกันข้ามถ้าบุคคลมีแนวความคิดที่ไม่ดีต่อสิ่งใดก็จะมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้น

3. พฤติกรรม (Behavioral Component) คือ พฤติกรรมของบุคคลที่มีผลสืบเนื่องมาจากความคิดและความรู้สึก แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมเพื่อตอบสนองต่อสิ่งนั้น ถ้ามีความคิดหรือความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งนั้นก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาในแนวการยอมรับ ช่วยเหลือ และสนับสนุน แต่ถ้ามีความคิดหรือความรู้สึกที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้นเขาก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาในแนวการปฏิเสธ ทำลาย หรือทำร้าย

เจตคตินั้นสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้ โดยจะต้องอาศัยปัจจัยประการใดประการหนึ่งต่อไปนี้ (ชม ภูมิภาค, 2516 : 65)

1. ความกดดันของกลุ่ม หากกลุ่มสามารถที่จะให้รางวัลหรือลงโทษได้ ย่อมจะมีแรงกดดันอย่างมากในการที่จะกดดันทิศทางของเจตคติให้เปลี่ยนไปจากเดิม สิ่งช่วยที่เป็นรางวัล เช่น การเลื่อนตำแหน่ง การมีชื่อเสียง ฯลฯ ส่วนการลงโทษ เช่น การปลดออกจากตำแหน่ง การเสียชื่อเสียง ฯลฯ

2. ประสบการณ์ที่น่าพึงพอใจหรือไม่น่าพึงพอใจ ประสบการณ์ทั้งสองนี้มีผลอย่างมากต่อเจตคติ เช่น การที่บุคคลหนึ่งเข้าทำงานที่บริษัทแห่งหนึ่งเพราะคิดว่าคงจะมีความก้าวหน้าซึ่งถือเป็นเจตคติที่ดีต่อบริษัทนี้ แต่เมื่อเข้าไปทำงานจริงๆ แล้ว เจ้านายของเขากลับเป็นคนที่มินิสัยไม่ดี ไม่เคยยอมรับความเห็นของลูกน้อง ดังกล่าวนี้นำส่งผลให้เจตคติของชายคนนี้มีต่อบริษัทเปลี่ยนแปลงไปสู่เจตคติที่ไม่ดีได้

3. อิทธิพลของกลุ่มบุคคลที่มีชื่อเสียง บุคคลที่มีชื่อเสียงในความหมายนี้อาจจะเป็นเพื่อนที่เรานับถือความคิดของเขา หรือผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ บุคคลเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติเช่นกัน

เจตคตินั้นได้เข้ามามีบทบาทอย่างยิ่งต่อระบบการบริหารงานในโรงเรียนและต่อระบบการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยเฉพาะระบบการเรียนการสอนซึ่งเป็นเจตคติที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลสองฝ่าย คือ ครูและนักเรียน เจตคติของครูในการสอน ได้แก่ เจตคติต่อวิชาชีพครู เจตคติต่อวิชาที่สอน เจตคติต่อนักเรียน เป็นต้น ส่วนเจตคติของของนักเรียนในการเรียน ได้แก่ เจตคติต่อวิชาที่เรียน เจตคติต่อครูผู้สอน ซึ่งแน่นอนว่าหากนักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อสิ่งเหล่านี้ก็จะทำให้นักเรียนเกิดความพยายามในการเรียน ตั้งใจเรียน และไม่ท้อแท้กับอุปสรรคที่พบในการเรียน จนในที่สุดก็จะประสบความสำเร็จในการเรียน สำหรับครูนั้นการมีเจตคติที่ดีต่อวิชาชีพครู วิชาที่สอน และนักเรียนนั้นจะทำให้ครูมีแรงจูงใจที่จะใฝ่หาความรู้ใหม่ๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอ สามารถสอนนักเรียนได้อย่างเต็มกำลังความสามารถจนกระทั่งบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้จนเป็นเหตุทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพ

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเจตคติต่อวิชาที่สอน มีดังนี้

พิกุล โสนะ โชติ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ต่อการเรียนต่างกันต่อการปฏิบัติตามองค์ประกอบประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ ใน โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 9 โดยใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกันต่อการปฏิบัติตามองค์ประกอบประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ จำนวน 5 ด้าน คือ ด้านวิชาการ ด้านการดำเนินการสอน ด้านเจตคติต่อวิชาคณิตศาสตร์ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และด้านบุคลิกภาพของครูคณิตศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า 1) นักเรียนโดยรวม นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกลุ่มสูง และนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกลุ่มกลาง เห็นว่า ครูคณิตศาสตร์มีการปฏิบัติตามองค์ประกอบประสิทธิภาพการสอน โดยรวมและรายด้าน 4 ด้าน อยู่ในระดับมาก และมีการปฏิบัติด้านการดำเนินการสอน อยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกลุ่มสูง เห็นว่า มีการปฏิบัติด้านการดำเนินการสอนอยู่ในระดับมาก ส่วน

นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกลุ่มต่ำ เห็นว่า ครูคณิตศาสตร์มีการปฏิบัติตามองค์ประกอบประสิทธิภาพการสอนโดยรวมและรายด้าน 4 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง และเห็นว่ามี การปฏิบัติ ด้านบุคลิกภาพของครูคณิตศาสตร์อยู่ในระดับมาก 2) นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน เห็นว่าครูคณิตศาสตร์มีการปฏิบัติตามองค์ประกอบประสิทธิภาพการสอน โดยรวมและทั้ง 5 ด้าน แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

รศพร ทองโรจน์ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่าง องค์ประกอบประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ ของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดมหาสารคาม พบว่า 1) นักเรียน ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ระดับสูง กลาง และต่ำ ให้ความเห็นว่าครูคณิตศาสตร์มี การปฏิบัติเกี่ยวกับองค์ประกอบประสิทธิภาพการสอนโดยรวมอยู่ในระดับมาก เรียงตามลำดับ ค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย ดังนี้ คือ ด้านบุคลิกภาพของครูคณิตศาสตร์ ด้านเจตคติต่อวิชาคณิตศาสตร์ ด้านวิชาการ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และด้านการดำเนินการสอน 2) นักเรียน ทั้งหมดเห็นว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนมีความสัมพันธ์กับ องค์ประกอบด้านเจตคติต่อวิชาคณิตศาสตร์ ด้านบุคลิกภาพของครูคณิตศาสตร์ และองค์ประกอบ โดยรวม แต่ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียน ไม่มีความสัมพันธ์กับ องค์ประกอบด้านวิชาการ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และด้านการดำเนินการสอน นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ระดับปานกลางเห็นว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบด้านเจตคติต่อวิชาคณิตศาสตร์ ด้าน ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ด้านบุคลิกภาพของครูคณิตศาสตร์ และองค์ประกอบโดยรวม ส่วนนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ระดับสูง และระดับต่ำเห็นว่า ผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียน ไม่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบด้านใดเลย 3) องค์ประกอบด้านเจตคติต่อวิชาคณิตศาสตร์ ด้านการดำเนินการสอน และด้านบุคลิกภาพของครู คณิตศาสตร์ สามารถพยากรณ์ประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนทั้งหมด องค์ประกอบด้านเจตคติต่อวิชาคณิตศาสตร์ สามารถพยากรณ์ประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชา คณิตศาสตร์ของนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ระดับปานกลาง แต่สำหรับ ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ระดับสูงและระดับต่ำ พบว่า ไม่มีองค์ประกอบด้านใดที่สามารถพยากรณ์ประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ที่มีผลต่อ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนเลย

เกษม บุตรดี (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดสกลนคร พบว่า รูปแบบปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดสกลนคร มี 8 ตัวแปร ดังนี้ ตัวแปรที่มีอิทธิพลทางตรงต่อประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ ได้แก่ เจตคติต่อวิชาที่สอน ความสามารถทางวิชาการ การใช้สื่อการเรียนการสอน และบรรยากาศในห้องเรียน ตัวแปรที่มีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ ได้แก่ บุคลิกภาพของครู และเจตคติต่อวิชาชีพครู ส่วนตัวแปรที่มีอิทธิพลทางอ้อมอย่างเดียวต่อประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ ได้แก่ ผลการเรียนและประสบการณ์ในการสอน โดยตัวแปรทั้งหมดสามารถอธิบายความแปรปรวนของประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ได้ประมาณร้อยละ 63.5

สุรศักดิ์ หอมอ่อน (2546 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์องค์ประกอบประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครพนม พบว่า องค์ประกอบประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์โดยรวมมี 2 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 ด้านพื้นฐานความเป็นครูประกอบด้วย การวัดและประเมินผลของครู เจตคติต่อการสอนวิชาคณิตศาสตร์ของครู ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ความรู้ในเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์และ บุคลิกลักษณะของครู องค์ประกอบที่ 2 ด้านทักษะความเป็นครูประกอบด้วย การใช้ภาษาในการสื่อสารของครู การให้การเสริมแรงแก่นักเรียน ปริมาณงานอื่นที่ครูได้รับมอบหมาย การเตรียมการสอนของครู บรรยากาศในการเรียนการสอน เจตคติในการสอนวิชาคณิตศาสตร์ของครู การใช้สื่อการสอนของครู และขวัญและกำลังใจของครู องค์ประกอบประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนขนาดใหญ่มี 2 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 ด้านพื้นฐานความเป็นครูประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน การวัดและประเมินผลของครู เจตคติต่อการสอนวิชาคณิตศาสตร์ของครู ความรู้ในเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์และบุคลิกลักษณะของครู องค์ประกอบที่ 2 ด้านทักษะความเป็นครูประกอบด้วย การใช้สื่อการสอนของครู การให้การเสริมแรงแก่นักเรียน ปริมาณงานอื่นที่ครูได้รับมอบหมาย ขวัญและกำลังใจของครู การเตรียมการสอนของครูและการใช้สื่อการสอนของครู องค์ประกอบประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนขนาดกลางมี 2 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 ด้านพื้นฐานความเป็นครูประกอบด้วย การวัดและประเมินผลของครู เจตคติต่อการสอนวิชาคณิตศาสตร์ของครู ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ความรู้ในเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ และบุคลิกลักษณะของครู องค์ประกอบที่ 2 ด้านทักษะความเป็นครูประกอบด้วย การใช้ภาษาในการสื่อสารของครู การให้การเสริมแรงแก่นักเรียน ปริมาณงานอื่นที่ครูได้รับมอบหมาย การเตรียมการสอนของครู การใช้สื่อ

การสอนของครู บรรยากาศในการเรียนการสอน และขวัญและกำลังใจของครู องค์กรประกอบ ประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนขนาดเล็กมี 2 องค์กรประกอบ คือ องค์กรประกอบ ที่ 1 ด้านพื้นฐานความเป็นครูประกอบด้วย การวัดและประเมินผลของครู เจตคติต่อการสอนวิชา คณิตศาสตร์ของครู ความรู้ในเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน การใช้ สื่อการสอนของครู บรรยากาศในการเรียนการสอน ขวัญและกำลังใจของครู และการเตรียมการ สอนของครู องค์กรประกอบที่ 2 ด้านทักษะความเป็นครูประกอบด้วย การใช้ภาษาในการสื่อสารของ ครู การให้การเสริมแรงแก่นักเรียน บุคลิกลักษณะของครู และปริมาณงานอื่นที่ครูได้รับมอบหมาย

ถัดมา จันทรแสง (2537 : 72-73) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ตัวประกอบของ ประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ ตามการประเมินตนเองและนักเรียนในโรงเรียน มัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า 1) ลักษณะที่ส่งเสริมให้ครู คณิตศาสตร์มีประสิทธิภาพการสอนตามการประเมินโดยตนเอง ได้แก่ มีความรู้เรื่องหลักสูตรและ เนื้อหาที่จะทำการสอนเป็นอย่างดี มีความเที่ยงตรงและยุติธรรมในการทดสอบและการให้คะแนน มีความรู้สึกที่ดีต่อนักเรียนตั้งแต่แรกสอน ครูมีความสนใจในวิชาคณิตศาสตร์ และครูจะต้องมีความ เชื่อสัจสุจริตต่อหน้าที่ 2) ลักษณะที่ส่งเสริมให้ครูคณิตศาสตร์มีประสิทธิภาพการสอนตามการ ประเมินของนักเรียน ได้แก่ มีความรู้เรื่องหลักสูตรและเนื้อหาที่จะทำการสอนเป็นอย่างดี เตรียมการสอนล่วงหน้าอย่างเป็นระบบครบตามขั้นตอนอยู่เสมอ มีความรู้สึกที่ดีต่อนักเรียนตั้งแต่ แรกสอน ครูมีความสนใจในวิชาคณิตศาสตร์ และครูจะต้องมีความเชื่อสัจสุจริตต่อหน้าที่ 3) ตัว ประกอบสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ ตามการประเมินโดยตนเอง ได้แก่ บุคลิกภาพของครูคณิตศาสตร์ การวางแผนและเตรียมการสอน เจตคติต่อวิชาคณิตศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน การวัดผลและประเมินผล ความเป็น ธรรม และความรู้เกี่ยวกับวิธีการสอน 4) ตัวประกอบสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรซึ่งส่งผลต่อ ประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ตามการประเมินของนักเรียน ได้แก่ บุคลิกภาพของครู คณิตศาสตร์ การดำเนินการสอนความตั้งใจสอน ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน เจตคติต่อ วิชาคณิตศาสตร์ การวางแผนการเตรียมการสอน และเทคโนโลยีทางการสอน

จากงานวิจัยสรุปได้ว่า ในภาพรวมครูมีเจตคติที่ดีต่อวิชาที่ตนสอนโดยการประเมิน จากนักเรียนที่มีผลการเรียนในทุกระดับ เจตคติต่อวิชาที่สอนเป็นตัวแปรหนึ่งที่มีอิทธิพลทางตรงต่อ ประสิทธิภาพการสอนของครูและยังเป็นส่วนประกอบหนึ่งของพื้นฐานความเป็นครูอีกด้วย

2.3.3 ปัจจัยด้านขวัญและกำลังใจของครู

ศศิ อนันต์นพคุณ (ม.ป.ป. : 211) กล่าวถึงความหมายของขวัญว่า หมายถึง “สภาพจิตหรือความรู้สึกของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล โดยสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงลักษณะการทำงานที่มีความกระตือรือร้น มีความตั้งใจ มีความพึงพอใจ มีความสุขสนุกกับการทำงาน มีกำลังใจที่จะปฏิบัติงานตามความต้องการและบรรลุลักษณะประสงค์ขององค์การร่วมกัน”

ธีรพล สุขภาพ (2550 : ระบบออนไลน์) กล่าวถึงความหมายของขวัญและกำลังใจในการทำงานว่า หมายถึง “สภาพทางจิตใจของผู้ปฏิบัติงาน เช่น ความรู้สึกนึกคิดที่ได้รับอิทธิพลแรงกดดัน หรือสิ่งเร้าจากปัจจัยหรือสภาพแวดล้อมในองค์การที่อยู่รอบตัวเขา และจะมีปฏิกิริยาโต้กลับ คือพฤติกรรมในการทำงาน ซึ่งมีผลโดยตรงต่อผลงานของบุคคลนั้น”

ขวัญและกำลังใจในการทำงาน หมายถึง “สภาพจิตใจของพนักงาน เช่น ความรู้สึกหรือความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยและสภาพแวดล้อมในหน่วยงานรอบๆ ตัว ส่งผลให้เกิดปฏิกิริยาโต้กลับในรูปแบบของพฤติกรรมการทำงาน” (ขวัญและกำลังใจ..สำคัญอย่างไร, 2550 : ระบบออนไลน์)

ขวัญและกำลังใจในการทำงาน หมายถึง ความรัก ความศรัทธาและความพึงพอใจในอาชีพ อาจเกิดจากค่าตอบแทนและสวัสดิการที่ได้รับ หรือเกิดจากความมุ่งมั่นในการเลื่อนตำแหน่งที่สูงขึ้น ตลอดจนความมั่นคงในอาชีพ บุคคลที่มีขวัญและกำลังใจในการทำงานดี ย่อมจะส่งผลต่อความสำเร็จและมีผลงานที่ดีด้วย (สิ่งประกอบสำคัญที่ทำให้การทำงานมีความสุข, 2550 : ระบบออนไลน์)

ดังนั้นขวัญและกำลังใจของครู จึงหมายถึง สภาพจิตใจ อารมณ์ หรือความรู้สึกในการปฏิบัติงานของครูในโรงเรียน โดยสะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบของพฤติกรรมการทำงาน เช่น ความกระตือรือร้น ความเอื้อยชา ความพึงพอใจ ความเบื่อง่าย ฯลฯ

ขวัญและกำลังใจในการทำงานมีความสำคัญอย่างมากต่อประสิทธิภาพในการทำงานของแต่ละบุคคล ขวัญ คือ พลังที่จะผลักดันให้คนทำงานด้วยความตั้งใจ กระตือรือร้นด้วยความสมัครใจ หากองค์กรหรือหน่วยงานใดมีสมาชิกที่มีขวัญในการทำงานต่ำ กิจกรรมต่างๆ ขององค์กรนั้นย่อมจะไม่บรรลุเป้าหมายและอาจล่มสลายได้ และหากองค์กรใดมีสมาชิกที่มีขวัญในการทำงานสูง การบริหารองค์กรนั้นก็จะเป็นประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพสูงกว่า (ศศิ อนันต์นพคุณ, ม.ป.ป. : 211-220)

การเกิดขวัญและกำลังใจที่ดีในการทำงานนั้นจะต้องอาศัยปัจจัยหลายประการด้วยกัน ทศนีย์ สิงห์เจริญ (2551 : ระบบออนไลน์) กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อขวัญและกำลังใจที่ดีในการทำงานไว้ดังนี้

1. ลักษณะท่าทางและบทบาทของผู้บริหารที่มีต่อบุคลากร มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

2. ความพึงพอใจในหน้าที่การงานที่ปฏิบัติอยู่

3. ความพอใจต่อจุดมุ่งหมายหลักและนโยบายการดำเนินงานขององค์กร และระบบบริหารที่มีประสิทธิภาพ

4. สภาพแวดล้อมในการทำงานมีความปลอดภัย มีเครื่องมือในการปฏิบัติงานอย่างพอเพียง

5. สุขภาพของผู้ปฏิบัติจะต้องดี

6. การให้แรงจูงใจโดยการเลื่อนตำแหน่ง การให้สวัสดิการแก่ผู้ปฏิบัติงาน

ศิวี อนันต์พคุณ (ม.ป.ป. : 211-220) กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดขวัญว่ามี 2 ปัจจัย ดังนี้

1. ปัจจัยทางด้านบุคคล ประกอบด้วย

1.1 ลักษณะท่าทีและบทบาทผู้บริหาร

1.2 สถานภาพและการยอมรับนับถือ

1.3 ความร่วมมือของเพื่อนร่วมงาน และความเต็มใจในการใช้ความรู้ความสามารถในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

1.4 สุขภาพของผู้ปฏิบัติงาน หมายถึง สุขภาพกายและสุขภาพจิต รวมทั้งอารมณ์ของผู้ปฏิบัติงานซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ

2. ปัจจัยด้านวัตถุ ประกอบด้วย

2.1 ผลประโยชน์เกื้อกูล

2.2 โอกาสก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

2.3 สภาพการปฏิบัติงาน ควรจัดสภาพการทำงานให้ถูกต้องตามสุขลักษณะ

2.4 ความพึงพอใจต่อวัตถุประสงค์หลักและนโยบายการดำเนินงานขององค์กร

2.5 ความพึงพอใจในหน้าที่การงานที่มีอยู่

2.6 ความมั่นคงปลอดภัย

2.7 การติดต่อสื่อสาร

ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครุณั้นเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องคำนึงถึง และให้ความเอาใจใส่อย่างมาก เพราะถ้าครุมีขวัญและกำลังใจดีในการปฏิบัติงาน ก็จะทำให้ครุเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้น มีความรับผิดชอบ เชื่อมั่นในตนเอง มีทัศนคติที่ดีต่องานสอนและเพื่อนร่วมงาน มีความคิดสร้างสรรค์ มีความอดทนต่อสภาวะปัญหาต่างๆ

ส่งผลให้การสอนมีประสิทธิภาพ เกิดผลดีต่อการเรียนของนักเรียน มีงานวิจัยที่แสดงให้เห็นว่า ครูโรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีผลสัมฤทธิ์ในการเรียนของนักเรียนค่อนข้างสูง มีขวัญสูงกว่าครูโรงเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนระดับต่ำ นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยสนับสนุนอีกว่า ขวัญของครูนั้นทำให้สถานศึกษามีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ สถานศึกษาใดที่ครูมีขวัญดีจะช่วยทำให้การปฏิบัติงานเป็นไปด้วยความราบรื่นกว่าสถานศึกษาที่ครูมีขวัญต่ำ (นิวัฒน์ ырรองฤทธิ์, 2538 : 16-17)

นอกจากนี้ สุเมธ เดียวอิสระ (2527 : 158-159) กล่าวเพิ่มเติมถึงประโยชน์ของการมีขวัญที่ดีของครู ดังนี้

1. ทำให้ครูเกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน เพื่อบรรลุเป้าหมายการศึกษาที่วางไว้
2. สร้างความจงรักภักดีของครูต่อบรรดาเพื่อนครูและสถานศึกษา
3. เสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างคณะครูกับนโยบายและวัตถุประสงค์ของสถานศึกษา
4. ก่อให้เกิดแรงจูงใจให้คณะครูเกิดความริเริ่มสร้างสรรค์ในกิจการต่างๆ ของสถานศึกษา
5. สร้างสามัคคีธรรมและทำให้เกิดพลังสามัคคีร่วมกันในหมู่คณะ อันสามารถทำให้มีการรวมตัวกันและช่วยกันแก้ไขปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นกับสถานศึกษาได้

เนื่องจากขวัญและกำลังใจของครูเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมาก จึงมีงานวิจัยมากมายที่ศึกษาถึงขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครู ส่วนหนึ่งจากงานวิจัยเหล่านั้น มีดังนี้

อนุชาติ จูวัตร (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ขวัญของครูโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า 1) ครูมีขวัญในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับสูง 3 ด้าน คือ ด้านความเชื่อมั่นและนับถือผู้บังคับบัญชา ด้านความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากรในหน่วยงาน ด้านลักษณะและสภาพการปฏิบัติงาน ส่วนด้านอื่นๆ พบว่าอยู่ในระดับปานกลาง 2) ครูเพศต่างกัน มีขวัญโดยรวมและรายด้านแตกต่างกัน 3) ครูที่มีความสามารถทางภาษามลายูท้องถิ่นต่างกัน มีขวัญโดยรวมและในรายด้านอีก 5 ด้าน ยกเว้นด้านลักษณะและสภาพการปฏิบัติงานแตกต่างกัน 4) ครูที่นับถือศาสนาต่างกัน มีขวัญโดยรวมและด้านความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ด้านความเชื่อมั่นและนับถือผู้บังคับบัญชา ด้านความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากรในหน่วยงานแตกต่างกัน 5) ครูที่มีภูมิลำเนาเดิมต่างกัน มีขวัญโดยรวม และด้านความมั่นคงปลอดภัยในการปฏิบัติงาน ด้านลักษณะและสภาพการปฏิบัติงาน ด้านความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ด้านความเชื่อมั่นและนับถือผู้บังคับบัญชาแตกต่างกัน โดยครูที่มี

ภูมิฐานะเดิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีขวัญสูงกว่าครูที่มีภูมิฐานะเดิมนอกสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 6) ครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนที่แตกต่างกัน มีขวัญโดยรวมไม่แตกต่างกัน 7) ครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนที่มีที่ตั้งต่างกัน มีขวัญโดยรวมและในด้านความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากรในหน่วยงาน ด้านความมั่นคงปลอดภัยในการปฏิบัติงาน ด้านลักษณะและสภาพการปฏิบัติงานด้านเงินเดือนและผลประโยชน์เกี่ยวเนื่องแตกต่างกัน 8) ครูที่มีระยะเวลาเข้าร่วมโครงการต่างกัน มีขวัญโดยรวมแตกต่างกัน 9) ครูที่ปฏิบัติงานในจังหวัดที่ตั้งของโรงเรียนต่างกัน มีขวัญโดยรวมไม่แตกต่างกัน 10) ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อขวัญของครู ได้แก่ ความไม่ปลอดภัยจากการก่อการร้าย การได้รับพิจารณาค่าเบี่ยงเบี่ยง เบี้ยกันดารและเลี้ยงชีพอย่างไม่ยุติธรรม บุคลากรและงบประมาณไม่เพียงพอ 11) ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาดังกล่าวคือ ให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลความปลอดภัยอย่างสม่ำเสมอ ควรพิจารณาเงินเบี่ยงเบี่ยง ค่าเบี่ยงกันดารและเลี้ยงชีพอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง ควรบรรจุครู และจัดสรรงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ให้เพียงพอต่อความต้องการของโรงเรียน

นิมิต ยศกิจ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ขวัญของครูประถมศึกษาในโรงเรียนเลี้ยงชีพในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า 1) ขวัญของครูโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านครูมีระดับขวัญสูงในด้านความพึงพอใจในงานและด้านความสัมพันธ์ภาพ ส่วนด้านอื่นๆ อยู่ในระดับปานกลาง 2) ครูที่มีเพศต่างกัน มีขวัญแตกต่างกัน 3) ครูที่อายุต่างกัน มีขวัญแตกต่างกัน 4) ครูที่นับถือศาสนาต่างกัน มีขวัญแตกต่างกัน 5) ครูที่มีสถานภาพสมรสแตกต่างกัน มีขวัญไม่แตกต่างกัน 6) ครูที่มีรายได้ต่างกัน มีขวัญแตกต่างกัน 7) ครูที่มีความสามารถในการใช้ภาษามลายูท้องถิ่นต่างกัน มีขวัญแตกต่างกัน 8) ครูที่มีความเข้าใจในวัฒนธรรมชุมชนต่างกัน มีขวัญแตกต่างกัน 9) ปัญหาสำคัญ ได้แก่ ปัญหาความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินปัญหาเรื่องสวัสดิการ และปัญหาการส่งเสริมขวัญและกำลังใจ 10) ครูประถมศึกษาในโรงเรียนเลี้ยงชีพ ได้เสนอแนะเกี่ยวกับขวัญไว้ดังนี้ การจัดเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย การจัดสวัสดิการอย่างยุติธรรม และผู้บริหารระดับสูงควรส่งเสริมขวัญและกำลังใจแก่ครู

อัมพร อัมทรัพย์ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ขวัญของครูสายวิชาช่างอุตสาหกรรมโรงเรียนเอกชนอาชีวศึกษาเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ครูสายวิชาช่างอุตสาหกรรมโรงเรียนเอกชนอาชีวศึกษาเขตกรุงเทพมหานคร มีระดับขวัญโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านสถานภาพทางอาชีพมีระดับขวัญสูง ด้านความรับผิดชอบ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงาน ด้านสภาพแวดล้อมในการทำงาน ด้านลักษณะงานที่ปฏิบัติด้านการได้รับการยอมรับนับถือมีระดับขวัญปานกลาง ตามลำดับ เมื่อเปรียบเทียบขวัญในการทำงานของครูที่มีประสบการณ์ต่ำและครูที่มีประสบการณ์สูงพบว่า ไม่แตกต่างกัน

จำริญ ต้นสุวรรณ (2547 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการครู วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีสระแก้ว พบว่า ขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการครูวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีสระแก้ว โดยรวมอยู่ในระดับสูง เรียงลำดับดังนี้ คือ ด้านความรู้สึกรับผิดชอบ ด้านความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย ด้านความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง ด้านความรู้สึกประสบความสำเร็จ ส่วนด้านที่อยู่ในระดับปานกลางคือ ด้านความสัมพันธ์ในหน่วยงาน และด้านความรู้สึกพึงพอใจ ส่วนการเปรียบเทียบขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการครูวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีสระแก้ว ตามตัวแปรเกี่ยวกับเพศ และประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน ผลปรากฏว่ามีขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติทั้งสองตัวแปร

สมเดช พัทธ์สังข์ (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาคุณภาพชีวิตการทำงานของข้าราชการครูในโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจันทบุรี เขต 1 พบว่า 1) คุณภาพชีวิตการทำงานของข้าราชการครูโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจันทบุรี เขต 1 โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก 2) คุณภาพชีวิตการทำงานของข้าราชการครูโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจันทบุรี เขต 1 จำแนกตามเพศพบว่า ข้าราชการครูที่มีเพศต่างกันมีระดับความพึงพอใจในคุณภาพชีวิตการทำงาน ด้านการปฏิบัติงานในสังคมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านอื่นๆ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 3) การเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตการทำงานของข้าราชการครูโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจันทบุรี เขต 1 จำแนกตามรายได้ พบว่า ข้าราชการครูที่มีรายได้ต่างกันมีระดับความพึงพอใจในคุณภาพชีวิตการทำงานแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

เกียรติพันธ์ หนูทอง (2549 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ขวัญการปฏิบัติงานของบุคลากรทางการศึกษาในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดปัตตานี พบว่า 1) บุคลากรทางการศึกษาในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดปัตตานีมีขวัญการปฏิบัติงานอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นด้านสภาพแวดล้อมการปฏิบัติงาน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านเงิน ฐานะ และความมั่นคง ด้านความสำเร็จ และด้านการยกย่องในความสำเร็จ อยู่ในระดับมาก 2) ผลการเปรียบเทียบตามสมมติฐาน พบว่า บุคลากรทางการศึกษาที่ปฏิบัติงานในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปัตตานี เขต 1 และ เขต 2 มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในด้านนโยบายและการบริหารงาน ด้านการบังคับบัญชา ด้านสภาพแวดล้อมการทำงาน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านเงิน ฐานะ และความมั่นคง ด้านความสำเร็จ และด้านการยกย่องในความสำเร็จ และบุคลากรที่ปฏิบัติงานในกลุ่มงานนิเทศติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา กลุ่มงานส่งเสริมการศึกษา และกลุ่มงานสำนักงาน มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ในด้านเงิน ฐานะ และความมั่นคง ด้านความสำเร็จ และด้านความเจริญเติบโตและการพัฒนาส่วน
ด้านอื่นๆ ไม่แตกต่างกัน สำหรับบุคลากรที่มีอายุราชการน้อยกว่า 10 ปี 10-20 ปี และ มากกว่า 20 ปี
มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในด้านนโยบายและการบริหารงานและ
ด้านการบังคับบัญชา ส่วนด้านอื่นๆ ไม่แตกต่างกัน

กล้า ทองขาว (2523 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อขวัญของ
อาจารย์โรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พบว่า ระดับความสำคัญของปัจจัยที่ส่งผล
ต่อขวัญของอาจารย์โรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เรียงตามลำดับความสำคัญได้แก่
ความพึงพอใจต่องานที่ปฏิบัติ ความก้าวหน้าและการเลื่อนตำแหน่ง สถานภาพและการได้รับการ
ยอมรับ สัมพันธภาพระหว่างคณาจารย์ สิ่งอำนวยความสะดวกและสวัสดิการ ความเชื่อมั่นและนับ
ถือในตัวผู้บริหาร การมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ความมั่นคงปลอดภัย ความเพียงพอของ
รายได้และการสนับสนุนทางการศึกษาจากชุมชน ตามลำดับ และปัจจัยทั้ง 10 ประการมีระดับ
ความสำคัญที่ส่งผลต่อขวัญระดับปานกลาง แต่ถ้าพิจารณาเฉพาะ โรงเรียนจะพบความแตกต่างกัน
ออกไป คือ ปัจจัยด้านความพึงพอใจต่องานที่ปฏิบัติ ส่งผลต่อขวัญของอาจารย์โรงเรียนประถมและ
มัธยมสาธิตประสานมิตรในระดับสูง ส่วนปัจจัยด้านการสนับสนุนทางการศึกษาจากชุมชน
ส่งผลต่อขวัญของอาจารย์โรงเรียนสาธิตประถมและมัธยมสาธิตประสานมิตร และอาจารย์โรงเรียน
สาธิตปทุมวันในระดับต่ำ เมื่อเปรียบเทียบระดับปัจจัยที่ส่งผลต่อขวัญของอาจารย์โรงเรียนสาธิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒตามระดับการศึกษาของโรงเรียนที่ปฏิบัติงาน คือ ระดับประถมกับ
มัธยมศึกษา ตามฐานะตำแหน่งบริหารกับสอนตามวุฒิ คือ ปริญญาตรีและต่ำกว่ากับสูงกว่าปริญญา
ตรี ตามประสบการณ์การสอน คือน้อยกว่า 6 ปี กับ 6 ปีขึ้นไป พบว่าไม่แตกต่างกัน

ชัยสิทธิ์ สุวจสุวรรณ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์
ระหว่างความฉลาดทางอารมณ์ของผู้บริหาร โรงเรียนกับขวัญในการปฏิบัติงานของครูผู้สอนใน
โรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดจันทบุรี พบว่า ขวัญในการปฏิบัติงานของ
ครูผู้สอนโดยรวมและรายด้าน มีขวัญอยู่ในระดับมาก แต่หากพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าขวัญใน
การปฏิบัติงานของครูผู้สอนในเรื่องของการได้รับการพิจารณาความดีความชอบประจำปี โอกาส
เจริญก้าวหน้าสู่ตำแหน่งสูงขึ้น และความคิดเห็นที่ทำอยู่ในโรงเรียนมีมาตรฐานในการวัด
ความสำเร็จชัดเจนทั้ง 3 ประการ จะอยู่ในระดับปานกลาง ความสัมพันธ์ระหว่างความฉลาดทาง
อารมณ์ของผู้บริหารโรงเรียนกับขวัญในการปฏิบัติงานของครูผู้สอนในโรงเรียนสังกัดสำนักงาน
การประถมศึกษาจังหวัดจันทบุรี มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$)

จากงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับขวัญและกำลังใจของครู สรุปได้ว่า ส่วนใหญ่แล้วครูมี
ขวัญและกำลังใจในการทำงานอยู่ในระดับปานกลางถึงมาก โดยแบ่งออกเป็นด้านๆ ดังนี้ ด้าน

ความรู้สึกรับผิดชอบ ด้านความรู้สึกรับผิดชอบ ด้านความรู้สึกรับผิดชอบเป็นส่วนหนึ่ง ด้านความรู้สึกรับผิดชอบประสบความสำเร็จ ด้านความสัมพันธ์ในหน่วยงาน ด้านความพึงพอใจต่องานที่ปฏิบัติ ด้านความก้าวหน้าและการเลื่อนตำแหน่ง ด้านสถานภาพและการได้รับการยอมรับ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและสวัสดิการ ด้านความเชื่อมั่นและนับถือในตัวผู้บริหาร โดยที่ความฉลาดทางอารมณ์ของผู้บริหารนั้นมีความสัมพันธ์กับขวัญของครูด้วย ด้านการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ด้านความเพียงพอของรายได้ และการสนับสนุนทางด้านการศึกษาจากชุมชน ส่วนปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อขวัญของครูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ความไม่ปลอดภัยจากการก่อการร้าย การได้รับพิจารณาค่าเบี่ยเลี้ยง เบี้ยกัณฑ์และเลี้ยงกัณฑ์อย่างไม่ยุติธรรม บุคลากรและงบประมาณไม่เพียงพอ ดังนั้นการแก้ปัญหาดังกล่าว คือ ให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลความปลอดภัยอย่างสม่ำเสมอ ควรพิจารณาเงินเบี่ยเลี้ยง ค่าเบี่ยกัณฑ์และเลี้ยงกัณฑ์อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง ควรบรรจุครู และจัดสรรงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ให้เพียงพอต่อความต้องการของโรงเรียน และผู้บริหารระดับสูงควรส่งเสริมขวัญและกำลังใจแก่ครู นอกจากนี้ขวัญในการปฏิบัติงานของครูยังมีความสัมพันธ์กับความฉลาดทางอารมณ์ของผู้บริหารโรงเรียนอีกด้วย

2.3.4 ปัจจัยด้านสุขภาพจิตของครู

สุขภาพจิต หมายถึง “สภาพจิตใจของบุคคลที่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข สามารถแก้ปัญหา ปรับตัว และปรับจิตใจได้อย่างเหมาะสม อันตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง โดยอยู่ในกรอบของขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของตน” (การสร้างกำลังใจให้ตนเอง, 2550 : ระบบออนไลน์)

สุขภาพจิต คือ “สภาพชีวิตที่เป็นสุข มีอารมณ์มั่นคงสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีสมรรถภาพในการทำงาน และอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความพอใจ” (ความหมายและความสำคัญของสุขภาพกายสุขภาพจิต, 2550 : ระบบออนไลน์)

ดังนั้นสุขภาพจิต จึงหมายถึง สภาพของจิตใจที่สามารถทำให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและมีคุณภาพ ภายใต้สภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

สุขภาพจิตมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม เพราะส่งผลกระทบต่อในมนุษย์หลายๆ ด้าน ดังนี้ (สุขภาพจิต สุขภาพกาย, 2550 : ระบบออนไลน์)

1. ด้านการศึกษา ผู้ที่สุขภาพจิตดีย่อมมีจิตใจปลอดโปร่งสามารถศึกษาได้สำเร็จ
2. ด้านอาชีพการงาน ผู้ที่สุขภาพจิตดีย่อมมีกำลังใจต่อสู้อุปสรรค ไม่ท้อแท้ เบื่อหน่าย ทำงานก็บรรลุผลสำเร็จ
3. ด้านชีวิตครอบครัว คนในครอบครัวสุขภาพจิตดี ครอบครัวก็สงบสุข

4. ด้านเพื่อนร่วมงาน ผู้ที่สุขภาพจิตดีย่อมไม่เป็นที่รังเกียจ ปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ดี

5. ด้านสุขภาพร่างกาย ถ้าสุขภาพจิตดีร่างกายก็สดชื่น หน้าตาอึมเข้ม สมองแจ่มใส เป็นที่สบายใจแก่ผู้พบเห็น อยากคบค้าสมาคมด้วย

ผู้มีสุขภาพจิตดี จะสามารถจัดระเบียบชีวิตของตนได้เหมาะสมทั้งกับตัวเองและสังคมทั่วไป ทำให้เกิดความพอใจในชีวิต สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ เป็นคนรู้จักยอมรับความจริงของชีวิต รู้จักควบคุมอารมณ์ตัวเอง ปรับตัวให้เข้ากับสังคม และสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี จึงมีโอกาสประสบความสำเร็จในชีวิตได้เป็นอย่างมาก (การทำจิตใจให้เป็นสุข, 2550 : ระบบออนไลน์)

อาชีพครูนั้นนับได้ว่าเป็นอาชีพหนึ่งที่จะต้องประสบปัญหาต่างๆ มากมายในแต่ละวัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับผู้บริหาร เพื่อนครู ปัญหาทางการเรียนการสอน หรือแม้กระทั่งปัญหาส่วนตัว ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของครูทั้งสิ้น หากครูมีสุขภาพจิตที่ดี ก็จะมีสติสามารถที่จะจัดการกับปัญหาเหล่านี้ได้อย่างถูกต้องและลงตัว ส่งผลให้ประสบความสำเร็จทั้งชีวิตส่วนตัวและการงาน โดยเฉพาะทางด้านงานสอน ส่งผลให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ แต่หากครูมีสุขภาพจิตที่ไม่ดี ก็จะเกิดความสับสนวุ่นวายขาดสติที่จะแก้ปัญหา อันจะส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการสอนของครูได้

ครูที่มีสุขภาพจิตที่ดีนั้นจะต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ (สุขภาพจิต, 2550 : ระบบออนไลน์)

1. เกี่ยวกับตนเอง กล่าวคือ จะพึงพอใจในการกระทำที่พิจารณาว่าดี ว่าถูกต้องแล้ว เข้าใจตนเองดี แก้ไขปัญหาต่างๆ ของตนเองได้ตลอดจนสามารถควบคุมอารมณ์ได้

2. เกี่ยวกับบุคคลอื่น กล่าวคือ ยอมรับฟังความเห็นของบุคคลอื่น นับถือและมีความรักผู้อื่นอย่างจริงใจ มีความไว้วางใจผู้อื่น ทำประโยชน์ให้แก่หมู่คณะ ตลอดจนรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ

3. เกี่ยวกับความสามารถในการดำเนินชีวิต กล่าวคือ สามารถแก้ปัญหาของตนได้ มีความมุ่งหมายในชีวิต มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน และรู้จักใช้ความสามารถของตนให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

ดังกล่าวนี้อสอดคล้องกับคุณสมบัติของผู้มีสุขภาพจิตดี ที่มีผู้กล่าวไว้ดังนี้ (การสร้างกำลังใจให้ตนเอง, 2550 : ระบบออนไลน์)

1. สามารถสร้างสัมพันธภาพและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ทั้งยังรักษาสัมพันธภาพไว้ได้ยืนยาว

2. สามารถปรับตัวอยู่ในสังคมที่เกิดความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอได้ และสามารถทำประโยชน์ให้แก่ตนเองและชุมชนตามควรแก่สภาพของตนได้

3. สามารถปรับจิตใจให้ยอมรับความจริง มีความมั่นคงได้ ด้วยความพอใจและเป็นสุข เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น

นอกจากนี้ยังมีผู้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีนั้นต้องมีลักษณะต่อไปนี้ (สุขภาพจิต, 2550 : ระบบออนไลน์)

1. มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง เมื่อมีสุขภาพกายดีก็ย่อมทำให้สุขภาพจิตดีตามไปด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า “จิตใจแจ่มใส ย่อมอยู่ในร่างกายที่แข็งแรง”

2. มีความรักในตนเองและผู้อื่น พอใจในตนเองแต่ละขณะเดียวกันก็มีความมานะที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น

3. มีความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าตัดสินใจ ฟังตนเองมากกว่าผู้อื่น

4. มีลักษณะยืดหยุ่น เข้ากับคนอื่นได้ง่าย ไม่เจ้าระเบียบจนเกินไป ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล และรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา

สุขภาพจิตนั้นเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นการสร้างเสริมสุขภาพจิตที่ดีย่อมเป็นสิ่งที่ดีที่พึงกระทำ เพื่อช่วยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ดียิ่งขึ้น โดยอาศัยแนวทางต่อไปนี้ (ลักษมี สารบรรณ และคณะ, 2550 : ระบบออนไลน์)

1. มีสัมพันธภาพกับคนทุกวัย

2. ร่วมกิจกรรมที่สร้างสรรค์

3. รักษาความงอกงามทางปัญญาด้วยการอ่าน การสนทนา การเขียนหนังสือ หรือเล่นเกมส์

4. เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน

5. ให้ความสนใจต่อเหตุการณ์รอบตัวที่เปลี่ยนแปลงไป

6. ให้โอกาสแก่สมาชิกครอบครัวและชุมชนในการทำงาน

7. รู้จักการปฏิเสธไว้บ้าง ไม่ควรรับภาระหนักมาสะสมไว้หลายๆ อย่าง

นอกจากนี้ยังมีแนวทางอื่นๆ เพิ่มเติม (สุขภาพจิต, 2550 : ระบบออนไลน์)

คือ

1. รู้จักและทำความเข้าใจตัวเองให้ดีที่สุด ยอมรับในจุดเด่น จุดด้อยของตน เพื่อที่จะใช้ความสามารถของตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม

2. ฝึกทำจิตใจให้สดชื่นแจ่มใส มองโลกในแง่ดี กล้าเผชิญปัญหาด้วยความสุขุม มีอารมณ์ขัน ไม่หมกมุ่นกับเรื่องไร้สาระ พยายามฝึกทำอารมณ์ให้สงบไม่หวั่นไหวได้ง่าย

3. ฝึกรับความคิดเห็นของคนอื่น รับฟังเหตุผลมากกว่าอารมณ์

4. ปรับปรุงตนเองให้เข้ากับผู้อื่นได้ ทำตนให้เป็นที่รักของคนทั่วไป

5. หาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดถือคำสอนในศาสนาที่ตนนับถือ เพราะจะทำให้จิตใจสงบ เยือกเย็น

6. เมื่อเครียด ควรหาวิธีการผ่อนคลาย ด้วยการทำงานอดิเรกหรือเล่นกีฬา

เพราะสุขภาพจิตของครูเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการเรียนการสอน และการทำงานด้านอื่นๆ นี้เอง จึงได้มีการให้ความสำคัญกับการศึกษาถึงสุขภาพจิตของครู ดังงานวิจัยต่อไปนี้

พชนิ ขรรค์วิไลกุล (2534 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สุขภาพจิตของครู โรงเรียนประถมศึกษาที่สอนอยู่บนเกาะในเขตการศึกษา 4 พบว่า 1) สุขภาพจิตของครูโรงเรียนประถมศึกษาที่สอนอยู่บนเกาะในเขตการศึกษา 4 อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานปกติ แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มี 6 ด้าน ที่มากกว่าเกณฑ์มาตรฐานปกติ คือ การย่ำคิดย่ำทำ ความรู้สึกไม่ชอบติดต่อกับผู้อื่น ความวิตกกังวล ก้าวร้าวทำลาย กลัวโดยไม่มีเหตุผล และหวาดระแวง นอกจากนี้ พบว่า ครูมีปัญหาด้าน โรคจิต ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2) ครูที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีปัญหาสุขภาพจิตแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในด้าน 5 ด้าน คือ ความรู้สึกผิดปกติของร่างกาย ย่ำคิดย่ำทำ วิตกกังวล ก้าวร้าวทำลาย และหวาดระแวง 3) ครูที่สอนอยู่บนเกาะซึ่งห่างจากสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอต่างกันมีปัญหาสุขภาพจิตแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ใน 8 ด้าน คือความรู้สึกผิดปกติของร่างกาย ย่ำคิดย่ำทำ ความรู้สึกไม่ชอบติดต่อกับผู้อื่น ซึมเศร้า วิตกกังวล ก้าวร้าวทำลาย หวาดระแวง และโรคจิต 4) ครูที่รับจำนวนต่อมวชนได้ต่างกัน มีปัญหาสุขภาพจิตแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทั้ง 9 ด้าน

สุวรรณา ชาตีสิ่ง (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สุขภาพจิตของครู การศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ สังกัดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดพิษณุโลก โดยใช้แบบทดสอบสุขภาพจิต เอส ซี แอล-90 เป็นเครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วยคำถาม 90 ข้อ แบ่งเป็น 9 กลุ่มอาการ ได้แก่ กลุ่มอาการความผิดปกติทางร่างกาย กลุ่มอาการย่ำคิดย่ำทำ กลุ่มอาการความรู้สึกไม่ชอบติดต่อกับบุคคลอื่น กลุ่มอาการซึมเศร้า กลุ่มอาการวิตกกังวล กลุ่มอาการโกรธแค้นเป็นปรปักษ์ กลุ่มอาการกลัวโดยไม่มีเหตุผล กลุ่มอาการหวาดระแวง และกลุ่มอาการทางจิต ผลการวิจัยพบว่า 1) คะแนนเฉลี่ยของกลุ่มอาการทางสุขภาพจิตของครูการศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ สังกัดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดพิษณุโลก อยู่ในระดับของผู้ที่มีสุขภาพจิตดีทั้ง 9 กลุ่มอาการ 2) คะแนนเฉลี่ยของกลุ่มอาการความโกรธ ก้าวร้าว ทำลาย ของครูชายอยู่ในระดับสูงกว่าครูหญิงเล็กน้อย ส่วนกลุ่มอาการอื่นๆ คะแนนเฉลี่ยของครูหญิงสูงกว่าครูชายทั้ง 8 กลุ่มอาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอาการซึมเศร้า ครูหญิงสูงกว่าครูชายค่อนข้างมาก 3) คะแนนเฉลี่ยของกลุ่ม

อาการทางสุขภาพจิตของครูที่มีประสบการณ์ในการสอนน้อยกว่า 10 ปี และครูที่มีประสบการณ์ในการสอน 10 ปีขึ้นไป อยู่ในระดับใกล้เคียงกันทุกกลุ่มอาการ 4) คะแนนเฉลี่ยของกลุ่มอาการทางสุขภาพจิตของครูที่สอนอยู่ในเขตเมืองสูงกว่าครูที่สอนอยู่ในเขตชนบท 7 กลุ่มอาการ แต่ครูที่สอนอยู่ในเขตชนบทจะมีคะแนนเฉลี่ยของกลุ่มอาการความรู้สึกผิดปกติของร่างกาย และกลุ่มอาการความโกรธ ก้าวร้าว ทำลายสูงกว่าครูที่สอนอยู่ในเขตเมือง

กนกพร สิริกมล (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สุขภาพจิตของครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น พบว่า 1) ครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น มีสภาวะสุขภาพจิตปกติ 2) ครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา ที่มีอายุต่างกัน มีสุขภาพจิตกลุ่มอาการความรู้สึกผิดปกติของร่างกาย และกลัวโดยปราศจากเหตุผลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนกลุ่มอาการอื่นๆ ไม่แตกต่าง 3) ครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา ที่มีสถานภาพสมรสต่างกัน มีสุขภาพจิตกลุ่มอาการซึมเศร้า ความวิตกกังวล กลัวโดยปราศจากเหตุผล และหวาดระแวงแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนกลุ่มอาการอื่นๆ ไม่แตกต่าง 4) ครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา ที่มีประสบการณ์ในการสอนในโรงเรียนต่างกัน มีสุขภาพจิตกลุ่มอาการความรู้สึกผิดปกติของร่างกาย การย่ำคิดย่ำทำ การซึมเศร้า ความวิตกกังวล กลัวโดยปราศจากเหตุผล หวาดระแวง และโรคจิตแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนกลุ่มอาการความรู้สึกไม่ชอบติดต่อกับคนอื่น และความโกรธ ก้าวร้าว ทำลายไม่แตกต่าง 5) ครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา ที่มีจำนวนข้าราชการครูในโรงเรียนต่างกัน มีสุขภาพจิตกลุ่มอาการหวาดระแวงแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนกลุ่มอาการอื่นๆ ไม่แตกต่าง

สุวพัชร หนูประดิษฐ์ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาสุขภาพจิตของอาจารย์ประจำสถาบันอุดมศึกษาเอกชนในกรุงเทพมหานคร พบว่า 1) อาจารย์ประจำสถาบันอุดมศึกษาเอกชนในกรุงเทพมหานครมีสุขภาพจิตระดับปานกลาง 2) อาจารย์ประจำสถาบันอุดมศึกษาเอกชนในกรุงเทพมหานคร เพศชายและเพศหญิง มีสุขภาพจิตแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 3) อาจารย์ประจำสถาบันอุดมศึกษาเอกชนในกรุงเทพมหานครที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน มีสุขภาพจิตแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 4) อาจารย์ประจำสถาบันอุดมศึกษาเอกชนในกรุงเทพมหานครที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีสุขภาพจิตแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 5) อาจารย์ประจำสถาบันอุดมศึกษา เอกชนในกรุงเทพมหานครที่มีความพึงพอใจในการทำงานต่างกัน มีสุขภาพจิตแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 6) อาจารย์ประจำสถาบันอุดมศึกษาเอกชนในกรุงเทพมหานครในสถาบันที่จัด

การศึกษาสาขาวิชาชีพเดียวกับในสถาบันที่จัดการศึกษามากกว่าหนึ่งสาขาวิชาชีพมีสุขภาพจิตแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

สำเร็จ วรรณศรี (2537 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาที่ส่งผลต่อสุขภาพจิต ตามความคิดเห็นของครูอาจารย์ โรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดขอนแก่น พบว่า 1) ปัญหาที่มีต่อสุขภาพจิตตามความคิดเห็นของครูอาจารย์โรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดขอนแก่น เป็นรายด้านพบว่า แต่ละด้านไม่เป็นปัญหา (เปอร์เซ็นต์ผู้ตอบไม่ถึงร้อยละ 50) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อในแต่ละด้าน พบว่า 1.1) ด้านบรรยากาศในการเรียนการสอน มีปัญหาที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตดังนี้ นักเรียนไม่ค่อยสนใจเรียน นักเรียนไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็นหรือตอบคำถาม นักเรียนชอบฝ่าฝืนระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนบ่อยๆ นักเรียนก้าวร้าววอดดีกับครูอาจารย์ และจำนวนนักเรียนในชั้นเรียนมากเกินไป 1.2) ด้านการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียน มีปัญหาที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตดังนี้ การพิจารณาเลื่อนขั้นเงินเดือนไม่ยุติธรรมและไม่รับฟังความคิดเห็นของครูอาจารย์ 1.3) ด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคลากรในโรงเรียน มีปัญหาที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตดังนี้ ครูอาจารย์บางคนเห็นประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม ครูอาจารย์ชอบแบ่งเป็นพรรคเป็นพวก ครูอาจารย์ชอบชิงดีชิงเด่นกัน 1.4) ด้านภารกิจที่ครูอาจารย์ต้องปฏิบัติมีปัญหามีปัญหาที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตดังนี้ ครูอาจารย์มีงานรับผิดชอบมากเกินไปและครูอาจารย์ต้องรับผิดชอบงานหลายอย่าง 1.5) ด้านเศรษฐกิจ ครอบครัว และค่านิยม มีปัญหาที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตดังนี้ เงินเดือนต่ำไม่พอแก่การครองชีพในครอบครัว และครูอาจารย์มีปัญหาเรื่องหนี้สินส่วนตัว 2) ครูอาจารย์เพศชายมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับปัญหาที่มีผลต่อสุขภาพจิตรวมทุกด้านสูงกว่าครูอาจารย์เพศหญิงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ครูอาจารย์เพศชายมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับปัญหาที่มีผลต่อสุขภาพจิตรวมทุกด้านสูงกว่าครูอาจารย์เพศหญิงในด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคลากรในโรงเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และด้านการบริหารงานของ ผู้บริหารโรงเรียน และด้านเศรษฐกิจ ครอบครัว และค่านิยมที่ระดับ .05 ส่วนด้านบรรยากาศในการเรียนการสอน และด้านภารกิจที่ครูอาจารย์ต้องปฏิบัติไม่แตกต่างกัน 3) ครูอาจารย์โรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดขอนแก่นที่มีประสบการณ์ในการสอนต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับปัญหาที่มีผลต่อสุขภาพจิตรวมทุกด้านไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า ไม่แตกต่างกัน

พิกุล ฤทธิอำไพ (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า สุขภาพจิตของครูเป็นตัวแปรหนึ่งที่มีอิทธิพล โดยทางตรงและ โดยอ้อมต่อประสิทธิภาพการสอนของครูคณิตศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษา จังหวัดกาฬสินธุ์

จากงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับสุขภาพจิตของครู สรุปได้ว่าครูในภาพรวมมีสุขภาพจิตอยู่ในระดับปานกลางถึงดี ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ปกติ ส่วนปัญหาที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตของครูมี 5 ด้าน คือ ด้านบรรยากาศในการเรียนการสอน เช่น นักเรียนไม่ค่อยสนใจเรียน นักเรียนไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็นหรือตอบคำถาม นักเรียนชอบฝ่าฝืนระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนบ่อยๆ ฯลฯ ด้านการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียน เช่น การพิจารณาเลื่อนขั้นเงินเดือนไม่ยุติธรรมและไม่รับฟังความคิดเห็นของครูอาจารย์ ฯลฯ ด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคลากรในโรงเรียน เช่น ครูอาจารย์บางคนเห็นประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม ครูอาจารย์ชอบแบ่งเป็นพรรคแบ่งพวก ซึ่งดีชิงเด่นกัน ฯลฯ ด้านภารกิจที่ครูอาจารย์ต้องปฏิบัติ เช่น ครูอาจารย์มีงานรับผิดชอบมากเกินไป ครูอาจารย์ต้องรับผิดชอบงานหลายอย่าง ฯลฯ และด้านเศรษฐกิจ ครอบครัว และค่านิยม เช่น เงินเดือนต่ำไม่พอแก่การครองชีพในครอบครัว ครูอาจารย์มีปัญหาเรื่องหนี้สินส่วนตัว ฯลฯ และสุขภาพจิตของครูนั้นยังเป็นตัวแปรหนึ่งที่มีอิทธิพลโดยตรงและอ้อมต่อประสิทธิภาพการสอนของครู

ดังกล่าวนี้อาจเห็นได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนทั้ง 4 ด้าน อันได้แก่ แรงจูงใจในการปฏิบัติงาน เจตคติต่อวิชาที่สอน ขวัญและกำลังใจ และสุขภาพจิตของครู เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวครูและผู้บริหาร โรงเรียน โดยตรง โดยที่ปัจจัยเหล่านี้มีความสัมพันธ์และส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอนของครูด้วย หากจะพัฒนาประสิทธิภาพการสอนของครูให้มากยิ่งขึ้นก็ต้องคำนึงถึงปัจจัยเหล่านี้และพัฒนาปัจจัยเหล่านี้ให้เป็นที่น่าพอใจด้วยเช่นกัน

และเพราะปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสอน 4 ด้านมีความสำคัญและสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการสอน ผู้วิจัยจึงคัดเลือกตัวแปรเหล่านี้ให้เป็นตัวแปรอิสระหรือตัวแปรทำนายประสิทธิภาพการสอนของครูโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โดยที่ให้ประสิทธิภาพการสอนทั้ง 5 องค์ประกอบเป็นตัวแปรตามหรือตัวแปรเกณฑ์ตามกรอบแนวคิดการวิจัยที่นำเสนอไว้แล้ว ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ทราบถึงปัจจัยที่สามารถพยากรณ์ประสิทธิภาพการสอนและสมการพยากรณ์ประสิทธิภาพการสอนของครูโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดปัตตานี อันจะนำไปสู่การพัฒนาประสิทธิภาพการสอนของครูให้อยู่ในระดับที่สูงขึ้น